

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

**ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ОСВІТИ
В УКРАЇНІ Й ЗАРУБІЖЖІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ
ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

оглядове видання

Київ 2019

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

*До 20-річчя Державної науково-педагогічної
бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського*

**ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ОСВІТИ
В УКРАЇНІ Й ЗАРУБІЖЖІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ
ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

оглядове видання

Київ 2019

Рекомендовано до друку вченою радою
Державної науково-педагогічної бібліотеки України
імені В. О. Сухомлинського
(протокол № 9 від 30.05.2019 р.)

Автори-упорядники:

Селецький А. В., канд. іст. наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу наукової реферативної та аналітичної інформації у сфері освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського;

Кравченко С. М., канд. іст. наук, провідний науковий співробітник відділу наукової реферативної та аналітичної інформації у сфері освіти, заступник директора з наукової роботи ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського;

Агалець І. О., канд. пед. наук, доц., старший науковий співробітник відділу наукової реферативної та аналітичної інформації у сфері освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського;

Самчук Л. І., завідувач відділу наукової бібліографічної діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського;

Вербова В. В., науковий співробітник відділу наукової бібліографічної діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського;

Годецька Т. І., науковий співробітник відділу наукової реферативної та аналітичної інформації у сфері освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського;

Горбенко Н. А., науковий співробітник відділу наукової бібліографічної діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Науковий редактор

Селецький А. В., канд. іст. наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу наукової реферативної та аналітичної інформації у сфері освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Бібліографічний редактор

Самчук Л. І., завідувач відділу наукової бібліографічної діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Літературний редактор

Василенко Н. М., провідний редактор відділу наукової реферативної та аналітичної інформації у сфері освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Рецензенти:

Радкевич В. О., д-р пед. наук, професор, академік НАПН України, директор ІПТО НАПН України;

Тарнавська С. В., канд. іст. наук, завідувач відділу історії освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Інноваційний розвиток освіти в Україні й зарубіжжі в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних процесів : огляд. вид. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [авт.-упоряд.: Селецький А. В., Кравченко С. М., Агалець І. О. та ін. ; наук. ред. А. В. Селецький]. – Київ : [ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського], 2019. – 155 с. – До 20-річчя Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.

ISBN 978-617-7536-10-8

Оглядове видання як різновид виробничо-практичної продукції, підготовленої за результатами прикладного наукового дослідження «Науково-інформаційний супровід освітянської галузі в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних процесів» (2017–2019), містить логічно умотивовану низку аналітичних, реферативних і бібліографічних документів, які висвітлюють стан, результати та прогностичні перспективи наукового і практичного осягнення актуальних питань інноваційного розвитку освіти, педагогіки й психології з урахуванням сучасних процесів і тенденцій у національному та світовому освітньому просторі.

Видання розраховано на широкого користувача: науковців, викладачів, учителів, педагогічних та бібліотечних працівників, здобувачів вищої освіти, а також усіх, хто бере участь у забезпеченні інформаційного супроводу освітньої сфери або цікавиться питаннями сучасного розвитку педагогіки, психології й освіти.

**NATIONAL ACADEMY OF EDUCATIONAL SCIENCES OF UKRAINE
V. O. SUKHOMLYNSKYI STATE SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL
LIBRARY OF UKRAINE**

*Commemorating the 20th anniversary of
V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine*

**INNOVATIVE DEVELOPMENT OF EDUCATION IN UKRAINE AND
FOREIGN COUNTRIES IN THE CONTEXT OF EUROPEAN
INTEGRATION AND GLOBALISATION PROCESS**

Review publication

Kyiv 2019

The publication is recommended for publishing according to the decision
of the Scientific Council of V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine
(minutes No 9 dated 30 May 2019)

Compilers:

Seletskyi A. V., PhD (History), Senior Researcher, Head of the Department of Scientific Abstract and Analytical Information in the Sphere of Education, V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine;

Kravchenko S. M., PhD (History), Principle Researcher, the Department of Scientific Abstract and Analytical Information in the Sphere of Education, Deputy Director for Scientific Work, V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine;

Ahalets I. O., PhD (Pedagogy), Associate Professor, Senior Researcher, the Department of Scientific Abstract and Analytical Information in the Sphere of Education, V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine;

Samchuk L. I., Head of the Department of Scientific Bibliographic Activity, V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine;

Verbova V. V., Researcher, the Department of Scientific Bibliographic Activity, V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine;

Godetska T. I., Researcher, the Department of Scientific Abstract and Analytical Information in the Sphere of Education, V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine;

Horbenko N. A., Researcher, the Department of Scientific Bibliographic Activity, V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine.

Scientific editor:

Seletskyi A. V., PhD (History), Senior Researcher, Head of the Department of Scientific Abstract and Analytical Information in the Sphere of Education, V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine.

Bibliographical editor:

Samchuk L. I., Head of the Department of Scientific Bibliographic Activity, V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine.

Copy editor:

Vasylenko N. M., Principle Editor, the Department of Scientific Abstract and Analytical Information in the Sphere of Education, V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine.

Reviewers:

Radkevych V. O., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Director of the Institute of Vocational Education, the NAES of Ukraine,

Tarnavska S. V., PhD (History), Head of the History of Education Department, V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine.

Innovative Development of Education in Ukraine and Foreign Countries in the Context of European Integration and Globalisation Process : Review Publication / the NAES of Ukraine, V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine ; [Seletskyi A. V., Kravchenko S. M., Ahalets I. O. and others ; ed. Seletskyi A. V.]. – Kyiv : [V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine], 2019. – 155 p. – Commemorating the 20th anniversary of V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine.

ISBN 978-617-7536-10-8

The review publication was prepared on the basis of the applied research ‘Providing Scientific Information Support to the Educational Sphere in the Course of European Integration and Globalisation Process’ (2017–2019). It contains a logically motivated series of analytical, abstract and bibliographic reviews that cover the state, results and prognostic prospects of scientific and practical study of topical issues relative to innovative development of education, pedagogy, and psychology taking into account modern processes and tendencies in the national and international educational space.

The publication was produced for scientists, lecturers, teachers, educationalists, library workers, students, as well as those who participate in providing information support to the educational sphere or are concerned with modern development of pedagogy, psychology, and education.

ISBN 978-617-7536-10-8

© V. O. Sukhomlynskyi State Scientific
and Pedagogical Library of Ukraine, 2019

ЗМІСТ

Зміст	6
Вступ	8
Список скорочень	13
Розділ І. РОЗВИТОК НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ГАЛУЗІ ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ Й ОСВІТИ	14
Селецький А. В. Педагогічна компаративістика в установах Національної академії педагогічних наук України (<i>аналітичний огляд</i>)	14
Розділ ІІ. УПРОВАДЖЕННЯ НОРМ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ПРАКТИКУ ОСВІТЯНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	29
Годецька Т. І. Закон України «Про освіту»: теорія і практика імплементації в освітянську діяльність (<i>аналітичний огляд</i>)	29
Вербова В. В. Академічна доброчесність: на шляху до нової наукової та освітянської культури (<i>бібліографічний огляд</i>)	50
Розділ ІІІ. ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ СИСТЕМ ОСВІТИ І НАВЧАННЯ	64
Самчук Л. І. Дуальна освіта – сучасна форма підготовки конкурентоспроможних фахівців: зарубіжний досвід (<i>бібліографічний огляд</i>)	64
Кравченко С. М. Здобуття вищої освіти в країнах Європи: євроінтеграційні прагнення, академічна мобільність, особливості освітніх систем (<i>аналітичний огляд</i>) ...	93
Розділ ІV. МОДЕРНІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ	107
Агалець І. О. PR-технології професійного іміджу суб'єктів освітнього процесу: формування та орієнтири розвитку (<i>реферативний огляд</i>)	107
Горбенко Н. А. Взаємодія закладів дошкільної освіти з батьками – співпраця заради майбутнього (<i>бібліографічний огляд</i>)	129
НАУКОВО-ДОПОМІЖНИЙ АПАРАТ	149
Іменний покажчик	149

CONTENTS

Contents	6
Preface	8
List of abbreviations	13
Chapter I. PEDAGOGICAL, PSYCHOLOGICAL, AND EDUCATIONAL RESEARCH	14
Seletskyi A. V. Pedagogical comparative studies carried out at the institutions of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine (<i>analytical review</i>)	14
Chapter II. IMPLEMENTATION OF MODERN EDUCATIONAL LEGISLATION NORMS INTO THE PRACTICE OF EDUCATIONAL ACTIVITY	29
Godetska T. I. The Law of Ukraine <i>On Education</i> : theory and practice of its implementation in educational activity (<i>analytical review</i>)	29
Verbova V. V. Academic virtue: on the way to a new scientific and educational culture (<i>bibliographic review</i>)	50
Chapter III. PRACTICE OF FOREIGN EDUCATION SYSTEMS	64
Samchuk L. I. Dual education: a modern form of training of competitive professionals (foreign practice) (<i>bibliographic review</i>)	64
Kravchenko S. M. Higher education in European countries: European integration tendency, academic mobility, and peculiarities of education systems (<i>analytical review</i>)	93
Chapter IV. MODERNISATION OF PEDAGOGY AND PSYCHOLOGY OF EDUCATIONAL PROCESS	107
Ahalets I. O. PR-technologies for creating a professional image of individuals involved in educational process: formation and directions of development (<i>abstract review</i>)	107
Horbenko N. A. Cooperation between pre-school education institutions and parents: for the sake of the future (<i>bibliographic review</i>)	129
SCIENTIFIC AUXILIARY SYNDESIS	149
Name index	149

ВСТУП

Оглядове видання «Інноваційний розвиток освіти в Україні й зарубіжжі в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних процесів» підготовлено як очікуваний науковий результат виконання планового прикладного дослідження «Науково-інформаційний супровід освітянської галузі в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних процесів» (2017–2019 рр., РК № 0117U004803) з урахуванням пріоритетних напрямів наукових досліджень НАПН України на 2018–2022 рр. з філософії освіти, педагогіки і психології та Стратегії розвитку НАПН України на 2016–2022 рр.

Видання ознайомлює цільову аудиторію споживачів науково-інформаційної продукції з результатами сучасних досліджень українських та зарубіжних науковців з низки актуальних питань інноваційного розвитку освітянської галузі в умовах загальноцивілізаційних викликів, розгортання євроінтеграційних та глобалізаційних процесів, імплементації нового освітнього законодавства, значного зростання фахової інформації й масштабних змін на цій основі в трансформаційному поступі освіти і науки України й зарубіжжя.

Структура видання складається з вступу, чотирьох тематичних розділів та науково-допоміжного апарату. У **першому розділі** «Розвиток наукових досліджень у галузі педагогіки, психології й освіти» подано аналітичний огляд «Педагогічна компаративістика в установах Національної академії педагогічних наук України». Цей матеріал відображає підсумки аналізу та узагальнення наукової інформації щодо історії створення, мети, завдань та особливостей здійснення порівняльних педагогічних досліджень в спеціалізованих осередках інститутів НАПН України. В огляді розглянуто суть наукових напрямів відділів та лабораторій, матеріалізованих у затвердженій тематиці виконуваних фундаментальних і прикладних досліджень, подано відомості щодо кількісних та якісних характеристик основних видів кінцевої наукової продукції за роками, містяться відомості про наукових керівників, ключових виконавців досліджень, наведено дані стосовно інших важливих напрямів діяльності дослідників-компаративістів академії, зокрема таких, як організація і участь у масових науково-практичних заходах, висвітлення результатів діяльності підрозділів у інформаційному науково-освітньому просторі, науково-інформаційна діяльність та зв'язки з громадськістю, підвищення фахової кваліфікації наукових співробітників. Огляд забезпечений загальним абетковим списком наукових видань виконавців досліджень та гіперпосиланнями.

Логіка викладення матеріалу огляду допомагає читачеві сформулювати висновки про те, що педагогічна компаративістика сьогодні є актуалізованою потребами часу важливою міждисциплінарною складовою педагогіки, психології й освіти, яка має на меті на основі ґрунтовного вивчення зарубіжних освітніх систем виявити особливості педагогічних явищ і процесів, порівняти їх за принципами подібності й відмінності, виокремити тенденції розвитку, встановити універсальні закони життєдіяльності різних підсистем задля надання обґрунтованих прогнозів щодо модернізації засад

української освітньої політики, створення пропозицій і рекомендацій стосовно гуманітарного розвитку держави та її освітньої сфери.

Другий розділ «Упровадження норм сучасного освітнього законодавства в практику освітянської діяльності» присвячено узагальненню результатів наукової і практичної діяльності з впровадження новітніх нормативно-правових вимог держави у площину практичного забезпечення освітнього процесу. У розділі представлено аналітичний огляд «Закон України «Про освіту»: теорія і практика імплементації в освітянську діяльність» та бібліографічний огляд «Академічна доброчесність: на шляху до нової наукової та освітянської культури».

Предметом аналізу праць науковців і практиків освітянської галузі, поданого в аналітичному огляді, є розгляд проблем стану і перспектив розроблення обґрунтованих підходів до імплементації положень нового Закону України «Про освіту», розвитку теоретичних основ подальшого нормативно-правового регулювання освітньої сфери держави, практичного освоєння оновленого змісту освіти, спрямованого на формування та розвиток ключових компетентностей Нової української школи, які сприятимуть ефективному моделюванню життєвої і професійної траєкторії учнів для успішного самовдосконалення й навчання впродовж життя, готовності до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності.

Бібліографічний огляд дає загальне уявлення цільовій аудиторії про розв'язання різних аспектів актуальної нині проблеми дотримання академічної доброчесності як сукупності етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, здійснення освітнього процесу або наукової діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання, наукових або творчих досягнень особистості.

Авторська добірка друкованих документів і матеріалів із зазначених питань дає можливість якнайкраще осягнути історію виникнення проблеми академічної доброчесності в освітньому середовищі США, ознайомлює з сучасним нормативно-правовим забезпеченням впровадження принципів академічної доброчесності в Україні, містить класифікацію її порушень різними групами учасників освітнього процесу, резюмуючи висновки фахівців про те, що створення атмосфери суспільного несприйняття недоброчесності в академічному середовищі та громадської протидії її проявам або бездіяльності є важливим засобом підвищення якості освітніх послуг.

У **третьому розділі** «Досвід зарубіжних систем освіти і навчання» подано бібліографічний огляд «Дуальна освіта – сучасна форма підготовки конкурентоспроможних фахівців: зарубіжний досвід» та аналітичний огляд «Здобуття вищої освіти в країнах Європи: євроінтеграційні прагнення, академічна мобільність, особливості освітніх систем».

У бібліографічному огляді представлено аналіз і узагальнення фахових публікацій науковців, в яких розглянуто історію становлення та розвитку дуальної форми навчання, заснованої на тісній взаємодії закладів освіти і

підприємств. Автор детально висвітлює відмінні особливості дуальної системи як особливого освітнього різновиду підготовки студентів, в якому поєднується навчання осіб у закладах освіти з працею на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації, приділяє увагу наявному нормативному забезпеченню професійного навчання кваліфікованих працівників у дуальному форматі.

На основі логічно дібраного матеріалу проаналізовано дуальну систему освіти в Німеччині, яка демонструє високі показники якості освіти, представлено досвід країн Європи, зокрема Данії, Австрії, Іспанії, Молдови, та країн Азії – Китаю, Японії, Казахстану щодо дуальної підготовки кваліфікованих фахівців, у яких сформовано базові навички роботи на виробництві. За висновками публікацій, разом з безперечними перевагами цієї системи, наведено й перестороги та її недоліки з урахуванням практики впровадження дуальної підготовки в освітні системи різних країн.

Зроблено висновок, що дуальна форма навчання – це одна з успішних моделей кооперації навчання і виробництва, головне завдання якої полягає в усуненні основних вад традиційних форм і методів навчання майбутніх кваліфікованих робітників, подоланні розриву між теорією і практикою, освітою й виробництвом, підвищенні якості підготовки кадрів із урахуванням вимог роботодавців у рамках нових організаційно-відмінних форм навчання. Підсумовано, що з урахуванням національних особливостей України певні принципи і механізми дуальної форми освіти можуть бути використані як інноваційний тип організації цільової професійної підготовки працівників на її теренах.

Аналітичний огляд містить два розділи. У першому автором на основі аналізу й узагальнення фахового наукового дискурсу актуалізовано проблему соціального, економічного й освітнього феномену міграції української молоді до європейських країн. Висвітлено позитивні складові цього явища як інтеграційного процесу в освітній сфері, кінцевою метою якого є підвищення якості освіти та науки відповідно до міжнародних освітніх стандартів, залучення в контекст європейських трендів розвитку і як результат підвищення конкурентоспроможності на внутрішньому та міжнародному ринках праці. Засобами цих перетворень, на думку фахівців, є академічна мобільність студентської молоді з можливістю брати участь у європейських навчально-дослідницьких програмах, долучатися до культурного діалогу шляхом розвитку міжкультурного обміну та розширювати свої знання європейської культури, набувати нових унікальних професійних навичок, удосконалювати володіння іноземними мовами, здобувати якісну європейську освіту за обраним напрямом підготовки і, врешті-решт, відчувати себе повноцінним громадянином Європи. Крім цього, науковець наголошує на потенційно можливих негативних наслідках означеного процесу як таких, що можуть спричинити в подальшому суттєвий відток людського капіталу, інтелектуальних ресурсів країни.

У другому розділі огляду проаналізовано ключові вимоги європейських закладів вищої освіти до українських студентів, висвітлено загальні риси систем вищої освіти в країнах Європи та сформульовано перелік заходів, що

мають забезпечити подолання кризових явищ в освітній сфері держави, які, за консолідованим визначенням науковців, полягають у прискоренні модернізації освітнього сектору через розвиток людських ресурсів і забезпечення якості освіти, ефективному формуванні державних освітніх програм, якісному моніторингу результатів діяльності національної освітньої системи, здійсненні сертифікації професорсько-викладацького складу закладів вищої освіти, забезпеченні політичної підтримки освітніх потреб, удосконаленні механізмів управління освітою, стратегічному плануванні й формуванні освітньої політики, спрямованої на інтеграцію в міжнародні освітянські співтовариства тощо.

У **четвертому розділі** видання «Модернізація педагогіки і психології освітнього процесу» вміщено реферативний огляд «PR-технології професійного іміджу суб'єктів освітнього процесу: формування та орієнтири розвитку» та бібліографічний огляд «Взаємодія закладів дошкільної освіти з батьками – співпраця заради майбутнього».

Реферативний огляд ознайомлює споживачів інформаційної продукції з науковими поглядами фахівців щодо питань теорії і практики формування та розвитку позитивного іміджу суб'єктів освітнього процесу як необхідного атрибуту соціально-професійних взаємин. У ході аналізу різних первинних джерел автором встановлено, що формування та розвиток позитивного іміджу суб'єктів освітнього процесу, використання нових підходів, PR-технологій у підвищенні їхнього престижу обумовлено зміною ролі освіти в життєдіяльності сучасного суспільства й впливом останнього на умови функціонування навчальних закладів, що визначає не лише рівень і якість освіти, а й розвиток держави.

Окрім цього, у предметне поле огляду включено аналіз розв'язання таких наукових аспектів проблеми, як створення педагогічних умов розвитку професійного іміджу педагога, формування образу освітянина-професіонала, психологічних особливостей сприйняття персонального іміджу жінки-викладача, культурологічні принципи формування іміджу майбутніх учителів, лідерські та менеджерські складові іміджу освітянина, структура і зміст управлінської культури керівника закладу освіти, екологічна культура як складова позитивного іміджу освітян тощо. Окремим блоком автор огляду виокремлює питання вироблення сучасних орієнтирів у формуванні та розвитку позитивного іміджу закладу освіти. Певну увагу при цьому приділено аналізу висновків праць з новітніх технологій піару професійного іміджу освітян і закладів освіти як сукупності послідовних дій, прийомів та методів, спрямованих на підвищення ефективності освітянської діяльності.

Бібліографічний огляд висвітлює важливі питання щодо організації взаємодії закладів дошкільної освіти з батьками вихованців. Актуальність цієї проблеми зумовлена характером та рівнем змін у завданнях і самій суті процесу виховання, які розв'язує передшкільна освіта впродовж останніх років у суспільстві й світі. Ці зміни ініціювали разом з іншим кардинальну модернізацію державного освітнього законодавства, зокрема введення в дію нового Закону України «Про освіту», у світлі якого оновлюються підходи як до організації дошкільної освіти загалом, так і до окремих її складових,

сприяючи реалізації головної мети першої освітньої ланки – забезпечення цілісного розвитку дитини, її фізичних, інтелектуальних і творчих здібностей шляхом виховання, навчання, соціалізації та формування необхідних життєвих навичок.

В огляді проаналізовано галузеві нормативні документи, освітні стандарти, програми для закладів дошкільної освіти, наукові та науково-методичні статті, в яких представлено певний емпіричний матеріал щодо вироблення нових підходів, формування та розвитку методичних новацій у справі налагодження співпраці з батьками в закладах дошкільної освіти України. Адже визнання дошкільного навчального закладу відкритим освітнім та соціокультурним простором, за висновками автора, дає змогу запроваджувати креативні можливості взаємодії, які передбачають використання традиційних і нових підходів у співпраці сім'ї і дитячого садка. Це, насамперед, доцільне поєднання колективних форм підвищення педагогічної культури сім'ї з груповими та індивідуальними, з широким залученням інформаційно-комунікаційних технологій (наприклад, створення власного сайту закладу, арт-студії, фан-клуби, літературні кафе з електронною бібліотекою для батьків у поєднанні з усталеною та дієвою практикою днів відкритих дверей, просвітницької педагогічної наочності, індивідуального та групового консультування, дискусій, батьківських конференцій, семінарів-практикумів, лекторіїв тощо).

Науково-допоміжний апарат виконує активну функцію з поліпшення умов користування оглядовим виданням та сприяє оптимізації пошуку потрібної інформації цільовими користувачами.

Видання стане у пригоді науковцям, викладачам, вчителям, педагогічним і бібліотечним працівникам, студентам та всім тим, хто цікавиться питаннями сучасного розвитку педагогіки, психології й освіти.

А. В. Селецький

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АТО – Антитерористична операція
ВП НУБіП України – Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України
ДО – дошкільна освіта
ЕД – експериментальне дослідження
ЄС – Європейський Союз
ЗВО – заклади вищої освіти
ЗВПО – заклади вищої педагогічної освіти
ЗДО – заклади дошкільної освіти
ЗЗСО – заклади загальної середньої освіти
ЗО – заклади освіти
МАН – Мала академія наук
МОН України – Міністерство освіти і науки України
НАН України – Національна академія наук України
НАПН України – Національна академія педагогічних наук України
НПУ ім. М. П. Драгоманова – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
ПТО – професійно-технічна освіта
США – Сполучені Штати Америки
ФГБОУ ВО – Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования
ФРН – Федеративна Республіка Німеччини
ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури
CAI – Центр академічної чесності
GIZ (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit) – Німецьке товариство з міжнародного співробітництва
GOVET – Бюро міжнародного співробітництва в галузі професійної освіти і навчання
ICAI (International Center for Academic Integrity) – Міжнародний центр академічної чесності
IQ – коефіцієнт інтелекту
SAIUP (Strengthening Academic Integrity in Ukraine Project) – Проект сприяння академічній доброчесності

Розділ І. РОЗВИТОК НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ (ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ) РОЗРОБОК У ГАЛУЗІ ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ Й ОСВІТИ

Селецький А. В.,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
завідувач відділу наукової реферативної та аналітичної інформації
у сфері освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
ORCID ID 0000-0003-4008-0335

ПЕДАГОГІЧНА КОМПАРАТИВІСТИКА В УСТАНОВАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

(аналітичний огляд)

В огляді проаналізовано низку теоретичних і практичних питань щодо здійснення порівняльних педагогічних досліджень науковими осередками дослідників-компаративістів в установах Національної академії педагогічних наук України. Висвітлено мету, завдання, історію створення й розвитку та особливості функціонування наукових підрозділів з порівняльної педагогіки. Наведено перелік наукових результатів досліджень, які запроваджувалися в попередні роки та тривають нині з огляду на специфіку статутної діяльності інститутів НАПН України.

Ключові слова: порівняльна педагогіка, педагогічна компаративістика, наукове дослідження, зарубіжні освітні системи, педагогіка, психологія, освіта.

Seletskyi A. V.,

PhD (History), Senior Researcher,
Head of the Department of Scientific Abstract
and Analytical Information in the Sphere of Education,
V. O. Sukhomlynskyi State Scientific
and Pedagogical Library of Ukraine
ORCID ID 0000-0003-4008-0335

PEDAGOGICAL COMPARATIVE STUDIES CARRIED OUT AT THE INSTITUTIONS OF THE NATIONAL ACADEMY OF EDUCATIONAL SCIENCES OF UKRAINE

(analytical review)

The review analyses theoretical and practical issues regarding comparative pedagogical research carried out by research centers for comparative studies at the institutions of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. The author highlights the purpose, tasks, history of development and functioning of research departments on comparative pedagogy. The review covers research findings depending on the peculiarities of the statutory activity of the institutes at the NAES of Ukraine.

Keywords: comparative pedagogy, pedagogical comparative studies, research, foreign education systems, pedagogy, psychology, education.

Національна академія педагогічних наук України як найбільш організований та концентрований осередок фундаментальних і прикладних досліджень та експериментальних розробок у галузі освіти, педагогіки й психології поетапно розв'язує нові для українського суспільства проблеми теорії і практики формування та змістового наповнення національного освітнього простору. Академія відіграє провідну роль у створенні наукових основ розвитку освітньої сфери з урахуванням науково-технічного та соціально-економічного прогресу, національно-культурних традицій, а також світових тенденцій розвитку та досвіду іноземних країн.

Серед напрямів діяльності академії, що становлять теоретичний і науково-методичний фундамент нової системи української освіти, важливим підґрунтям для розвитку освітньої сфери, формування політики та державних пріоритетів у цій сфері є підвищення наукової активності та здійснення комплексних досліджень у галузі порівняльної педагогіки.

Ця важлива й актуалізована потребами сьогодення міждисциплінарна складова педагогічної науки має на меті на основі всебічного вивчення зарубіжних освітніх систем виявлення особливостей педагогічних явищ і процесів, їх порівняння за принципами подібності й відмінності в двох чи більше регіонах, континентах або ж загалом у світовому вимірі, виокремлення тенденцій, встановлення загальних або універсальних законів цієї підсистеми задля надання пропозицій про засади освітньої політики, створення прогнозів, рекомендацій щодо гуманітарного розвитку держави та розвитку її освітньої сфери. Не залишаються поза увагою дослідників й проблеми вдосконалення методологічної платформи компаративістики та інші методичні чи технологічні питання, які містяться в лоні самої науки.

Фахівці підвідомчих установ академії, які працюють у сфері порівняльної педагогіки, долаючи етноцентричні стереотипи, мовні, організаційні та ресурсні перешкоди, а також методичні розбіжності з площини наукового інструментарію, алгоритмів пошуку, обумовлених багатовимірністю об'єктів зіставлення, що зазвичай ускладнює шлях до якісного досягнення дослідницької мети компаративістами зарубіжжя, з успіхом збагачують освітянський контент для вироблення прогностичних висновків щодо модернізації та реформування національної освіти на основі аналізу досвіду різних країн у контексті світових та європейських геополітичних, економічних та глобалізаційних викликів.

Науковими підрозділами, які опікуються здійсненням порівняльних педагогічних досліджень у системі наукових установ Національної академії педагогічних наук України, нині є Відділ порівняльної педагогіки Інституту педагогіки НАПН України, Відділ порівняльної професійної педагогіки Інституту професійної освіти і освіти дорослих НАПН України, Відділ компаративістики інформаційно-освітніх інновацій Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України, Лабораторія зарубіжних систем професійної освіти і навчання Інституту професійно-технічної освіти НАПН України.

Керуючись у своїй роботі пріоритетними напрямками наукових досліджень НАПН України на 2018–2022 рр. з філософії освіти, педагогіки і

психології та Стратегією розвитку НАПН України на 2016–2022 рр., ці підрозділи здійснюють практико-зорієнтовану науково-дослідну діяльність з низки проблем освіти зарубіжжя. Метою огляду є поширення та популяризація результатів діяльності наукових осередків педагогічної компаративістики НАПН України серед широкого освітянського загалу.

ВІДДІЛ ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ІНСТИТУТУ ПЕДАГОГІКИ НАПН УКРАЇНИ

Лабораторію науково-педагогічної інформації як дослідницький осередок з порівняльної педагогіки створено у 1971 р. в структурі Українського науково-дослідного інституту педагогіки (пізніше – Інститут педагогіки НАПН України). В умовах всеохоплюючого панування класового підходу та ідеологічних догм головна мета підрозділу полягала в інформуванні педагогічної спільноти країни й республіки про стан освіти в зарубіжних країнах з метою критики так званих буржуазних педагогічних теорій.

Однак, незважаючи на кон'юнктуру радянських часів, функціонування подібного підрозділу виявилось значним позитивним зрушенням для розвитку української педагогіки й освіти. Серед науковців, які стояли біля витоків української педагогічної компаративістики, слід згадати й нині знаних дослідників, зокрема, Н. Абашкіну, Е. Бережну, Л. Булай, Г. Єгорова, Г. Степенко, І. Тараненко, Т. Тодорова та Б. Мельниченка, який був незмінним керівником лабораторії науково-педагогічної інформації до моменту її перетворення на лабораторію порівняльної педагогіки у 1991 р. На початку 90-х рр. до лабораторії науково-педагогічної інформації приєдналися О. Локшина, О. Овчарук, Н. Лавриченко, О. Глушко.

Серед численних публікацій того часу великим попитом серед педагогічної громадськості користувалися часопис «Зарубіжна педагогічна хроніка», продовжуване видання «Видатні педагоги світу», «Короткий енциклопедичний словник зарубіжних педагогічних термінів», «Сучасні тенденції розвитку педагогічної теорії і практики за рубежом», «Професійна підготовка вчителів у Західній Європі: спільність та розбіжності», «Нові концепції навчання і виховання у сучасній німецькій педагогіці», типова програма з курсу «Порівняльна педагогіка» тощо. Завдяки наполегливій праці дослідників до наукового обігу вперше увійшли імена загальновідомих нині корифеїв педагогічної науки і практики – М. Монтесорі, Р. Штайнера, П. Фрейре та багатьох інших. Здійснювані розвідки розширювали світоглядні горизонти українських освітян та закладали перші підвалини до досягання світового педагогічного досвіду. Зокрема, побудована на матеріалах звітів міністерств закордонних справ зарубіжних країн та оглядів ЮНЕСКО двотомна праця «Система народної освіти в зарубіжних країнах на сучасному етапі (країни соціалістичної співдружності, ч. 1, капіталістичні країни та країни, що розвиваються, ч. 2)» [25, 26] стала визначною науково-інформаційною подією початку 90-х рр.

Не менш важливим результатом роботи підрозділу стало фахове становлення когорти ефективних дослідників зарубіжної педагогіки та

освіти, завдяки наполегливій праці яких тривала подальша розбудова системи української педагогічної компаративістики в межах академічної структури. Спостерігалось підвищення фахового рівня наукових співробітників, здійснювався захист дисертацій з порівняльно-педагогічної проблематики.

Наступним важливим кроком у розвитку організаційної структури науково-дослідної діяльності та закладанні підвалин наукової школи порівняльної педагогіки в Україні було перейменування лабораторії науково-педагогічної інформації в лабораторію порівняльної педагогіки.

Науково-методологічне та методичне забезпечення реформованої структури, якого потребувала на той час логіка розбудови національної порівняльної педагогіки, пов'язане з іменем І. Тараненко. У цей час готуються проекти концепцій розвитку порівняльних досліджень [18], у яких обґрунтовувалися актуальність, мета, завдання та методи української порівняльної педагогіки з урахуванням надбань зарубіжних компаративістів. Як непересічну особистість і талановитого науковця пам'ятають співробітники доктора педагогічних наук професора М. Красовицького.

Після І. Тараненко завідувачами відділу порівняльної педагогіки у різні часи були Г. Єгоров, Н. Лавриченко, О. Локшина, які на чолі колективу наукових співробітників забезпечували подальший розвиток осередку порівняльної педагогіки в Інституті педагогіки. Передусім у рамках виконання наукових досліджень, орієнтованих на досягнення практичних цілей, здійснюється вивчення процесів, що відбуваються у зарубіжній шкільній освіті із з'ясуванням можливостей використання позитивного досвіду зарубіжних педагогічних систем з урахуванням специфіки і особливостей соціально-економічного розвитку українського суспільства.

На початку ХХІ ст. під керівництвом Н. Лавриченко тривав розвиток лабораторії в умовах нових можливостей – доступу до світових джерельних баз та участі у зарубіжних масових заходах, розширювався дослідницький простір лабораторії за рахунок інтенсифікації дисертаційних досліджень її співробітників та аспірантів, публікації наукових праць. Дієвим інструментом апробації наукових розроблень співробітників відділу став фаховий журнал «Порівняльно-педагогічні студії», заснований Інститутом педагогіки НАПН України у 2009 р. спільно з Уманським державним педагогічним університетом імені Павла Тичини (чотири щорічних випуски чотирма мовами).

Сучасний етап розвитку лабораторії, яку з 2009 р. очолює О. Локшина, характеризується багатоплановістю напрямів діяльності підрозділу. Відбувається подальший розвиток методологічних засад порівняльно-педагогічних досліджень в Україні, триває робота з розбудови національної спільноти компаративістів. Дискусійним простором для поширення здобутків, розвитку методологічних засад порівняльної педагогіки став започаткований у 2010 р. Всеукраїнський науково-практичний семінар «Педагогічна компаративістика», за матеріалами якого публікується збірник «Педагогічна компаративістика». Циклічний захід і видання присвячені методологічним орієнтирам порівняльно-педагогічних студій, стратегіям

розвитку шкільної, професійної освіти та освіти дорослих у компаративістичній перспективі, зарубіжному досвіду підтримки обдарованості й сприяння творчим здібностям школярів, інноваційним технологіям в освіті зарубіжжя та України.

Науковим результатом порівняльних педагогічних досліджень стали колективні та одноосібні монографії, чисельні статті в українських фахових журналах. Серед них монографії: «Тенденції розвитку змісту базової освіти у країнах Заходу» Г. Єгорова, Н. Лавриченко, Б. Мельниченка [6]; «Старша школа зарубіжжя: організація та зміст освіти» за ред. О. Локшиної (2006) [28]; «Тенденції реформування загальної середньої освіти у країнах Європейського Союзу» (у двох частинах) за ред. Н. Лавриченко (2008) [32]; «Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.)» О. Локшиної (2009) [12]; «Світоглядний потенціал шкільної гуманітарної освіти в країнах Європейського Союзу та США» за заг. ред. Н. Лавриченко (2014) [24]; «Трансформаційні процеси у шкільній освіті країн Європейського Союзу та США» за наук. ред. О. Локшиної (2018) [33].

У зв'язку зі змінами у структурі Інституту педагогіки НАПН України з січня 2015 р. лабораторію порівняльної педагогіки перейменовано на відділ порівняльної педагогіки.

Наукові співробітники відділу є виконавцями таких досліджень, як: «Тенденції реформування загальної середньої освіти у країнах Європейського Союзу» (2005–2007); «Світоглядний потенціал шкільної гуманітарної освіти в країнах ЄС та США» (2008–2011); «Забезпечення якості загальної середньої освіти у провідних країнах ЄС та США» (2012–2014)); «Трансформаційні процеси у шкільній освіті країн ЄС та США» (2015–2017); Тенденції розвитку шкільної освіти в країнах ЄС, США та Китаї» (2018–2020).

Підрозділ проводить роботу з підготовки молодих наукових кадрів: заснована в його рамках «Школа молодого компаративіста» у 2016 р. набула формату всеукраїнського тренінгу для аспірантів, докторантів та здобувачів наукового ступеню з порівняльно-педагогічної проблематики.

Відділ порівняльної педагогіки інституту педагогіки НАПН України сьогодні – це провідна школа української компаративістики, предметом наукових пошуків якого протягом останніх років є реформи та інновації в зарубіжній школі, вироблення підходів до добору і структурування змісту освіти, критерії та показники оцінювання навчальних досягнень учнів, моніторинг якості освіти, формування світогляду учнів, соціалізаційні моделі зарубіжного шкільництва, розвиток іншомовної, мистецької, історичної, географічної, громадянської, релігійної освіти в зарубіжжі.

ВІДДІЛ ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ ІНСТИТУТУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ НАПН УКРАЇНИ

Відділ порівняльної професійної педагогіки створено в структурі заснованого в 1993 р. Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. У січні 2015 р. під час реорганізації установи підрозділ був

модернізований у відділ зарубіжної педагогічної освіти і освіти дорослих, а в 2016 р. перейменований на відділ зарубіжних систем педагогічної освіти і освіти дорослих. У різні періоди діяльність відділу очолювали Р. Роман (1993–1998), Н. Кутова (1998–1999), Л. Пуховська (1999–2006), Н. Авшенюк (2007–2014), Н. Пазюра (2014–2016), Н. Авшенюк (з 2016 р. по цей час).

Діяльність відділу спрямована на дослідження сучасних світових тенденцій розвитку педагогічної освіти і освіти дорослих за умов інтеграції й інтернаціоналізації, зокрема у виявленні чинників, сутнісних характеристик, завдань, принципів модернізації педагогічної освіти і освіти дорослих у європейському та євроатлантичному освітньому просторі, а також у науковому обґрунтуванні перспективних інноваційних підходів до удосконалення системи професійної підготовки та підвищення кваліфікації педагогічного персоналу і навчання різних категорій дорослого населення в Україні. На основі узагальнення досвіду Європейського Союзу і Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) визначаються особливості трансформації національних систем педагогічної освіти і освіти дорослих в контексті формування світового освітнього й наукового простору. Актуальність дослідження зумовлена потребами розбудови вітчизняної системи педагогічної освіти і освіти дорослих, пошуками нової парадигми її розвитку, оновленням теоретичних підходів та модернізацією практики підготовки вчителів у нашій країні та навчання різних категорій дорослого населення.

Протягом останніх років співробітники відділу виконували наукові дослідження «Модернізація педагогічної освіти в європейському та євроатлантичному освітньому просторі» (2008–2010), «Компетентнісний підхід до підготовки педагогічного персоналу у зарубіжних країнах» (2011–2013), «Тенденції професійного розвитку вчителів у країнах Європейського Союзу і Сполучених Штатах Америки» (2014–2016). Кінцевою науковою продукцією за виконанням цих тем стали, серед іншого, колективні монографії «Компетентнісний підхід до підготовки педагогів у зарубіжних країнах: теорія та практика» [11], «Тенденції професійного розвитку вчителів у країнах Європейського Союзу і Сполучених Штатах Америки» [31], «Модернізація педагогічної освіти в європейському та євроатлантичному освітньому просторі» Н. Авшенюк, В. Кудіна, О. Огієнко [13], індивідуальні монографії «Тенденції розвитку транснаціональної вищої освіти у другій половині XX – на початку XXI ст.» Н. Авшенюк [1], «Професійне навчання безробітних у США: теорія і практика» Н. Бідюк [2], «Національні рамки кваліфікацій у країнах ЄС: порівняльний аналіз» Т. Десятова [5], «Професійний розвиток учителів загальноосвітніх шкіл Великої Британії, Канади, США» Н. Мука [14], «Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах» О. Огієнко [15] та посібники «Шведський досвід освіти іммігрантів» Н. Бугасової [3], «Професійна освіта маргінальних груп населення в країнах Латинської Америки (Мексика і Венесуела)» О. Жижко [7], «Розвиток педагогічної освіти в Італійській республіці наприкінці XX – на початку XXI ст.» Н. Постригач [19], а також наукові

видання «Професійна освіта і підготовка у Великій Британії: відповідність світовим стандартам» за ред. Н. Авшенюк [20] тощо.

Відділ зарубіжних систем педагогічної освіти і освіти дорослих спільно з Хмельницьким національним університетом є співзасновником періодичного наукового видання – наукового журналу «Порівняльна професійна педагогіка», у якому публікуються статті з проблем професійної освіти у різних країнах. Публікацію англomовної онлайн-версії журналу здійснює видавництво «De Gruyter Open» (м. Берлін, Німеччина). Журнал включено до 14 міжнародних науково-метричних баз: Cabell's Directory; Celdes; CNPIEC; EBSCO Discovery Service; Google Scholar; J-Gate; Naviga (Softweco); Primo Central (ExLibris); ReadCube; Summon (Serials Solutions/ProQuest); TDOne (TDNet); WorldCat (OCLC); CEJSH (The Central European Journal of Social Sciences and Humanities); MicrosoftAcademicSearch.

Відділ зарубіжних систем педагогічної освіти і освіти дорослих спільно з Центром порівняльної професійної педагогіки Хмельницького національного університету є ініціатором проведення щорічного Міжнародного науково-методологічного семінару «Розвиток порівняльної професійної педагогіки у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів». Важливою складовою діяльності відділу є міжнародна співпраця, участь у міжнародному науковому стажуванні, обміні та інших видах міжнародної діяльності, співробітники відділу отримують міжнародні гранти.

Нині відділом виконується фундаментальне дослідження «Тенденції розвитку освіти дорослих у розвинених країнах світу» (2017–2019, керівник теми – Н. Авшенюк). Виконавці завершують роботу над його кінцевою продукцією: колективною монографією «Тенденції розвитку освіти дорослих у розвинених країнах світу», посібником «Професійна підготовка виробничого персоналу в розвинених країнах Азії», методичними рекомендаціями «Професійний розвиток педагогічного персоналу в Австралії», «Освіта соціальних працівників: досвід США», спецкурсами «Перспективи розвитку освіти дорослих в Україні (з урахуванням досвіду США)», «Неперервний професійний розвиток педагогічного персоналу в ФРН», «Психолого-педагогічна грамотність батьків-вихователів дитячих будинків сімейного типу», «Підготовка андрагогів у зарубіжних країнах».

ВІДДІЛ КОМПАРАТИВІСТИКИ ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙ ІНСТИТУТУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ І ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ НАПН УКРАЇНИ

Відділ компаративістики інформаційно-освітніх інновацій є загальнометодологічним науковим підрозділом Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України, що здійснює дослідження інновацій у системах освіти, проводить змістовий аналіз відкритого інформаційного освітнього простору, відкритих систем освіти, їх засобів, технологій і сервісів, у тому числі вивчення специфіки, ефективності та безпечності використання електронних освітніх ресурсів.

У полі уваги наукових співробітників – порівняльно-педагогічні дослідження з впровадження ІКТ в освіті, аналіз загальних тенденцій

процесів формування й моніторингу інформаційно-комунікаційної компетентності суб'єктів навчального процесу, інформування педагогічної громадськості щодо інновацій у системі загальної середньої освіти, вироблення рекомендацій та визначення перспектив щодо інтеграції української освіти в європейський та світовий освітній простір.

Історію відділу розпочато з 1994 р., коли у складі Академії педагогічних наук України був заснований Український інноваційний центр гуманітарної освіти як окремий структурний підрозділ установи, основними завданнями якого було проведення досліджень з питань інноваційного розвитку гуманітарної освіти, навчально-методичного супроводу впровадження інновацій в системі загальної середньої освіти, здійснення порівняльного аналізу систем освіти, міжнародної співпраці з освітніми установами та міжнародними освітніми організаціями зарубіжжя.

Ініціаторами створення центру та його науковими керівниками були Л. Голік та І. Тараненко, які одними з перших в українській педагогічній науці долучилися до порівняльних досліджень різних систем освіти. До наукового колективу Українського інноваційного центру гуманітарної освіти тривалий час входили відомі дослідники освітніх інновацій – Г. Васьківська, О. Глобін, Т. Грабовська, Є. Спіцин, О. Овчарук, В. Оржехівський, О. Снісаренко. За ініціативи співробітників центру було розроблено Концепцію громадянської освіти в Україні, здійснювалась співпраця з представництвами Ради Європи в Україні та Делегації ЄС в Україні, представництва ЮНЕСКО, ПРООН, громадськими організаціями та науковими установами.

У 2001 р. Український інноваційний центр гуманітарної освіти увійшов до складу Інституту засобів навчання АПН України (згодом Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України), як Інформаційно-аналітичний центр педагогічних інновацій. У 2004 р. внаслідок структурних змін підрозділ перейменовано на «Інформаційно-аналітичний відділ педагогічних інновацій», а в 2015 р. в результаті реорганізаційних процесів, що відбулися в Інституті, на його базі створено відділ компаративістики інформаційно-освітніх інновацій.

За роки діяльності відділу дослідна діяльність здійснювалась науковим колективом, до складу якого з 2001 р. входили О. Білоус, О. Гриценчук, А. Гуржій, Ю. Запорожченко, І. Іванюк, О. Коневщинська, О. Кравчина, Г. Лаврентьева, М. Лещенко, І. Малицька, Н. Морзе, О. Овчарук, Л. Пасічник, С. Позняк, Д. Рождественська, Н. Сороко, Л. Тимчук, М. Шиненко, А. Яцишин. Колектив відділу започаткував та здійснює випуск Інформаційного бюлетеня, у якому висвітлює інноваційні події в системах освіти зарубіжжя, а наукові співробітники, починаючи з 2006 р. беруть участь у редакційній та технічній підтримці випуску електронного наукового фахового видання «Інформаційні технології і засоби навчання» (<http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt>). Електронне фахове видання містить розробки в галузі педагогіки, психології, дидактики, методики дистанційної освіти, методології, теорії та історії інформатизації освітянської галузі.

Щорічно у партнерстві з Міністерством освіти і науки України та за підтримки організацій громадянського суспільства відділом проводиться Всеукраїнський конкурс для учнів «Молодь тестує якість» (засоби ІКТ, товари щоденного вжитку, освітні послуги). У 2013 р. співробітниками відділу розроблено Паспорт інновацій, ініційовано та укладено Каталог інноваційних освітніх проектів та освітніх інновацій, до якого увійшло близько 160 інновацій у системі загальної середньої освіти і який є відкритим майданчиком для обговорення педагогами інноваційних процесів у шкільній практиці. Виконавці наукових досліджень підвищують власну кваліфікацію, захищаючи дисертаційні роботи за спеціальністю 13.00.10 – інформаційні технології в освіті під керівництвом директора та провідних науковців інституту В. Бикова, М. Лещенко, О. Овчарук. На підтримку освітніх інновацій у лютому 2018 р. колектив відділу взяв участь в організації і проведенні науково-практичної конференції «Цифрова компетентність сучасного вчителя НУШ».

Протягом останніх 18 років у відділі виконано шість наукових досліджень: «Інноваційні форми інформаційного забезпечення навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах» (2002–2003 рр.); «Формування інформаційного освітнянського простору в процесі модернізації системи середньої загальної освіти: світові тенденції» (2004–2007 рр.); «Інформаційні та комунікаційні технології навчання в системі загальної середньої освіти зарубіжних країн» (2008–2010 рр.); «Формування інформаційно-комунікаційних компетентностей учнів у контексті євроінтеграційних процесів в освіті» (2011–2013 рр.); «Оцінювання інформаційно-комунікаційної компетентності суб'єктів навчального процесу системи загальної середньої освіти в умовах інтеграції України до європейського освітнього простору» (2014–2016 рр.), «Розвиток інформаційно-комунікаційної компетентності вчителів в умовах хмаро орієнтованого навчального середовища» (2017–2019 рр.).

За результатами досліджень колективом виконавців підготовлено та оприлюднено монографії «Інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу: інноваційні засоби і технології» (2005) [9], «Формування інформаційного освітнього простору в процесі модернізації середньої загальної освіти» (2007) [35], посібники «Інформаційні та комунікаційні технології навчання в системі загальної середньої освіти зарубіжних країн» (2012) [10], «Формування інформаційно-комунікаційних компетентностей у контексті євроінтеграційних процесів створення інформаційного освітнього простору» (2014) [34], «Оцінювання інформаційно-комунікаційної компетентності учнів та педагогів в умовах євроінтеграційних процесів в освіті» (2017) [17], методичні рекомендації «Основи стандартизації інформаційно-комунікаційних компетентностей в системі освіти України» (2010) [16] та ін.

ЛАБОРАТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ СИСТЕМ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ І НАВЧАННЯ ІНСТИТУТУ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ НАПН УКРАЇНИ

Науково-організаційні підвалини підрозділу з виконання порівняльно-педагогічних досліджень у галузі професійної освіти і навчання закладено у 2013 р. шляхом започаткування секції компаративістики в лабораторії професійного навчання на виробництві Інституту професійно-технічної освіти НАПН України в межах виконання фундаментального дослідження «Особливості професійного навчання робітників в умовах високотехнологічного виробництва» (завідувач відділу і науковий керівник дослідження А. Селецький).

За ініціативи директора інституту В. Радкевич перший склад науковців з порівняльного напрямку діяльності очолила вчений-компаративіст Л. Пуховська. У 2015 р. в результаті змін в організаційній структурі установи, що супроводжувалося відкриттям нових тем та розширенням поля дослідницької діяльності, створено лабораторію зарубіжних систем професійної освіти і навчання під керівництвом О. Бородієнко. У 2018 р. завідувач лабораторії і науковий керівник дослідної роботи успішно захистила докторську дисертацію.

Науковою продукцією лабораторії серед кінцевих результатів перших порівняльних досліджень зокрема є: колективна монографія «Професійні стандарти і кваліфікації у країнах з високорозвинутою економікою» за наук. ред. Л. Пуховської (2014) [22]; науково-методичний посібник «Професійне навчання кваліфікованих робітників в країнах Європейського Союзу» А. Ворначева та Ю. Кравця (2014) [4], підручник «Професійний розвиток персоналу підприємств у країнах Європейського Союзу» Л. Пуховської, А. Ворначева, С. Леу (2015) [23].

Лабораторія має партнерські стосунки з Федеральним Інститутом професійної освіти Німеччини (Bundesinstitut für Berufsbildung – BIBB), Британською Радою в Україні; відділом педагогічної кооперації з німецької мови Гете-Інституту (ФРН); відділом культури і співробітництва Посольства Франції в Україні; Free Enterprise and Entrepreneurship Foundation, Польща; Республіканським інститутом професійної освіти (Республіка Білорусь); Міжнародною професійною академією «Туран-профі» (Республіка Казахстан); Leader Business Institute, Польща; Scientific-Educational Cluster of Ukrainian Venture Hub. У рамках міжнародної діяльності та міжнародного наукового співробітництва Інституту професійно-технічної освіти НАПН України лабораторія є учасником низки міжнародних проектів. Зокрема, проекту TWINING – «Модернізація законодавчих стандартів та принципів освіти і навчання відповідно до політики Європейського Союзу щодо навчання впродовж життя» у співпраці з Федеральним Інститутом професійної освіти Німеччини (Bundesinstitut für Berufsbildung – BIBB) та проекту ТЕМПУС – «Екологічна освіта в Білорусії, Росії, Україні» (ЕКО БРУ). У рамках співпраці з Британською Радою, відділом педагогічної кооперації з німецької мови Гете-Інституту (ФРН) та Відділом культури і співробітництва Посольства Франції в Україні науковці започаткували

проект всеукраїнського рівня «Професійна спрямованість вивчення іноземних мов у професійно-технічних навчальних закладах».

У 2015 р. організовано і проведено третій науково-практичний семінар для викладачів іноземних мов професійно-технічних навчальних закладів України «Професійна спрямованість вивчення іноземних мов у професійно-технічних навчальних закладах: стан та перспективи» за участі представників офіційних представництв європейських країн в Україні, Goethe-Institut в Україні, Національного офісу програми Erasmus+, науковців ПТО НАПН України та викладачів іноземних мов, методистів ПТНЗ, методистів та представників навчально (науково) – методичних центрів ПТО в регіонах.

У результаті співпраці з Free Enterprise and Entrepreneurship Foundation, Польща, спроектовано, організовано та проведено проект міжнародного обміну студентської молоді «Joker – my business, my identity» (Joker – moja firma, moje ja), який проходив під егідою програми Erasmus+.

Упродовж останніх трьох років співробітники лабораторії розробляли фундаментальне дослідження «Розвиток систем професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу», мета якого полягала у здійсненні комплексного аналізу розвитку систем професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу та обґрунтуванні можливості творчого використання інноваційних ідей цих країн у модернізації професійної освіти в Україні в умовах євроінтеграції.

В ході дослідження, зокрема, було визначено принципи європейської політики у сфері ПТО та закономірності її розвитку в європейських країнах, спільні засади забезпечення якості професійної освіти і навчання, особливості сучасного контексту розвитку галузі в європейських країнах Європейського Союзу, сутнісні ознаки європейської інноваційної системи професійної освіти і навчання, репрезентативні типи інноваційних навчальних закладів – Центру управління, підготовки і зайнятості молоді (Італія), Кампусу професій і кваліфікацій (Франція), Професійних центрів компетентності (Латвія), симуляційних фірм (Німеччина), технологічних центрів (Ізраїль) тощо.

Серед кількісних показників кінцевої наукової продукції за темою поточного дослідження такі монографії, як «Сучасні моделі професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу: порівняльний досвід» за заг. ред. В. Радкевич (2018) [29], «Системи оцінювання якості професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу» за заг. ред. О. Бородієнко (2018) [27], практичні посібники «Професійні навчальні заклади в країнах Європейського Союзу» (2018) [21] та «Законодавче забезпечення розвитку систем професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу» [8], словник «Тезаурус професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу» [30].

Розв'язуючи внутрішньонаукові питання вдосконалення методологічних підходів та вироблення термінологічного апарату, вибору дослідницьких парадигм та розроблення методичних засад практичного виконання наукових завдань, педагогічні компаративісти Національної академії педагогічних наук України роблять вагомий внесок у розвиток

української педагогічної науки задля модернізації й реформування освітньої сфери України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. **Авшенюк, Н. М.** Тенденції розвитку транснаціональної вищої освіти у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. : монографія / Наталія Миколаївна Авшенюк ; за наук. ред. Лещенко М. П. – Київ : Ін-т обдар. дитини, 2015. – 610 с. – Текст доступний в Інтернеті: <http://lib.iitta.gov.ua/709250/1/.pdf> (дата звернення: 12.04.2019).
2. **Бідюк, Н. М.** Професійне навчання безробітних у США: теорія і практика : [монографія] / Наталя Бідюк ; за ред. Н. Г. Ничкало. – Хмельницький : ХмЦНТЕІ, 2009. – 542 с.
3. **Бугасова, Н. В.** Шведський досвід освіти іммігрантів : навч.-метод. посіб. / Наталя Бугасова. – Сімферополь : Салта, 2013. – 216 с.
4. **Ворначев, А. О.** Професійне навчання кваліфікованих робітників в країнах Європейського Союзу : навч.-метод. посіб. / А. О. Ворначев, Ю. І. Кравець. – Київ, 2012. – 145 с. – Текст доступний в Інтернеті: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nrk/Analitychni-materialy/11-profesiyniy-rozvitok-personalu-v-es-posibnik.pdf> (дата звернення: 12.04.2019).
5. **Десятов, Т. М.** Національні рамки кваліфікацій у країнах ЄС: порівняльний аналіз : [монографія] / Тимофій Десятов. – Київ : АртЕк, 2008. – 264 с.
6. **Єгоров, Г. С.** Тенденції розвитку змісту базової освіти у країнах Заходу : монографія / Г. С. Єгоров, Н. М. Лавриченко, Б. Ф. Мельниченко ; АПН України, Ін-т педагогіки. – Київ : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2003. – 186 с. – Текст доступний в Інтернеті: http://undip.org.ua/files/Tendencii_rozvitku.pdf (дата звернення: 12.04.2019).
7. **Жижко, О. А.** Професійна освіта маргінальних груп населення в країнах Латинської Америки (Мексика і Венесуела) : навч.-метод. посіб. / Жижко Олена Анатоліївна. – Ніжин : Лисенко М. М., 2013. – 252 с.
8. **Законодавче** забезпечення розвитку систем професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу : практ. посіб. / О. В. Бородієнко, О. П. Радкевич, О. В. Базелюк, М. М. Шимановський ; за заг. ред. О. В. Бородієнко. – Київ : ІПТО НАПН України, 2018. – 170 с.
9. **Інформаційне** забезпечення навчально-виховного процесу: інноваційні засоби і технології : колект. монографія / [авт.: Биков В. Ю., Гриценчук О. О., Жук Ю. О. та ін.]. – Київ : Атіка, 2005. – 252 с.
10. **Інформаційні** та комунікаційні технології навчання в системі загальної середньої освіти зарубіжних країн : навч.-метод. посіб. / [Гриценчук О. О., Коневщинська О. Е., Кравчина О. Е та ін.] ; за заг. ред. Овчарук О. В. – Київ : Пед. думка, 2012. – 176 с. – Текст доступний в Інтернеті: http://lib.iitta.gov.ua/601/4/IKT_Navch_Zarub_dosvid1.pdf (дата звернення: 12.04.2019).
11. **Компетентнісний** підхід до підготовки педагогів у зарубіжних країнах: теорія та практика : монографія / НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих ; Н. М. Авшенюк, Т. М. Десятов, Л. М. Дяченко [та ін.]. –

Кіровоград : [Імекс-ЛТД], 2014. – 280 с. – Текст доступний в Інтернеті: http://lib.iitta.gov.ua/7686/1/05_2640_ALL-monograf.pdf (дата звернення: 12.04.2019).

12. **Локшина, О. І.** Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) : монографія / Олена Локшина. – Київ : Богданова А. М., 2009. – 404 с. – Текст доступний в Інтернеті: http://lib.iitta.gov.ua/5435/1/Zmist_shkilnoi_osvity.pdf (дата звернення: 12.04.2019).

13. **Модернізація** педагогічної освіти в європейському та євроатлантичному освітньому просторі : монографія / [авт. кол.: Н. М. Авшенюк, В. О. Кудін, О. І. Огієнко та ін.]. – Київ : Пед. думка, 2011. – 232 с.

14. **Мукан, Н. В.** Професійний розвиток учителів загальноосвітніх шкіл Великої Британії, Канади, США : монографія / Н. В. Мукан. – Львів : Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2011. – 248 с.

15. **Огієнко, О. І.** Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах : монографія / Олена Іванівна Огієнко ; [за ред. Н. Г. Ничкало]. – Суми : Еллада, 2008. – 444 с.

16. **Основи** стандартизації інформаційно-комунікаційних компетентностей в системі освіти України : метод. рек. / [авт. кол.: В. Ю. Биков, О. В. Білоус, Ю. М. Богачков та ін. ; за заг. ред. В. Ю. Бикова, О. М. Спіріна, О. В. Овчарук]. – Київ : Атіка, 2010. – 88 с. – Текст доступний в Інтернеті: <http://eprints.zu.edu.ua/10542/1/zb4.pdf> (дата звернення: 12.04.2019).

17. **Оцінювання** інформаційно-комунікаційної компетентності учнів та педагогів в умовах євроінтеграційних процесів в освіті : посібник / [Гриценчук О. О., Іванюк І. В., Кравчина О. Є. та ін. ; за ред. Бикова В. Ю., Овчарук О. В.]. – Київ : Пед. думка, 2017. – 160 с. – Текст доступний в Інтернеті: <http://lib.iitta.gov.ua/708250/1pdf> (дата звернення: 12.04.2019).

18. **Порівняльна** педагогіка: методологічні орієнтири українських компаративістів : хрестоматія. Т. 1 / НАПН України, Ін-т педагогіки НАПН України ; [упоряд. О. І. Локшина]. – Київ : Пед. думка, 2015. – 175 с. – Текст доступний в Інтернеті: http://lib.iitta.gov.ua/714839/1/maket_2.pdf (дата звернення: 12.04.2019).

19. **Постригач, Н. О.** Розвиток педагогічної освіти в Італійській республіці наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. : метод. посіб. / Надія Постригач. – Тернопіль : Вектор, 2011. – 46 с. – Текст доступний в Інтернеті: <http://lib.iitta.gov.ua/710006/1/metod.recomend.Postryhach.pdf> (дата звернення: 12.04.2019).

20. **Професійна** освіта і підготовка у Великій Британії : відповідність світовим стандартам : [наук. вид. / Н. М. Авшенюк, Л. І. Голуб, Т. В. Красько, Т. С. П'ятакова ; за ред. Н. М. Авшенюк]. – Київ : КНУБА, 2010. – 76 с.

21. **Професійні** навчальні заклади в країнах Європейського Союзу : практ. посіб. / [Л. П. Пуховська, О. В. Бородієнко, С. О. Леу та ін. ; за заг. ред. В. О. Радкевич]. – Київ : [ІІТО НАПН України], 2017. – 219 с. – Текст

доступний в Інтернеті: <http://lib.iitta.gov.ua/711447/3/Final-%D0%B4%D1%80%D1%83%D0%BA.pdf> (дата звернення: 12.04.2019).

22. **Професійні** стандарти і кваліфікації у країнах з високорозвинутою економікою : монографія / [Л. П. Пуховська, А. О. Ворначев, С. В. Мельник, Ю. І. Кравець ; за наук. ред. Л. П. Пуховської]. – Київ : Поліграфсервіс, 2014. – 176 с. – Текст доступний в Інтернеті: http://ipq.org.ua/upload/files/files/06_Biblioteka/03_Anal%D1%96tichn%D1%96%20mater%D1%96ali/2014_NQS/prof_standart.pdf (дата звернення: 12.04.2019).

23. **Пуховська, Л. П.** Професійний розвиток персоналу підприємств у країнах Європейського Союзу : посібник / Л. П. Пуховська, А. О. Ворначев, С. О. Леу ; за наук. ред. Л. П. Пуховської. – Київ : ІПТО НАПН України, 2015. – 176 с. – Текст доступний в Інтернеті: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nrk/Analitichni-materialy/11-profesiyniy-rozvitok-personalu-v-es-posibnik.pdf> (дата звернення: 12.04.2019).

24. **Світоглядний** потенціал шкільної гуманітарної освіти в країнах Європейського Союзу та США : монографія / Л. Л. Волинець, Г. С. Єгоров, Н. М. Лавриченко [та ін.] ; за заг. ред. Н. М. Лавриченко – Київ : Пед. думка, 2014. – 200 с. – Текст доступний в Інтернеті: <http://undip.org.ua/upload/iblock/12b/14-Svitogl.pdf> (дата звернення: 12.04.2019).

25. **Система** народного образования в зарубежных странах на современном этапе (капиталистические и развивающиеся страны) : сб. науч. тр. / КГПИ им. А. М. Горького, НИИ педагогики УССР ; [редкол.: Б. Ф. Мельниченко и др.]. – Киев : КГПИ, 1990. – 142 с.

26. **Система** народного образования в зарубежных странах на современном этапе (страны социалистического содружества) : сб. науч. тр. / НИИ педагогики УССР [и др. ; отв. ред. Б. Ф. Мельниченко]. – Киев : КГПИ, 1988. – 108 с.

27. **Системи** оцінювання якості професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу : монографія / В. О. Радкевич, Л. П. Пуховська, О. В. Бородієнко [та ін.] ; за заг. ред. О. В. Бородієнко. – Київ : ІПТО НАПН України, 2018. – 223 с.

28. **Старша** школа зарубіжжя: організація та зміст освіти : колект. монографія / [Г. С. Єгоров, М. Ю. Красовицький, О. І. Локшина та ін.] ; за ред. О. І. Локшиної. – Київ : Богданова А. М., 2006. – 232 с.

29. **Сучасні** моделі професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу: порівняльний досвід : монографія / В. О. Радкевич, Л. П. Пуховська, О. В. Бородієнко [та ін.] ; за заг. ред. В. О. Радкевич. – Київ : ІПТО НАПН України, 2018. – 223 с. – Текст доступний в Інтернеті: <http://lib.iitta.gov.ua/711545/1pdf> (дата звернення: 12.04.2019).

30. **Тезаурус** професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу / Пуховська Л. П., Леу С. О., Радкевич О. П. [та ін.] ; за наук. ред. Пуховської Л. П., Бородієнко О. В. – Київ : Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України, 2016. – 51 с. – Текст доступний в Інтернеті: <http://lib.iitta.gov.ua/706264/1/TESAURUS.pdf> (дата звернення: 12.04.2019).

31. **Тенденції** професійного розвитку вчителів у країнах Європейського Союзу і Сполучених Штатах Америки : монографія / [Дяченко Л. М., Марусинець М. М., Пазюра Н. В. та ін.]. – Київ : Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України, 2016. – 282 с. – Текст доступний в Інтернеті: <http://lib.iitta.gov.ua/705862/1PDF> (дата звернення: 12.04.2019).

32. **Тенденції** реформування загальної середньої освіти у країнах Європейського Союзу : монографія : у 2 ч. / Ін-т педагогіки АПН України ; за ред. Н. М. Лавриченко. – Київ : Пед. думка, 2008, 2010. – Ч. 1–2.

33. **Трансформаційні** процеси у шкільній освіті країн Європейського Союзу та США : монографія / [А. П. Джурило, О. З. Глушко, О. І. Локшина та ін.]. – Київ : КОНВІ ПРИНТ, 2018. – 192 с. – Текст доступний в Інтернеті: http://undip.org.ua/upload/iblock/2a3/18_01-1.pdf (дата звернення: 12.04.2019).

34. **Формування** інформаційно-комунікаційних компетентностей у контексті євроінтеграційних процесів створення інформаційного освітнього простору : посібник / [О. В. Білоус, О. О. Гриценчук, І. В. Іванюк, та ін.] ; за заг. ред. Бикова В. Ю., Овчарук О. В. ; НАПН України, Ін-т інформ. технологій і засобів навчання. – Київ : Атіка, 2014. – 212 с. – Текст доступний в Інтернеті: <http://lib.iitta.gov.ua/1339/4/Формування%20ІК-компетентностей%20у%20контек-1.pdf> (дата звернення: 12.04.2019).

35. **Формування** інформаційного освітнього простору в процесі модернізації середньої загальної освіти : колект. монографія / [авт.: Биков В. Ю. Гриценчук О. О., Іванова С. М. та ін.] – Київ : Пед. думка, 2007. – 292 с.

Розділ II. УПРОВАДЖЕННЯ НОРМ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ПРАКТИКУ ОСВІТЯНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Годецька Т. І.,
науковий співробітник відділу наукової
реферативної та аналітичної інформації у сфері
освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
ORCID ID 0000-0003-0550-1894

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ОСВІТУ»: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В ОСВІТЯНСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ (аналітичний огляд)

Висвітлено стан і перспективи науково-практичного розроблення підходів до імплементації Закону України «Про освіту». Акцентовано увагу на працях науковців і практиків з питань розвитку теоретичних основ та впровадження в освітній процес нового змісту освіти, що передбачає формування компетентностей Нової української школи, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності. Йдеться, зокрема, про вільне володіння державною мовою, здатність спілкуватися рідною та іноземними мовами, формування та розвиток ключових компетентностей (математичної, у галузі природничих наук, техніки і технологій, інноваційної, екологічної, інформаційно-комунікаційної, навчання впродовж життя, громадянської та соціальної, культурної, підприємливості та фінансової грамотності). На основі аналізу наукової освітянської інформації сформульовано висновок про те, що набуття основних компетентностей сприяє ефективному моделюванню діяльності учня для його повноцінного життя у майбутньому.

Ключові слова: Закон України «Про освіту», Нова українська школа, імплементація, компетентнісний підхід, ключові компетентності, освітній процес, освітянська діяльність.

Godetska T. I.,
Researcher, the Department of Scientific Abstract
and Analytical Information in the Sphere of Education,
V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine
ORCID ID 0000-0003-0550-1894

THE LAW OF UKRAINE ON EDUCATION: THEORY AND PRACTICE OF ITS IMPLEMENTATION IN EDUCATIONAL ACTIVITY (analytical review)

The review highlights the state and prospects of scientific and practical development of approaches to the implementation of the Law of Ukraine On Education. The attention is focused on the works by scientists and practitioners on theoretical principles and introduction of a new content of education into the educational process, which states development of competences of the New Ukrainian school, which are necessary for everybody's successful life. These

include proficiency in the state language, ability to speak native and foreign languages, formation and development of key competencies, including innovative, environmental, informational, communicational, mathematical, civil, social, and cultural competencies, competences in the field of natural sciences and technology, lifelong learning, enterprise and finance competence. On the basis of the analysis of scientific educational information, the author states that acquisition of basic competencies contributes to effective modeling of pupils' activities to ensure their full, happy life in the future.

Keywords: *Law of Ukraine On Education, New Ukrainian School, implementation, competence approach, key competences, educational process, educational activity.*

Метою аналітичного огляду є актуалізація моделі життєдіяльності кожного учня, що має стати розвиненою, конкурентоздатною людиною сучасного глобалізованого світу, на чому й наголошено у нормативно-правових документах України – Конституції України [12], Законах України «Про освіту» [27], «Про загальну середню освіту» [26], Національній доктрині розвитку освіти [21], Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [22], Концепції розвитку освіти в Україні [13].

Цю модель розкрито на основі ключових компетентностей Нової української школи, що становлять на думку науковців і практиків, новий зміст Нової української школи.

У Законі України «Про освіту» подано визначення терміна освітня діяльність – діяльність суб'єкта освітньої діяльності, спрямована на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу у формальній та/або неформальній освіті.

У Концепції Нова українська школа [23] запропоновано напрями змін, а саме:

- новий зміст, орієнтований на формування ключових компетентностей для життя;
- педагогіка партнерства, що ґрунтується на взаємоповазі між усіма учасниками освітнього процесу;
- умотивований учитель, який має необхідні кваліфікації та стимули, щоб стати лідером змін;
- орієнтація на неповторність особистості й індивідуальний підхід до задоволення потреб кожного учня;
- виховання на цінностях як інтегральна складова освітнього процесу;
- зміна структури середньої школи задля розширення доступу дітей шкільного віку до якісної освіти, а також підвищення ефективності використання фінансових ресурсів, що спрямовуються на освіту;
- автономія школи, що утверджується пліч-о-пліч із моніторингом якості освітніх послуг, що надаються кожним закладом освіти;
- обсяги фінансування, достатні для забезпечення рівного доступу до якісної освіти всім учням, незалежно від їхнього місця проживання;
- створення сучасного освітнього середовища, що стимулюватиме вивільнення творчого потенціалу як учнів, так і педагогів.

На порталі української мови та літератури в словнику.ua [11] знаходимо визначення імплементації:

– здійснення, виконання державою міжнародних правових норм. Фактичне здійснення міжнародних зобов'язань на внутрішньодержавному рівні шляхом трансформації міжнародно-правових норм у національні закони та підзаконні акти. Процес транспонування актів законодавства Європейського Союзу, включаючи створення порядку та процедур їх впровадження (імплементація в вузькому сенсі); цей процес також включає тлумачення, практику застосування, забезпечення дотримання та виконання норм права, які відповідають європейському праву, органами державної влади (імплементація в широкому сенсі);

– введення результатів референдумів у конституцію держави [11].

Т. Кристопчук у статті «Тенденції розвитку освіти в країнах Європейського Союзу: порівняльний аналіз» [15] зазначає, що знання тенденцій в освіті дає основу для її прогнозування і реального відродження, системного управління нею, подолання емпіризму в педагогічній науці і практиці. Саме тому питання про тенденції в освітній сфері стає дедалі актуальнішим.

Автор зазначає, що проблема тенденцій розвитку освіти стала предметом дослідження вітчизняних науковців, зокрема: тенденції розвитку освіти і науки у Європейському Союзі (К. Балабанов); тенденції розвитку неперервної освіти в країнах Східної Європи (Т. Десятов); тенденції реформування вищої освіти в країнах Західної Європи (П. Кряжев, Г. Поберезська); тенденції реформування середньої освіти англomовних країн (А. Сбруєва); у Німеччині (Т. Хоменко); тенденції розвитку змісту шкільної освіти в країнах Європейського Союзу (О. Локшина); тенденції розвитку освіти дорослих у Скандинавських країнах (О. Огієнко), в Англії (С. Коваленко).

Т. Кристопчук наголошує, що, досліджуючи сучасні тенденції розвитку освіти у провідних розвинутих країнах світу та в Україні, П. Лузан, О. Васюк вдаються до поетапного визначення тенденцій: від системи дошкільного виховання до педагогічної освіти, визначаючи провідні напрями та стратегії системи педагогічної освіти розвинутих країн. Зокрема, провідними тенденціями розвитку системи дошкільного виховання визначено: загальне розширення мережі дошкільних закладів; пріоритетне створення повноцінних дошкільних закладів, що ставлять за мету як турботу про повноцінне харчування, догляд за здоров'ям дітей, так і їх різнобічний розвиток, підготовку до школи, психологічну адаптацію до умов наступного навчання; розвиток системи психолого-педагогічного та соціально-педагогічного консультування майбутніх та молодих батьків. Серед тенденцій системи початкової освіти виокремлено: зближення початкової школи з дошкільними закладами; злиття початкової школи з першим ступенем середньої освіти – створення «основної школи» (базової), обов'язкової для всіх дітей упродовж 9-10 років навчання у більшості країн світу; об'єднання дрібних шкіл у сільській місцевості; поява або зростання кількості початкових шкіл, які задовольняють культурні потреби окремих

груп населення. Шляхом розвитку системи середньої освіти є її диверсифікація, що дасть можливість кожній людині розвинути й застосувати свої таланти, обмежить шкільний відсів, дозволить багатьом юнакам і дівчатам позбавитись почуття відчуженості та відсутності перспектив на майбутнє; надання випускникам середніх навчальних закладів подвійної життєвої перспективи: можливості вступити до закладу після середньої освіти та безпосереднього вступу у світ праці з набуттям у процесі навчання в школі (навіть академічного профілю) певних професійних компетенцій [15].

У статті «Імплементація досвіду розвитку педагогічної освіти та виховання країн ЄС у навчально-виховний процес вітчизняних закладів освіти» [14] Т. Кристочук зазначає, що запропоновано напрями використання досвіду країн ЄС у навчально-виховному процесі вітчизняних закладів педагогічної освіти.

Національною консультативною радою з питань освіти і підготовки у Великій Британії (National Advisory Council for Education and Training Targets – NACETT) на основі моніторингу освіти сформульовано такі цілі освітньої реформи: висока якість та доступність дошкільного виховання дітям з 4-річного віку; спрямування навчальних курсів на виявлення і розвиток здібностей у кожної дитини; розробка навчального плану, який забезпечить достатньо високий для сучасних умов інтелектуальний потенціал країни; кожен учень на кожному уроці має право на якісне викладання та відповідні умови навчання; кожен громадянин країни повинен навчатися упродовж усього життя; єдність управління освітою і підготовки кадрів; збільшення громадських та приватних інвестицій в освіту та підготовку кадрів; зростання досягнень має бути постійним, а зрушення, що відбуваються, мають бути відкритими для оцінки кожним членом суспільства.

У преамбулі до Дорожньої карти імплементації статті 7 «мова освіти» Закону України «Про освіту» [8] зазначено, що положення статті 7 розглянуто Венеціанською комісією, яка у своєму висновку наголосила на тому, що «сприяння посиленню державної мови та її обов'язковість для усіх громадян є законною і навіть похвальною метою держави».

Також йдеться про те, що Міністерство вдячне Венеціанській комісії за висловлені рекомендації та має намір їх усіх імплементувати в подальших кроках, які потрібно здійснити, аби забезпечити справедливий баланс між підвищенням якості викладання державної мови та збереженням культурної спадщини національних меншин і корінних народів України. У самій Дорожній карті висвітлено основні кроки, які планується здійснити для імплементації статті з чітко визначеними часовими межами.

У Додатку 2 до Дорожньої карти представлено очікувані результати імплементації статті 7 «Мова освіти» Закону України «Про освіту» [8].

Наказом Міністерства освіти і науки України від 23 березня 2019 р. № 399 затверджено «Дорожню карту імплементації статті 7 Закону України «Про освіту» в закладах загальної середньої освіти на 2019–2023 роки» з метою реалізації положень статті 7 Закону України «Про освіту» в закладах загальної середньої освіти відповідно до пункту 8 Положення про

Міністерство освіти і науки України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 р. № 630 [7].

Міністр освіти і науки України Л. Гриневич під час зустрічі освітян з Президентом України Петром Порошенком зазначила: «З набуттям чинності нового Закону «Про освіту» МОН розпочинає широкомасштабну діяльність з оновлення законодавства в усіх сферах освіти» [18].

«Новий Закон «Про освіту» – це закон нових можливостей для усієї освіти в Україні від дошкілля і до освіти дорослих. Сьогодні для нас в цьому законі дуже важливою нормою є створення мостів між системою освіти і ринком праці, тому що освіта покликана створити можливості для розвитку особистості, підняти людський потенціал у країні і розвивати, відповідно, економіку України. Це стосується як професійної, так і вищої освіти. Ми вперше в цьому законі даємо інституційний майданчик, в межах якого сучасні професійні стандарти трансформуватимуть в освітні», – наголосила Л. Гриневич.

За словами міністра разом із проектами нових законів «Про загальну середню освіту», «Про професійну освіту», «Про освіту дорослих» та «Про дошкільну освіту» також розроблятимуться зміни до Закону «Про вищу освіту».

Також міністр зазначила, що лише прийняття закону недостатньо, адже жодна реформа не зможе відбутися без активної участі професійних спільнот [18].

Кабінет Міністрів України 23 січня 2019 р. затвердив новий «Порядок забезпечення підручниками та посібниками здобувачів повної загальної середньої освіти та педагогічних працівників» [25]. У Порядок закладено, що держава безкоштовно забезпечуватиме учнів та вчителів не тільки паперовими підручниками, а й електронними.

«У Законі «Про освіту» ми вперше передбачили, що держава гарантує безоплатне забезпечення не лише паперовими, а й електронними підручниками. Тепер Уряд затвердив Порядок, яким визначається конкретний механізм цього. Причому я хочу наголосити, що йдеться і про електронні версії паперових підручників у форматі pdf, і про власне електронні підручники та підручники з аудіосупроводом», – пояснила міністр освіти і науки Л. Гриневич [28].

Учні та вчителі отримуватимуть доступ до е-підручників, право використання яких придбано державою, через Національну освітню електронну платформу. Зараз, за словами міністра, майже готове ядро платформи, і прийняте рішення стане одним з важливих кроків до наповнення її необхідним контентом.

Закладено також у Порядок низку інших важливих змін.

Так, забезпечуватимуть безоплатно підручниками тих, хто здобуває повну загальну середню освіту не лише в школах та закладах профосвіти (як це було раніше), а й у закладах фахової передвищої та вищої освіти (коледжі та технікуми). Педпрацівники отримуватимуть окрім підручників і навчально-методичну літературу [28].

Видання підручників і посібників здійснюватиметься:

- один раз на 5 років з розрахунку 120% відповідно до потреби;
- для учнів з особливими освітніми потребами з розрахунку 160% їх прогнозованої кількості [28].

На рівні Уряду формування резервного фонду підручників передбачено уперше. За рахунок цього, зокрема, забезпечуватимуть потреби українців, які мешкають за кордоном:

- з української мови та літератури до 1000 примірників;
- з інших предметів українською мовою до 300 примірників кожної назви;
- серії «Шкільна бібліотека» до 500 примірників з кожної назви [28].

На веб-сайті МОН України [20] зазначено, що Україна активно працює над створенням Національної освітньої електронної платформи – практично розроблено її оболонку, однак найбільші проблеми з наповненням платформи якісним контентом. Про це наголосила міністр освіти і науки Л. Гриневич під час зустрічі з представниками «Discovery education» у межах Світового освітнього форуму в Лондоні. У «Discovery education» доступні матеріали для занять з точних наук – курсу «Природничі науки» та «Математика».

«Ми зацікавлені в тому, щоб знайти хороші матеріали для нашої національної освітньої е-платформи, а ви маєте надзвичайний доступ до цікавого освітнього контенту. Однак проблема в тому, що ми не можемо витрачати державні гроші для купівлі ліцензії доступу для одного школяра на 1 рік, бо виходить, що ми витрачаємо велику кількість грошей, а через рік нічого не маємо. Ми хотіли б мати можливість купити матеріали, щоб наповнити власну платформу», – зазначила Л. Гриневич.

Представники «Discovery education» відповіли, що ще не працювали у такому форматі, але готові розглянути різні варіанти співпраці, а також готові до відкритих торгів. Сторони домовилися зустрітися у Києві для докладнішого обговорення можливих шляхів співпраці.

Міністр також зустрілася з представниками «Britanica Digital Learning», які теж мають різні можливості для надання доступу до інтерактивного навчального контенту з усього спектра предметів, австралійською компанією «MATIFIC», що пропонує ігрові форми вивчення математики для підвищення рівня математичної грамотності школярів молодшого шкільного віку. Компанія «MATIFIC» на безоплатній основі пілотує свої матеріали у 700 школах України. Сторони також домовились про зустріч у Києві для пошуку різних форматів співпраці [20].

У публікації «ІТ – забезпечення реформування освітньої галузі» [17] М. Легенький детально проаналізував статті нового Закону України «Про освіту» з означеної теми, акцентував увагу на окремих статтях, зокрема 12, 30, 32, 53, 54, 74, 75, та зауважив, що непересічне місце у процесі реформування освіти належить ІТ-технологіям. При цьому зазначені технології виступають у двох аспектах – як винятково важливий компонент компетентностей здобувача освіти і як інформаційний механізм забезпечення функціонування різноманітних освітянських процесів».

На думку автора щодо першого зазначеного аспекту, слід констатувати відсутність його висвітлення у новоприйнятому законі, що є абсолютно

об'єктивним, оскільки знання, уміння та навички в галузі ІТ-технологій є досить важливим елементом цілісної системи компетентностей, набутих здобувачем освіти на кожному з її рівнів, а перелік зазначених компетентностей не є і не може бути предметом правового регулювання на рівні закону. Він зауважує, що водночас стаття 12 Закону відносить до ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності, й інформаційно-комунікаційну компетентність [17].

М. Легенький наголошує, що виходячи з ефективності ІТ-технологій та інформаційного забезпечення навчального процесу, статтями 53 та 54 Закону віднесено до провідних прав здобувачів освіти, а також педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників можливості доступу до інформаційних ресурсів і комунікацій, що використовуються в освітньому процесі та науковій діяльності.

Науковець також зазначає, що статтею 75 передбачено створення та функціонування спеціального інформаційного ресурсу в мережі Інтернет, на якому у вільному доступі в повному обсязі розміщуються безкоштовні електронні версії підручників або електронні підручники для здобуття повної загальної середньої освіти. Реалізацію зазначеного завдання покладено на центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Отже, новоприйнятим рамковим освітянським законом визначено лише основні напрями залучення інформаційно-комунікативних технологій у сфері освіти. Більш детальне формулювання зазначених положень та регламентування організаційних процедур, наголошує М. Легенький, покладається на імплементацію положень Закону, яка передусім потребує розроблення та затвердження низки підзаконних нормативних актів з основних напрямів функціонування і реформування освітньої сфери, зокрема й в аспекті його ІТ-забезпечення [17].

У статті «Пріоритети розвитку української школи в умовах реформування освіти» [19] О. Ляшенко окреслив стратегічні пріоритети розвитку української школи в умовах реформування освіти, що ґрунтуються на основних положеннях нового базового Закону України «Про освіту». Основну увагу приділив тим із них, які спрямовані на науково-методичне забезпечення трансформаційних процесів реформування початкової і середньої освіти. Серед головних стратегічних пріоритетів визначено чітку орієнтацію на базові цінності розвитку освіти відповідно до світових тенденцій, модернізацію змісту освіти, запровадження адекватної структури української школи, повернення до 12-річного терміну здобуття повної загальної середньої освіти, утвердження інноваційного навчання як нового типу організації освітнього процесу, застосування компетентісно орієнтованих методик і технологій навчання та оцінювання результатів навчання, удосконалення підготовки педагогічних працівників, здатних стати провідниками змін.

За словами науковця, глобалізаційні виклики сьогодення спричиняють необхідність наднаціонального узгодження основних параметрів функціонування загальноосвітньої школи – мети, змісту, організації та

результатів навчання відповідно до світових тенденцій розвитку освітніх систем.

Як зазначає автор: «Реформа передбачає зміну цілей та основних завдань початкової і загальної середньої освіти відповідно до сучасної парадигми освіти і світових тенденцій розвитку освітніх систем. Нікого – ні батьків, ні вчителів, ні директорів шкіл, ні суспільство загалом не влаштовує стан нинішньої української школи. Кардинальні позитивні зміни в шкільній освіті, яких очікує суспільство, окрім змін у державній політиці, передбачають окреслення базових цінностей її подальшого розвитку, які утверджують соціально й особистісно значущий сенс здобуття освіти, побудови такої системи цінностей, яка слугує основою навчання, виховання і розвитку дітей на всіх етапах шкільної освіти, стає мотивом і регулятором пізнавальної діяльності учнів, визначає ставлення до себе, інших людей, суспільства, Батьківщини, світу загалом Стрижневим вектором системи цінностей передусім є цінності дитиноцентрованої освіти Як свідчить зарубіжний і вітчизняний досвід, результати такого навчання полягають у значно глибшому й усвідомленому розумінні учнями сутності вивченого, сформованості умінь самостійно аналізувати та оцінювати інформацію, формулювати висновки, аргументовано відстоювати свої погляди, поважати альтернативну думку, працювати в групі, будувати конструктивні стосунки з її членами і визначати своє місце в ній. Як правило, інформаційно-освітнє середовище такого навчання ґрунтується на широкому використанні інформаційно-комунікаційних технологій і «зануренні» школярів в атмосферу самостійного пошуку і творчості».

На думку автора, жодна освітня реформа, якою б змістовною й досконалою вона не була, не дасть належного результату, якщо її ідеями не переймуться вчителі і директори шкіл, якщо вона не захопить їхні серця і душі [19].

На сторінках офіційного видання МОН України «Освіта України» йдеться про зустріч українських педагогів з 20 найкращими вчителями із Кореї, які прилетіли, щоб познайомитися і розповісти про власні освітні практики [4].

Навчання у корейській школі триває 12 років, шість із яких – це початкова школа, три – середня, три – старша. У початковій школі діти навчаються з 9-ї до 15-ї, у середній – з 9-ї до 16-ї, у старшій – з 8-ї ранку до 17-ї вечора. Розподіл і поглиблене вивчення гуманітарних та природничих предметів відбувається вже у старшій школі, де, окрім уроків, учням пропонують чимало додаткових занять. Додому вони повертаються пізно ввечері, проте домашніх завдань – мінімум.

За словами викладача мистецтва Хан Цьо Ні, праця вчителя більш почесна, ніж робота дипломата. У Кореї часто можна почути вислів: «Учителі настільки ж високо, як Бог». На одне місце у школі претендують близько тридцяти кандидатів. Заробітна плата педагога є еквівалентом приблизно двох тисяч доларів, керівник закладу отримує близько десяти. Директором стати непросто, для цього потрібно постійно підвищувати власну кваліфікацію, брати участь у конкурсах і проектах (це

додає бали до персонального рейтингу). Зазвичай керівником навчального закладу стають після тридцяти років роботи (але для активних освітян можуть зробити виняток).

Для того щоб одні школи не були слабшими, а інші сильнішими (і, відповідно, не виникало нерівності при підготовці учнів до вступу до закладів вищої освіти), у Кореї час від часу здійснюється «ротація» педагога – його переводять з однієї школи в іншу. Жоден корейський учитель не викладає в одному класі більше ніж рік. Це робиться для уникнення нерівності серед учнів (вважається, що «слабкий» учень із зміною вчителя отримує шанс проявити себе). Щороку з учнів однієї паралелі формують нові класи. На думку корейських освітян, це зменшує ризик конфліктів і булінгу, сприяє розвитку навичок спілкування.

У Кореї подією національного значення є іспит «сунин» (аналог нашого ЗНО). У режимі підвищеної готовності працює поліція, у спеціальному режимі – громадський транспорт, на великих і середніх підприємствах «зсувається» початок робочого дня для того, аби школярі змогли вчасно дістатися до екзаменаційних пунктів, облаштованих на базі шкіл. Іспит триває вісім годин – і на цей час інструктори навіть перевзуються у кросівки, щоб не відволікати учасників цоканням підборів. Усі розуміють, що цей іспит – надзвичайно важливий, адже від нього залежить, чи вступить абітурієнт до престижного університету. Цьому фінальному іспиту, звичайно, передують роки наполегливої роботи. Учні також виховують як активних членів спільноти, які цікавляться різними проблемами місцевого життя та пропонують шляхи їх розв'язання. Сон Хе Джін, викладач суспільствознавства, на національний педагогічний конкурс представила урок «Чому важливо дотримуватись закону», про який також розповіла у Києві. Мета уроку – визначити, наскільки пов'язані життя і закон, та навчити учня, що дотримання закону – це виявлення любові до своєї країни.

У Кореї також ставляться досить серйозно до теми щастя: наприклад, у Сеульському національному університеті є центр дослідження щастя, і вчителька навіть брала участь у редагуванні одного з тематичних друкованих видань. За словами Сон Хе Джін, учень щасливий, якщо щасливий учитель. Вона порадила всім людям, які займаються викладацькою роботою, передусім піклуватися про своє щастя і багато посміхатися. Тоді й учні слідуватимуть за вами, а викладання стане найкращою і найщасливішою справою [4].

У доповіді «Роль соціального педагога у реалізації компетентнісного підходу в Новій українській школі» Д. Великжаніною розкрито концептуальні засади оновлення української школи [1]. Визначено роль соціального педагога в Новій українській школі щодо формування життєвої компетентності учнів через реалізацію основних напрямів соціально-педагогічної діяльності.

Автор зазначила, що перехід оновленої школи від домінанти академічного знання у площину компетентнісного підходу в освіті школярів сприятиме розвитку конкурентоспроможних, затребуваних на сучасному

українському й європейському ринках праці особистостей, що будуть здатні виявляти такі ключові компетентності, як когнітивна гнучкість, критичне мислення, креативність, комунікабельність, самостійне й результативне розв'язання складних життєвих завдань. У свою чергу, компетентність, як концептуальна основа компетентнісного підходу в освіті, є динамічною комбінацією знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та (або) подальшу навчальну діяльність.

Науковець акцентує увагу на тому, що основним вектором розвитку учня в освітньому просторі Нової української школи є формування в нього необхідних компетентностей для життя, які можна розглядати і як мету, і як результат педагогічного процесу. Автор наголошує, що формування життєвої компетентності школяра паралельно із набуттям ключових компетентностей та наскрізних умінь (*hard skills & soft skills*) є інтегруючим завданням реалізації концептуальних ідей оновленої системи української освіти та компетентнісного підходу в освіті, які неодмінно сприяють адаптації учня до сьогоденних реалій життя. Життєву компетентність сьогодні розуміють як знання, вміння, життєвий досвід особистості, її життєтворчі здатності, необхідні для розв'язання життєвих завдань і продуктивного здійснення життя як індивідуального життєвого проекту (Л. Сохань, І. Єрмаков, Л. Несен), а також як інтегральний показник здатності й готовності особистості до успішної самореалізації та життєпобудови по закінченні навчального закладу. Така компетентність консолідує накопичені знання, сформовані здатності, особистісні якості й власний багаж життєвих навичок людини, а також передбачає компетентне ставлення особистості до життя – потребу в самопізнанні, саморозумінні, саморегуляції в різних видах діяльності, свідоме й відповідальне ставлення до виконання особистістю її життєвих і соціальних ролей [1].

У статті «Методологічні основи міжкультурної компетентності учнів» [2] Л. Вельчева та О. Пюрко розглянули теоретичні основи формування та розвитку поняття міжкультурної компетентності та її структурні елементи. Науковцями проаналізовано дослідження зарубіжних та українських дослідників у галузі міжкультурної компетентності.

Вчені В. Біблер, Л. Губерський, Г. Єлізарова, М. Пахомов, І. Плужник, В. Розін, Н. Янкін, О. Садохін у своїх публікаціях порушили проблеми виховання сучасної людини, зокрема формування її міжкультурної компетенції «Міжкультурна компетентність стає тією властивістю особистості або співтовариства, яка дозволяє партнерам здійснювати спільну діяльність, створювати загальні культурні цінності, формувати єдиний соціокультурний простір, у якому можуть взаємодіяти представники різних культур і етносів».

Девід Мацумото, американський дослідник, у книжці «Психологія і культура» розкриває 52 фактори, що характеризують міжкультурну компетентність, більшість з яких стосуються особистісних характеристик індивіда. У процесі міжкультурної комунікації партнери визначають

конкретні цілі, для досягнення яких використовують певні прийоми та способи, що дають їм можливість досягти поставлених цілей [2].

Вільям Гудикунст (Gudykunst) запропонував модель міжкультурної компетентності, яка містить три основні компоненти – мотиваційні фактори, фактори знань та фактори навичок. Перший компонент передбачає потреби учасників інтеракції та їх взаємний потяг, соціальні зв'язки, уявлення про самого себе і відкритість для нової інформації. Другим компонентом є фактори знань, які складаються з очікувань, спільних інформаційних мереж, уявлення про більш ніж одну точку зору, знання альтернативних інтерпретацій і знання подібностей і відмінностей. Третій компонент – це відноситься здатність проявляти емпатію, бути толерантним до багатозначності, адаптувати комунікацію, створювати нові категорії, видозмінювати поведінку та збирати потрібну інформацію [2].

Дослідивши феномен «міжкультурної компетентності», науковці дійшли висновку, що потреба в міжкультурній компетентності обумовлена глобалізацією сучасного світу, а також потребами педагогічної науки в пошуках ціннісних орієнтирів і формування нового світогляду, необхідністю набуття компетентностей, що забезпечують успішну реалізацію особистості у новому світовому просторі [2].

У статті «Формування екологічної компетентності в контексті ідей Нової української школи» [3] обґрунтовано важливість пошуку та вивчення методів перебудови свідомості учнів стосовно природи, розглядається екологічна компетентність як шлях розв'язання екологічних негараздів. Визначено суть екологічної компетентності як важливого інтегрального показника навчальних досягнень в умовах реалізації Концепції Нова українська школа.

О. Гаврик наголошує, що у Законі України «Про освіту», прийнятому в 2017 р., зазначено, що «метою повної загальної середньої освіти є всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності. Досягнення цієї мети забезпечується шляхом формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності». На думку автора, реалізація концепції «Нова українська школа» – це не лише зміни у змісті освіти та в методах навчання, а й у створенні нового освітнього середовища. Йдеться про впровадження інноваційних проєктів, поліпшення матеріально-технічної бази, реконструкцію і модернізацію приміщень, взаємодію педагогів та учнів і партнерство з батьками. Нова українська школа має бути зорієнтована на формування тих умінь і компетентностей, які будуть необхідними дитині для успішної самореалізації у житті. Науковець нагадує думку В. О. Сухомлинського який, писав, що, залишивши дитину на одинці з природою, марно сподіватись, що вона стане розумною, глибоко моральною, непримиренною до зла. Він неодноразово наголошував, що сама природа не виховує, виховує лише активна взаємодія з нею. Щоб дитина навчилася

розуміти природу, відчувати її красу, «читати» її мову, берегти її багатства, потрібно прищеплювати це почуття учням [3].

Автор вважає, що тільки тоді, коли діти любитимуть природу, співчутливо ставитимуться до неї, ми менше говоритимемо про відсутність милосердя і співчуття в нашому суспільстві.

У статті «Особливості роботи з математично здібними учнями початкової школи» [5] Т. Гарачук зазначила, що розкрито особливості роботи з математично здібними молодшими школярами. Науковцем розтлумачено змістовий аспект поняття «здібності», «математичні здібності» тощо та виокремлено критерії вияву та умови розвитку математичних здібностей учнів початкової школи. Науковець наголошує, що робота з розвитку математичних здібностей молодших школярів є актуальною та вкрай необхідною у навчально-виховному процесі початкової школи. Адже, розвиваючи математичні здібності, логічне мислення молодших школярів, ми виховуємо в них самостійність, наполегливість, упевненість у своїх силах, здатність самореалізуватися тощо.

Статтю «Навчитися вчитися» як провідна ідея нової української школи» [9] Л. Єрємін присвятила ключовим компетентностям Нової української школи (спілкування державною мовою, вміння спілкуватися іноземними мовами, математична грамотність, компетентності в природничих науках і технологіях, інформаційно-цифрова компетентність, вміння вчитися упродовж життя, вміння ініціювати й генерувати нові ідеї, соціальна та громадянська компетентність, обізнаність та самовираження у сфері культури, екологічна грамотність і здорове життя). У публікації зазначено, що ці компетентності є надпредметними і відрізняються від освітніх тим, що моделюють діяльність учня для його повноцінного життя у майбутньому.

Українські вчені О. Савченко, Н. Бібік, Л. Ващенко, С. Клепко, О. Локшина, Л. Масол, О. Овчарук, О. Олексюк, Л. Паращенко, О. Пометун, С. Трубачова та ін. розробили теоретичні й прикладні питання щодо запровадження компетентнісного підходу в освіту України.

Так, С. Клепко дає такі визначення компетентності: компетентність – орієнтація освіти на «вихід» («output»); «компетентність – здатність до дослідження». О. Олексюк трактує компетентність як «результат нового підходу до оцінки людських ресурсів – критерії результативності, що містить змістовий (знання), процесуальний (уміння), аксіологічний (цінності, орієнтації), самореалізаційний (активність і самостійність), креативний (творчість) компоненти». Автором проаналізовано ключові компетентності Нової української школи, що, по суті, є надпредметними і відрізняються від освітніх тим, що моделюють діяльність учня для його повноцінного життя у майбутньому [9].

У статті «Розвиток освітнього середовища закладів середньої освіти в умовах інтеграції в європейський простір освіти» [10] авторами О. Іваницькою, А. Панченко, С. Редько проаналізовано пріоритетні напрями розвитку освітнього середовища закладів загальної середньої освіти в Україні; виокремлено першочергові завдання сучасної української середньої

освіти, виконання яких сприятиме успішній інтеграції в європейський освітній простір; розглянуто напрями державної політики в освітній галузі щодо розвитку загальної середньої освіти відповідно до чинного законодавства; окреслено необхідність сприяння розвитку полікультурності в загальній середній освіті в умовах інтеграції в глобальний освітній простір. Подано результати дослідження впливу білінгвального навчання. Проведений аналіз наукових досліджень авторами статті свідчить, що проблеми розвитку освітнього середовища знайшли своє відображення у наукових доробках широкого кола дослідників, а саме: В. Андрущенко, Л. Ващенко, О. Ляшенка, В. Огнев'юка, Л. Паращенко, С. Сисоевої та ін. Зокрема, проблему якісної освіти як запоруки самореалізації особистості відображено в працях Л. Ващенко, О. Савченко, Л. Даниленко, О. Пометун, В. Дивак, С. Ніколаєнка, В. Тесленка та ін. Різноманітні аспекти розвитку освіти України в умовах інтеграції в освітній європейський простір досліджували В. Журавський, М. Згуровський, І. Зязюн, С. Клепко, В. Кудін, В. Огнев'юк та ін.

На основі аналізу та результатів досліджень науковці констатували, що основою інтеграції національної освіти в європейський освітній простір є розвиток освітнього середовища загальної середньої освіти; передумовою цього процесу є впровадження полікультурності в навчально-виховний процес закладів загальної середньої освіти, що сприяє підготовці випускників школи до співробітництва та діалогічного спілкування з представниками різних культур, віросповідань, національностей. Одним із напрямів реалізації полікультурної освіти як безперервного процесу цілеспрямованої соціалізації особистості в європейському просторі є впровадження білінгвального навчання в українських закладах загальної середньої освіти. Зокрема, вивчення білінгвальних дисциплін сприяє поглибленню знання не лише з іноземної мови, а й предметів, що вивчаються іноземною мовою. Це дає сьогоденішньому випускникові можливість продовжити навчання у вищих навчальних закладах європейських країн. О. Іваницька, А. Панченко, С. Редько зазначають, що подальші розвідки доцільно зосередити на визначенні напрямів розвитку освітнього середовища України, оптимально інтегрованого в європейський простір освіти без втрати своєї автентичності [10].

У статті «Закон України «Про освіту»: основні напрями реформування галузі» [16] С. Лапаєнко окреслила основні напрями реформи у сфері освіти відповідно до нового Закону «Про освіту»: новий зміст освіти, спрямований на формування компетентностей; новий шкільний учитель, який володіє сучасними методиками викладання і здатен реалізовувати педагогіку партнерства; нова сучасна система управління та адміністрування шкіл; нове освітнє середовище.

Автор акцентувала увагу на окремих статтях, зокрема 12 та 20, а саме:

– 12-річна школа трьох рівнів: середня освіта поділятиметься на початкову (1–4 класи, чотири роки), базову (5–9 класи, п'ять років) і профільну (9–12 класи, три роки);

– оцінювання знань: тестування після кожного етапу. Знання учнів перевірятимуть після закінчення кожного з етапів навчання рівня базової середньої освіти за допомогою державної підсумкової атестації. Саме за її результатами школяра зараховуватимуть на наступний освітній рівень. Після 4 класу це буде моніторинг за допомогою тестування (для початкової школи тестування буде лише показником успішності), а після 9 – повноцінне зовнішнє незалежне оцінювання;

– компетентності – знання та вміння для життя. Ключовими компетентностями, формування яких необхідне кожній людині для успішної життєдіяльності, є: вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною та іноземними мовами; математична компетентність; компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій; інноваційність; екологічна компетентність; інформаційно-комунікаційна компетентність; навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей; культурна компетентність; підприємливість та фінансова грамотність; інші компетентності, передбачені стандартом освіти;

– інклюзивна освіта і перепрофілювання інтернатів. Заклади освіти за потреби утворюють інклюзивні або спеціальні групи і класи для навчання осіб з особливими освітніми потребами. У разі звернення особи з особливими освітніми потребами або її батьків така група або клас утворюється в обов'язковому порядку. До 31 грудня 2021 р. всі школи-інтернати мають стати або звичайними школами, дитсадками чи іншими закладами освіти, доступними для всіх дітей, або дитячими будинками в системі Міністерства соціальної політики. Рішення про долю кожного інтернату прийматимуть обласні та Київська міська ради.

Автор наголошує на словах міністра: «Освітня реформа має стати здобутком усього українського суспільства. І тоді, я впевнена, вона буде реалізована заради майбутніх поколінь модерної європейської України» [16].

В аналітичному огляді «Освітня реформа України: сучасний стан та перспективи впровадження» [24] В. Горак зазначає, що напрями освітньої реформи відображаються переважно в нормативно-правових документах та законодавчих актах, проте є також чимало публікацій українських учених, що присвячені проблемам її імплементації. Автор статті акцентує увагу на публікаціях В. Кременя, О. Топузова, С. Кучеренко, М. Карпенка, Т. Черненко, А. Іщенка, О. Литвиненка та ін.

З метою сприяння реформуванню освіти у 2017 р. Міністерство освіти і науки України (МОН) затвердило єдину Комунікаційну стратегію. Суть її корелюється з основними пріоритетними напрямками діяльності відомства, визначеними до 2020 р.:

- реформа середньої освіти «Нова українська школа»;
- модернізація професійно-технічної освіти;
- забезпечення якості вищої освіти;
- створення нової системи управління та фінансування науки.

Першим кроком упровадження стратегії стало оприлюднення на сайті МОН України Календаря реформи освіти і науки. Заходи, необхідні для реалізації реформи, поділено на групи відповідно до рівнів освіти: 1) дошкільна та середня освіта; 2) професійна (професійно-технічна освіта); 3) вища освіта; 4) нова система управління та фінансування науки [24].

Імплементация Закону України «Про освіту», зокрема частини, що стосується мови освіти, є важливим і необхідним кроком, який спрямований на забезпечення прав національних меншин, недопущення дискримінаційних процесів за мовною ознакою.

За словами президента Академії педагогічних наук України В. Кременя, проект «Нова українська школа» є перспективним напрямом реформування української освіти. Учений аналізує тенденції сучасного розвитку, що обумовлюють зміни в освіті:

1. Перехід до інноваційного суспільства. Постає потреба по-новому сформувати мету і функції навчального процесу. Освіта має реалізувати дві мети: 1) виробити у дитини вміння, навички й розуміння необхідності навчатися протягом життя задля власної успішності; 2) забезпечити індивідуальну й самостійну роботу учня (студента), щоб розвинути сучасних людей, у яких інноваційність стане сенсом життя, та перебудувати зміст і методику навчання, застосовуючи компетентнісний підхід у навчальній діяльності.

2. Розвиток комунікативного середовища, педагогіки толерантності й співробітництва.

3. Розвиток конкурентоспроможності в глобалізованому просторі. Одна з ключових компетентностей, які необхідно досягти – оволодіння державною мовою, рідною (якщо вона є відмінною від державної) та англійською як світовою.

4. Зміна системи цінностей: орієнтація дитини на успішність, якісне навчання і, як результат, максимальну самореалізацію. Розвиток цінностей, спрямованих на згуртування нації (формування патріотизму та національної єдності).

5. Дитиноцентризм, що являє собою максимальне наближення процесів навчання і виховання до індивідуальних особливостей і обдарувань [24].

Грунтовно проаналізувавши сучасний стан реформування освіти України, В. Горак виокремлює найважливіші здобутки: оновлення нормативно-правової бази, що включає прийняття нового рамкового Закону України «Про освіту» (2017) з ухваленням важливих і необхідних змін, та запровадження концепції Нової української школи, оновлення державних стандартів освіти тощо. Науковець зазначає, що серед проблемних питань залишається механізм фінансування та матеріального забезпечення навчальних закладів. Проте, незважаючи на тривалий процес імплементації освітньої реформи, найважливіші зміни в усіх ланках уже впроваджуються а законодавчі положення спрямовані на підвищення якості, доступності та конкурентоспроможності освіти України у світовому просторі. Отже, реформа галузі повноцінно набере чинності лише після ухвалення та внесення змін до низки нормативно-правових актів [24].

У статті «Спілкування іноземними мовами – компетентність крізь призму досвіду педагогів-новаторів» [6] на прикладах новаторського досвіду Т. Годєцька висвітлює можливість реалізації однієї з ключових компетентностей у новій українській школі – спілкування іноземними мовами. Науковець зосереджує увагу на результатах від упровадження досвіду педагогів-новаторів І. Гончаренко й С. Романовського та технологіях їх досягнення. До виняткової особливості цієї статті слід віднести розгляд однієї компетентності, яку реалізовано двома способами.

З цього приводу слушним буде нагадування В. Кременя про те, що будь-який прогрес ґрунтується на досвіді його учасників в усі часи, усіх поколінь. Кращий досвід важливий сьогодні, бо людство перебуває в такому динамічному, часто суперечливому розвитку, який ставить нові вимоги до життя, а значить – до освіти. «Ми повинні змінювати освіту таким чином, щоб підготувати дитину до життя в ХХІ столітті, щоб ця дитина в дорослому житті максимально себе реалізувала. Сьогодні перед освітою стоять нові завдання, бо надзвичайно важливо навчити дитину застосовувати здобуті знання в побуті, професійній діяльності. На жаль, засвоєння знань не завжди відбувається творчо, про що свідчать міжнародні предметні олімпіади. Людина має постійно навчатися. Щоб цього досягти, потрібно ще багато змінити в методичній роботі, відпрацювати зацікавленість дитини в навчанні, потрібен дитиноцентризм як система навчання і виховання відповідно до здібностей дитини», – наголошує В. Кремень [6].

Так скільки ж слів запам'ятовують у школі педагога-новатора І. Гончаренко за один день (2–3 уроки)? Відповідь шокує: 600–800 лексичних одиниць. Спочатку звертається увага на просторове розміщення учнів у класі. Іван Дмитрович наголошує, що крісла розташовуємо по півколу, у центрі – вчитель. Таким чином вирівнюємо статус усіх учнів. Вчитель сидить за маленьким журнальним столиком на такому самому кріслі, щоб не домінувати над учнями. Інформація мимовільно запам'ятовується, якщо йде з різних джерел. М. Еріксон говорить про те, що запам'ятовуються не слова, а смисл сказаного. Тому ми використовуємо аудіо- та відеозаписи (до речі, записані в школі), а урок проводимо так, щоб учні говорили про одне й те саме, але різними словами, а тому все запам'ятовується без зазубрювання, само по собі. Завдяки цьому наші учні говорять іноземною мовою швидко і не задумуючись, а в інших школах – з труднощами. На уроці іноземної мови, змінюючи ситуації, використовуючи сугестопедичні прийоми (заохочення, добре ставлення, релаксація, гра, шепіт, пісні, гумор, багаторазове повторення тощо), застосовуючи власні навчально-тематичні комп'ютерні програми, цифрові аудіо- та відеозаписи текстів-полілогів, Інтернет, реалізуємо навчальний процес у формі спілкування-гри, ми створюємо умови для запам'ятовування великої кількості слів, що благотворно впливає на розвиток пам'яті [6].

Під час презентації Л. Шундик, вчитель вищої категорії, вчитель-методист, завідувач кафедри англійської мови ліцею «Інтелект» зазначила, що в Україні лише 7% людей вільно спілкуються англійською мовою. Наш навчальний заклад – запит суспільства на компетентного, високоосвіченого

учня, який готовий до самореалізації. Як ми знаємо, основне завдання вивчення іноземної мови – комунікативна компетентність, тобто володіння мовою як засобом спілкування і вміння учнями використовувати іноземну мову як інструмент в діалозі культур. Над втіленням цієї мети ми працюємо багато років. Ми пробуємо, помиляємося, шукаємо найкращих шляхів. На сьогодні 11 предметів викладається англійською мовою за авторськими посібниками [6].

Основною метою навчання іноземної мови ліцеїстів є формування в них комунікативної компетенції, що означає оволодіння мовою як засобом міжкультурного спілкування, розвиток умінь використовувати іноземну мову як інструмент у діалозі культур і цивілізацій сучасного глобалізованого світу [6]. Автор зазначає, якщо покласти за основу передовий досвід наших педагогів-новаторів, то можна забезпечити успішне реформування середньої школи в Україні.

Таким чином, аналіз та узагальнення джерел щодо імплементації Закону України «Про освіту» в освітянську діяльність, свідчить, що набуття основних компетентностей Нової української школи: спілкування державною мовою, вміння спілкуватися іноземними мовами, математична компетентність, основні компетентності у природничих науках і технологіях, інформаційно-цифрова компетентність, уміння вчитися впродовж життя, соціальна та громадянська компетентності, ініціативність і підприємливість, обізнаність та самовираження у сфері культури, екологічна грамотність і здоровий спосіб життя сприятиме ефективному моделюванню діяльності учня для його повноцінного життя у майбутньому.

Представлені компетентності як новий зміст освіти Нової української школи свідчать про актуальність і перспективність продовження цього дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. **Великжаніна, Д. В.** Роль соціального педагога у реалізації компетентнісного підходу в новій українській школі / Д. В. Великжаніна // Особистісно-професійний розвиток вчителя в умовах реалізації Концепції Нової української школи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (14–16 черв. 2018 р., м. Мелітополь, Україна) / Мелітопол. держ. пед. ун-т ім. Богдана Хмельницького. – Мелітополь, 2018. – С. 45–48. – Текст статті доступний в Інтернеті: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/23232/1/2018_Starosta%20V_Popadich%20O_s.195-198%3B%20Starosta%20V_Keminj%20I_s.230-233%20Melitopol.pdf (дата звернення: 15.04.2019).

2. **Вельчева, Л. Г.** Методологічні основи міжкультурної компетентності учнів / Л. Г. Вельчева, О. Є. Пюрко // Особистісно-професійний розвиток вчителя в умовах реалізації Концепції Нової української школи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (14–16 черв. 2018 р., м. Мелітополь, Україна) / Мелітопол. держ. пед. ун-т ім. Богдана Хмельницького. – Мелітополь, 2018. – С. 48–51. – Текст статті доступний в Інтернеті:

https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/23232/1/2018_Starosta%20V_Popadich%20O_s.195-198%3B%20Starosta%20V_Keminj%20I_s.230-233%20Melitopol.pdf (дата звернення: 15.04.2019).

3. **Гаврик, О. А.** Формування екологічної компетентності в контексті ідей нової української школи / О. А. Гаврик // Особистісно-професійний розвиток вчителя в умовах реалізації Концепції Нової української школи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (14–16 черв. 2018 р., м. Мелітополь, Україна) / Мелітопол. держ. пед. ун-т ім. Богдана Хмельницького. – Мелітополь, 2018. – С. 63–66. – Текст статті доступний в Інтернеті:

https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/23232/1/2018_Starosta%20V_Popadich%20O_s.195-198%3B%20Starosta%20V_Keminj%20I_s.230-233%20Melitopol.pdf (дата звернення: 15.04.2019).

4. **Галата, С.** «Майстри найщасливішої справи» / Світлана Галата // Освіта України. – 2019. – 28 січ. (№ 3/4). – С. 1, 8. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://svitlanagalata.blogspot.com/2019/03/blog-post_59.html#more (дата звернення: 15.04.2019).

5. **Гаранчук, Т. В.** Особливості роботи з математично здібними учнями початкової школи / Т. В. Гаранчук // Особистісно-професійний розвиток вчителя в умовах реалізації Концепції Нової української школи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (14–16 черв. 2018 р., м. Мелітополь, Україна) / Мелітопол. держ. пед. ун-т ім. Богдана Хмельницького. – Мелітополь, 2018. – С. 70–73. – Текст статті доступний в Інтернеті:

https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/23232/1/2018_Starosta%20V_Popadich%20O_s.195-198%3B%20Starosta%20V_Keminj%20I_s.230-233%20Melitopol.pdf. (дата звернення: 15.04.2019).

6. **Годецька, Т. І.** Спілкування іноземними мовами – компетентність крізь приму досвіду педагогів-новаторів / Тетяна Годецька // Директор шк., ліцею, гімназії. – 2017. – № 3/4. – С. 205–209.

7. **Дорожня карта** імплементації статті 7 Закону України «Про освіту» в закладах загальної середньої освіти на 2019–2023 роки [Електронний ресурс] : затв. наказом М-ва освіти і науки України від 23 берез. 2019 р. № 399 // Міністерство освіти і науки України : [офіц. сайт]. – Текст. дані. – Київ, 2019. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-dorozhnoyi-karti-implementaciyi-statti-7-zakonu-ukrayini-pro-osvitu-v-zakladah-zagalnoyi-serednoyi-osviti-na-2019-2023-roki> (дата звернення: 15.04.2019). – Назва з екрана.

8. **Дорожня карта** імплементації статті 7 «Мова освіти» Закону України «Про освіту» [Електронний ресурс] // Міністерство освіти і науки України : [офіц. сайт]. – Текст. дані. – Київ, 2018. – 12 с. – Режим доступу: https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/Новини/2018/02/13/broshureroadmap_ukr12-02-2018-2.pdf (дата звернення: 15.04.2019). – Назва з екрана.

9. **Єрєм'яна, Л. Є.** «Навчитися вчитися» як провідна ідея нової української школи / Л. Є. Єрєм'яна // Особистісно-професійний розвиток вчителя в умовах реалізації Концепції Нової української школи : матеріали

Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (14–16 черв. 2018 р., м. Мелітополь, Україна) / Мелітопол. держ. пед. ун-т ім. Богдана Хмельницького. – Мелітополь, 2018. – С. 110–112. – Текст статті доступний в Інтернеті:

https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/23232/1/2018_Starosta%20V_Popadich%20O_s.195-198%3B%20Starosta%20V_Keminj%20I_s.230-233%20Melitopol.pdf. (дата звернення: 15.04.2019).

10. **Іваницька, О.** Розвиток освітнього середовища закладів середньої освіти в умовах інтеграції в європейський простір освіти / О. Іваницька, А. Панченко, С. Редько // Освітологія. – 2016. – № 5. – С. 94–99. – Текст доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ocvit_2016_5_17. (дата звернення: 15.04.2019).

11. **Імплементація** [Електронний ресурс] // Словник.ua : портал укр. мови та культури – Текст. дані. – Київ, 2019. – Режим доступу: <https://www.slovnyk.ua/index.php?swrd=імплементація> (дата звернення: 15.04.2019). – Назва з екрана.

12. **Конституція України** [Електронний ресурс] : прийнята на п'ятий сесії Верхов. Ради України 29 черв. 1996 р. : [редакція від 21.02.2019 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2019. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 15.04.2019). – Назва з екрана.

13. **Концепція розвитку педагогічної освіти** [Електронний ресурс] : затв. наказом М-ва освіти і науки України від 16.07.2018 р. № 776 // Міністерство освіти і науки України : [офіц. сайт]. – Текст. дані. – Київ, 2018. – 25 с. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5b7/bb2/dcc/5b7bb2dcc424a809787929.pdf> (дата звернення: 15.04.2019). – Назва з екрана.

14. **Криstopчук, Т. Є.** Імплементація досвіду розвитку педагогічної освіти та виховання країн ЄС у навчально-виховний процес вітчизняних закладів освіти / Т. Є. Криstopчук // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ : зб. наук. пр. / Міжнар. екон.-гуманітар. ун-т ім. акад. С. Дем'янчука. – Рівне, 2015. – Вип. 1. – С. 73–81. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppog_2015_1_11 (дата звернення: 15.04.2019).

15. **Криstopчук, Т. Є.** Тенденції розвитку освіти в країнах Європейського Союзу: порівняльний аналіз / Т. Є. Криstopчук // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ : зб. наук. пр. / Міжнар. екон.-гуманітар. ун-т ім. акад. С. Дем'янчука. – Рівне, 2016. – Вип. 1. – С. 49–58. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppog_2016_1_9 (дата звернення: 15.04.2019).

16. **Лапаєнко, С. В.** Закон України «Про освіту»: основні напрями реформування галузі [Електронний ресурс] / С. В. Лапаєнко // Наук.-пед. студії : [електрон. наук. журн.] / ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, Хмельниц. гуманітар.-пед. акад. – Текст. дані. – Київ, 2018. – Вип. 1. – С. 86–91. – Режим доступу: http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2017/05/Nauk-ped-stud_2018-1.pdf (дата звернення: 15.04.2019). – Назва з екрана.

17. **Легенький, М. І.** ІТ – забезпечення реформування освітньої галузі / М. І. Легенький // ІТ-право: проблеми та перспективи розвитку в Україні : зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 17 листоп. 2017 р.) / Нац. ун-т «Львівська політехніка». – Львів, 2017. – С. 111–116. – Текст статті доступний в Інтернеті: <http://aphd.ua/publication-346/> (дата звернення: 15.04.2019).

18. **Лілія Гриневич:** Ми починаємо масштабну роботу з оновлення законодавства в усіх сферах освіти [Електронний ресурс] // Міністерство освіти і науки України : [офіц. сайт]. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/usi-novivni-novini-2017-09-28-liliya-grinevich-mi-pochinaemo-masshtabnu-robotu-z-onovlennya-zakonodavstva-v-usix-sferax-osviti> (дата звернення: 15.04.2019). – Назва з екрана.

19. **Ляшенко, О. І.** Пріоритети розвитку української школи в умовах реформування освіти / О. І. Ляшенко // Зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Серія педагогічна / Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський, 2016. – Вип. 22 : Дидактичні механізми дієвого формування компетентнісних якостей майбутніх фахівців фізико-технологічних спеціальностей. – С. 39–42. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkp_ped_2016_22_13 (дата звернення: 15.04.19).

20. **МОН** розглядає можливість співпраці з «Discovery», «Britanica» та «Matific» для наповнення національної освітньої е-платформи [Електронний ресурс] // Міністерство освіти і науки України : [офіц. сайт]. – Текст. дані. – Київ, 2019. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-rozglydaye-mozhlivist-spivpraci-z-discovery-britanica-ta-matific-dlya-napovnennya-nacionalnoyi-osvitnoyi-e-platformi> (дата звернення: 13.04.2019). – Назва з екрана.

21. **Національна** доктрина розвитку освіти [Електронний ресурс] : затв. указом Президента України від 17 квіт. 2002 р. № 347/2002 // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2002. – Режим доступу: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> (дата звернення: 10.04.2019). – Назва з екрана.

22. **Національна** стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електронний ресурс] : затв. указом Президента України від 25 черв. 2013 р. № 344/2013 // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2013. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (дата звернення: 15.04.19). – Назва з екрана.

23. **Нова українська школа** : концепт. засади реформування серед. освіти [Електронний ресурс] : ухвалено рішенням колегії МОН України 27.10.2016 р. // Урядовий портал : єдиний веб-портал органів викон. влади України. – Текст. дані. – Київ, 2016. – 34 с. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 15.04.2019). – Назва з екрана.

24. **Освітня реформа України:** сучасний стан та перспективи впровадження [Електронний ресурс] : аналіт. огляд / упоряд.

Горак В. В. // Аналітичний вісник у сфері освіти і науки : довід. бюл. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – Текст. дані. – Київ, 2018. – Вип. 8. – С. 2–14. – До 100-річчя від дня народження В. О. Сухомлинського. – Режим доступу: http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2017/05/Analituchnuy_visnuk_2018-8.pdf (дата звернення: 15.04.2019). – Назва з екрана.

25. **Порядок забезпечення** підручниками та посібниками здобувачів повної загальної середньої освіти і педагогічних працівників [Електронний ресурс] : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 23 січ. 2019 р. № 41 // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2019. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/41-2019-%D0%BF> (дата звернення: 15.04.2019). – Назва з екрана.

26. **Про загальну середню освіту** [Електронний ресурс] : Закон України від 13 трав. 1999 р. № 651-XIV : [редакція від 13.10.2018 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/651-14> (дата звернення: 15.04.19). – Назва з екрана.

27. **Про освіту** [Електронний ресурс] : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145–VIII : [редакція від 19.01.2019 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 15.04.19). – Назва з екрана.

28. **Як тепер забезпечуватимуть** підручниками учнів та вчителів – уряд затвердив новий порядок [Електронний ресурс] // Міністерство освіти і науки України : [офіц. сайт]. – Текст. дані. – Київ, 2019. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/yak-teper-zabezpechuvatimut-pidruchnikami-uchniv-ta-vchiteliv-uryad-zatverdiv-novij-poryadok> (дата звернення: 15.04.19). – Назва з екрана.

Вербова В. В.,
науковий співробітник відділу
наукової інформаційно-бібліографічної
діяльності ДНПБ України
ім. В. О. Сухомлинського
ORCID ID 0000-0003-2395-2437

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ: НА ШЛЯХУ ДО НОВОЇ НАУКОВОЇ ТА ОСВІТЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

(бібліографічний огляд)

Останнім часом спостерігається стрімке зростання наукових публікацій з питань академічної доброчесності. Бібліографічний огляд дає загальне уявлення про публікації цієї тематики.

Розглянуто праці з історії виникнення академічної доброчесності. Проаналізовано нормативно-правове забезпечення впровадження принципів академічної доброчесності в Україні. Акцентовано увагу на публікаціях, в яких висвітлено проблеми порушення академічної доброчесності в науковому дискурсі України, наголошено на проблемі плагіату та шляхів його подолання.

Ключові слова: : академічна доброчесність, фундаментальні цінності, порушення академічної доброчесності, плагіат, самоплагіат, науковці, академічна культура.

Verbova V. V.,
Researcher, the Department of
Scientific Bibliographic Activity,
V. O. Sukhomlinskyi SSPL of Ukraine
ORCID ID 0000-0003-2395-2437

ACADEMIC VIRTUE: ON THE WAY TO A NEW SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL CULTURE

(bibliographic review)

Over the past years, a number of scientific papers on academic virtue have appeared. The current bibliographic review gives a general overview on them.

The review covers works on the history of academic virtue. The documents regulating implementation of the principles of academic virtue in Ukraine are analysed. The attention is focused on papers, which highlight the problems of violation of academic virtue in the scientific discourse of Ukraine. It emphasises the problem of plagiarism, including the ways how to overcome it.

Keywords: academic virtue, fundamental values, violations of academic virtue, plagiarism, self-plagiarism, scientists, academic culture.

Інформатизація суспільства, стрімкий розвиток технологій та вільний доступ до продуктів інтелектуальної власності полегшують процес використання та поширення інформації. Паралельно з цими позитивними явищами набувають дедалі більших обертів процеси недобросовісного

запозичення, привласнення і використання чужих ідей та думок усіма категоріями вітчизняних вчених, як молодими, так і більш досвідченими [1, с. 8]. Саме тому одним із важливих і актуальних завдань сучасного освітньо-наукового простору є поглиблення та розширення знань з проблем академічної доброчесності.

Історію виникнення академічної доброчесності розглянула О. Охріменко:

Academic integrity: реалізація проекту з Академічної доброчесності в американських бібліотеках [Електронний ресурс] / підгот. Охріменко О. В. // SlideShare. – Режим доступу: https://www.slideshare.net/NB_MDU/academic-integrity-98065167 (дата звернення: 12.02.2019). – Назва з екрана.

Науковець зазначає, що в кінці XVIII ст. в США академічна доброчесність була тісно пов'язана з південним кодексом пошани. Дотримання цього кодексу контролювалося головним чином студентами та навколишнім культурним середовищем. Південний кодекс пошани зосереджувався на обов'язку, гордості, силі та самоповазі. Таким чином, академічна доброчесність у США була пов'язана виключно зі статусом і характером особистості. Наприкінці XIX ст., коли цілі університетів змінилися, змінилася й концепція академічної доброчесності – вона розвинулася в більш сучасну. Індивідуальна академічна доброчесність особистості змінилась на академічну доброчесність університету як соціального інституту. До 1970 р. більшість університетів у Сполучених Штатах встановили кодекси чесноти для своїх студентів і викладачів.

У 1992 р. в Клемсонському університеті (США) засновано Центр академічної чесності (CAI) як національну організацію, а в 2010 р. його офіційно перейменовано у Міжнародний центр академічної чесності (International Center for Academic Integrity – ICAI), що стало свідченням міжнародного впливу та розширення членства в цій структурі [10].

International Center for Academic Integrity [Electronic resource] : [official website]. – Text data. – United States, 2017. – Mode of access: <https://academicintegrity.org/about/> (date of access: 12.02.2019). – Title from the screen.

Міжнародний центр академічної доброчесності створено для боротьби з обманом, плагіатом та академічною недобросовісністю у вищих навчальних закладах. ICAI сприяє, підтримує та проводить дослідження, які прогнозують, описують і реагують на тенденції та проблеми, пов'язані зі стандартами та практикою академічної чесності. Переваги членства ICAI поширюються на вчителів, адміністраторів, студентів та співробітників в інститутах членства в усьому світі, а також на окремих членів, партнерів та підтримуючі організації.

У Ратлендському інституті етики (університет Клемсон, Південна Кароліна, США) ICAI розробив документ «Фундаментальні цінності академічної доброчесності»:

The Fundamental Values of Academic Integrity / International Center for Academic Integrity ; editor T. Fishman. – Second Edition. – Clemcon, [2014]. – 36 p.

За цим документом академічна доброчесність – це відданість академічної спільноти шістьом фундаментальним цінностям: чесності, довірі, справедливості, повазі, відповідальності й мужності (табл. 1).

Таблиця 1

Фундаментальні цінності академічної доброчесності

Визначення	Пояснення
чесність	академічні спільноти доброчесності просувають пошук істини й знання через інтелектуальну та особисту чесність у навчанні, викладанні, дослідженнях та послугах
довіра	академічні спільноти доброчесності сприяють і покладаються на клімат взаємної довіри, що заохочує і підтримує вільний обмін ідеями, які у свою чергу, дають можливість науковим дослідженням максимально використовувати свій потенціал
справедливість	академічні спільноти доброчесності встановлюють чіткі й прозорі очікування, стандарти для підтримки справедливості у взаємодії студентів, викладачів і адміністраторів
повага	академічні спільноти доброчесності визначають інтерактивність, кооперативність, спільний характер навчання, враховують різноманітність думок та ідей
відповідальність	академічні спільноти доброчесності покладаються на принципи особистої відповідальності, що підсилюється готовністю окремих осіб і груп подавати приклад відповідальної поведінки, підтримують взаємно узгоджені стандарти, і вживають певних заходів, у разі зіткнення з правопорушенням
мужність	розвиток і підтримка академічних спільнот доброчесності вимагають не просто вірити у фундаментальні цінності, а рішуче і цілеспрямовано їх відстоюють в умовах тиску і труднощів

Питання академічної доброчесності є дуже актуальним і для України. Нормативно-правовими забезпеченням впровадження принципів академічної доброчесності в Україні складається є такі документи:

Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3792-XII : [редакція від 04.11.2018 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2018. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#n3> (дата звернення: 04.02.2019). – Назва з екрана.

Про освіту : Закон України від 5 верес. 2017 р. № 2145-VIII : [редакція від 19.01.2019 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2019. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 05.02.2019).

Положення про Національний репозитарій академічних текстів : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 19 лип. 2017 р. № 541 // Інформ. зб. та комент. М-ва освіти і науки України. – 2017. – № 8. – С. 22–25.

Стосовно Рекомендацій щодо запобігання академічному плагіату та його виявлення в наукових роботах (авторефератах, дисертаціях, монографіях, наукових доповідях, статтях тощо) [Електронний ресурс] : лист МОН України від 15.08.2018 р. № 1/11-8681 // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2018. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v8681729-18> (дата звернення: 21.02.2019). – Назва з екрана.

Зокрема, у Законі України «Про освіту», що набрав чинності 28 вересня 2017 р., академічну доброчесність віднесено до принципів державної політики у сфері освіти (стаття 6). Стаття 42 визначає умови дотримання академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними, науковими працівниками та здобувачами освіти, види порушень та передбачає відповідальність за них. Відповідно «академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень».

Дотримання академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними, науковими працівниками та здобувачами освіти передбачає виконання певних вимог (табл. 2).

Таблиця 2

Вимоги дотримання академічної доброчесності

Педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники	Здобувачі освіти
посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей	самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей);
дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права	посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей
надання достовірної інформації про методики і результати досліджень	дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права
джерела використаної інформації та власної педагогічної (науково-педагогічної, творчої) діяльності	надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації
контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти	
об'єктивне оцінювання результатів навчання	

Пункт 3 статті 42 визначає порушення академічної доброчесності (табл. 3).

Порушення академічної доброчесності

Визначення	Пояснення
академічний плагіат	оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства
самоплагіат	оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів
фабрикація	вигадування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях
фальсифікація	свідомо зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу або наукових досліджень
списування	виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для використання, зокрема під час оцінювання результатів навчання
обман	надання завідомо неправдивої інформації щодо власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу; формами обману є, зокрема, академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація та списування
хабарництво	надання (отримання) учасником освітнього процесу чи пропозиція щодо надання (отримання) коштів, майна, послуг, пільг чи будь-яких інших благ матеріального або нематеріального характеру з метою отримання неправомірної переваги в освітньому процесі
необ'єктивне оцінювання	свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти

Згідно зі статтею 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права» «порушенням авторського права і/або суміжних прав, що дає підстави для судового захисту, серед іншого, є плагіат, який визначається як оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору».

У 2016 р. за підтримки Посольства США в Україні стартував Проект сприяння академічній доброчесності (Strengthening Academic Integrity in Ukraine Project – SAIUP), що реалізується Американськими Радами з міжнародної освіти за сприяння Міністерства освіти і науки України:

Проект сприяння академічній доброчесності в Україні = Strengthening Academic Integrity in Ukraine Project [Електронний ресурс] // SAIUP: чесність починається з тебе : [офіц. портал]. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://www.saiup.org.ua/> (дата звернення: 06.02.2019). – Назва з екрана.

У документі йдеться про застосування спільного досвіду США та України у розробленні й втіленні чотирирічного плану заходів, зміст яких полягає в орієнтації та навчанні студентів, викладачів та адміністраторів навчальних закладів України практичної цінності й важливості академічної доброчесності, наданні ресурсів і плану дій задля їх тісного залучення до зміцнення академічної доброчесності в освітньому середовищі [16]. У межах Проекту МОН України розроблено Методичні рекомендації для закладів

вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності, які складаються з 6 розділів (табл. 4).

Таблиця 4

Принципи академічної доброчесності

Розділи	Зміст
1. Набуття студентами компетентностей з академічної доброчесності та навичок якісного академічного письма	1.1. Компетентності викладача, необхідні для ефективного навчання академічного письма. 1.2. Компетентності із академічної доброчесності, що їх має набути студент. 1.3. Прийоми навчання студентів належного академічного письма
2. Робота з викладацьким колективом, створення атмосфери академічної доброчесності	2.1. Формування мотивації педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників до дотримання академічної доброчесності. 2.2. Основні вимоги до викладачів щодо академічної доброчесності. 2.3. Створення атмосфери академічної доброчесності
3. Санкції за порушення академічної доброчесності	3.1. Основні види порушень академічної доброчесності. 3.2. Відповідальність за порушення академічної доброчесності.
4. Етичний кодекс та етична комісія	4.1. Інструменти підвищення ефективності кодексу академічної етики. 4.2. Деякі рекомендації щодо створення та роботи етичної комісії
5. Вимоги до письмових робіт	5.1. Вимоги до студентів. 5.1.1. Вимоги до дипломних робіт. 5.1.2. Вимоги до процедур захисту. 5.1.3. Вимоги до курсових робіт. 5.1.4. Інші письмові роботи. 5.2. Вимоги до науково-педагогічних працівників
6. Особливості перевірки на академічний плагіат дисертаційних робіт	6.1. Виконання спеціалізованою вченою радою вимоги закону про недопущення плагіату в захищеній дисертації

Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності [Електронний ресурс] : дод. до листа МОН України від 23.10.2018 р. № 1/9-650 // Міністерство освіти і науки України : [офіц. портал]. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/yak-pidtrimati-akademichnu-dobrochesnist-v-universiteti-mon-rozrobilo-ta-nadislalo-na-zvo-rekomendaciyi-z-akademichnoyi-dobrochesnosti> (дата звернення: 05.02.2019). – Назва з екрана.

Розширений глосарій термінів та понять ст. 42 «Академічна доброчесність» Закону України «Про освіту» (від 5 вересня 2017 р.) [Електронний ресурс] : дод. до листа МОН України від 23.10.2018 р. № 1/9-650 // Міністерство освіти і науки України : [офіц. портал]. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу:

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2018/10/25/glyusariy.pdf>
(дата звернення: 05.02.2019). – Назва з екрана.

Розширений глосарій термінів понять статті 42 «Академічна доброчесність» Закону України «Про освіту» (від 5 вересня 2017 р.) містить визначення з коментарями.

Фактично першою ґрунтовною працею в Україні, в якій розглянуто проблеми плагіату та академічної чесності в українському академічному середовищі, є колективна монографія:

Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнар. благод. фонд «Міжнародний фонд дослідження освітньої політики» ; [авт. кол.: Т. Фініков, Т. Добко, В. Турчиновський, В. Хмарський, М. Дойчик, А. Мельниченко, А. Артюхов, О. Меньшов, Б. Буяк, Т. Лічман, І. Дегтярьова]. – Київ : Таксон, 2016. – 234 с.

Зокрема, Т. Добко та В. Турчиновський дослідили академічну культуру та доброчесність на прикладі Українського католицького університету у Львові, визначили, що одним з основних завдань університету є виховання вільної людини. Університет інституційно налаштований на освітній і виховний процес, який формує людину досить зрілу, щоб бажати відповідально пройти дорогою свободи. Аналіз проявів академічної нечесності та основні й найбільш поширені її форми розглянув А. Мельниченко. Науковець констатує, що «однією з головних причин існування та поширення проявів феномену академічної нечесності є поширення та узвичаєння імітації освітньо-наукової діяльності як особливого виду соціальної псевдоактивності, коли співпраця науково-педагогічних працівників зі студентами здійснюється за принципом «одні роблять вигляд, що навчають, а інші – що навчаються».

У монографії:

Академічна доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених : колект. монографія / [авт. кол.: Н. Сорокіна, Р. Безус, Т. Серьогіна, А. Артюхов, С. Курбатов, А. Сідляренко, О. Стрямець, Ю. Єпіфанова, В. Козирєв, Т. Васильєва, А. Колдовський, І. Дегтярьова, Ю. Кращенко, І. Толстанова]. – Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2017. – 169 с.

розглядаються основні проблеми, з якими стикаються учасники освітньо-наукового процесу закладів вищої освіти, пов'язані з доброчесністю: розвиток, дотримання та утвердження академічної доброчесності у середовищі молодих вчених; організаційно-правові та технічні чинники академічної (не)доброчесності; академічна доброчесність у науці та дослідницькій кар'єрі. Так, А. Сідляренко констатує, що «проблема плагіату в академічних і наукових роботах, зокрема недотримання норм і принципів академічної доброчесності в цілому, набула поширення не лише серед студентів, а й серед науковців та викладачів». Т. Васильєва, А. Колдовський, досліджували місце наукової етики в розвитку успішної кар'єри науковця, зазначили, що титульні відомості про авторів деяких наукових робіт не завжди правильно (справедливо) висвітлюють список тих вчених, які насправді забезпечили дослідження.

У статті:

Букач, М. М. Академічна чесність, як основа становлення майбутнього науковця / М. М. Букач, Х. А. Жело // Наук. пр. [Чорномор. держ. ун-ту ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія: Педагогіка. – 2016. – Т. 269, вип. 257. – С. 52–56.

розглянуто проблеми академічної чесності в науковому середовищі вищих навчальних закладів. Автори констатують, що в українському науковому середовищі поблажливо ставляться до так званих «науковців», які займаються плагіатом, сприймаючи такі дії, як дитячі пустощі. Серед таких «пустунів» від науки нерідко кандидати та доктори наук, завідувачі кафедр, проректор і ректори університетів.

У 2016 р. Українська бібліотечна асоціація започаткувала проект «Культура академічної доброчесності: роль бібліотек» за підтримки Посольства США в Україні. Проект спрямований на залучення бібліотек різних типів і видів у процес формування в суспільстві культури академічної доброчесності, запобігання проявам шахрайства, плагіату, корупції у сфері освіти та науки, зокрема в школах і університетах. Ця діяльність є частиною загального проекту Сприяння академічній доброчесності в Україні, що його реалізують Американські ради з освіти за участі Міністерства освіти і науки України та за підтримки Посольства США в Україні [7]. В Україні робочою групою фахівців бібліотек закладів вищої освіти (ЗВО) в межах проекту підготовлено інформаційний огляд, у якому представлено засади формування культури академічної доброчесності в бібліотеках, розглянуто складові академічної доброчесності, нормативно-правові документи, що регулюють академічну доброчесність, запропоновано корисні посилання:

Основи формування культури академічної доброчесності в бібліотеці : інформ. огляд / авт.-уклад.: Якуніна Н. В., Чинюк А. А., Руденко Я. В. ; Наук. б-ка ім. М. Максимовича Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка, Укр. бібл. асоц. – Київ : УБА, 2016.

Авторами виокремлено найбільш поширені види плагіату (рис. 1).

Рис. 1. Види плагіату

Питання протидії плагіату у своїх працях висвітлювали:

Берназюк, Я. О. До питань масштабу поширення плагіату в Україні та шляхів його запобігання / Я. О. Берназюк // Конституційно-правові академічні студії / ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Юрид. ф-т. – Ужгород, 2016. – Вип. 1. – С. 5–11. – Бібліогр.: 11 назв.

Зуєва, В. О. Питання визначення та форми попередження плагіату / В. О. Зуєва // Юрид. вісн. Повітряне і космічне право : наук. пр. Нац. авіац. ун-ту / Нац. авіац. ун-т. – Київ, 2018. – № 1. – С. 94–100. – Бібліогр.: 13 назв.

Рижко, О. М. Боротьба з плагіатом у контексті проблеми академічної чесності: соціальнокомунікаційний аспект / О. М. Рижко // Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. – 2017. – № 3. – С. 40–47. – Бібліогр.: 30 назв.

Ткаченко, В. В. Практики протидії плагіату в українських ВНЗ як складова академічної доброчесності / Ткаченко Валентина Володимирівна, Кожекіна Людмила Юріївна, Денисюк Оксана Яківна // Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2017. – Вип. 38. – С. 82–86. – Бібліогр: 5 назв.

Bruteničová Kurhajcová, Ľ. Plagiarism as a current problem / Ľubomíra Bruteničová Kurhajcová // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Серія: Право. – 2017. – Вип. 43. – С. 96–101.

Науковці В. Ткаченко, Л. Кожекіна, О. Денисюк проаналізували практики запобігання та протидії плагіату, що найчастіше використовуються у українських ЗВО. Визначили, що 96% закладів здійснюють перевірку робіт на плагіат у той чи інший спосіб. Я. Берназюк у своєму дослідженні констатує, що найбільш небезпечними суб'єктами плагіату є близько 10 тис. аспірантів і 600 докторантів, які щороку приймаються до ЗВО і наукових установ.

У статті:

Меняйленко, О. Організація перевірки студентських і наукових робіт на плагіат / О. Меняйленко, О. Захожай // Наук. вісн. Мелітопол. держ. пед. ун-ту. Серія: Педагогіка : зб. наук. пр. / Мелітопол. держ. пед. ун-т ім. Богдана Хмельницького. – Мелітополь, 2017. – № 1. – С. 157–162. – Бібліогр.: 7 назв.

на основі проведеного дослідження авторами запропоновано варіант організації системи перевірки на плагіат для вищих навчальних закладів з використанням особистої бази даних студентських і наукових робіт.

Г. Ульянова, досліджуючи психологічні особливості плагіату, виявила, що схильність до плагіату залежить від загального рівня розвитку особистісної креативності: чим він вищий, тим схильність до плагіату є нижчою, і навпаки:

Ульянова, Г. О. Психологічні особливості плагіату та його зв'язок з творчими здібностями особистості / Галина Олексіївна Ульянова // Наука і освіта. – 2017. – № 9. – С. 88-93. – Бібліогр.: 17 назв.

Одним із порушень академічної доброчесності є самоплагіат, автори статті:

Ульянов, О. І. Самоплагіат у науковій сфері / О. І. Ульянов, Г. О. Ульянова // Південноукр. правн. часопис. – 2014. – № 4. – С. 216–218. – Бібліогр.: 13 назв.

стверджують, що самоплагіат є досить умовною категорією, оскільки публікуючи одну й ту саму роботу в різних виданнях, автор популяризує свою діяльність, що в жодному разі не повинно визнаватись порушенням, або ж просто формально виконує вимоги щодо кількості статей для здобуття наукового ступеня чи вченого звання.

Проблема відсталості України порівняно з світовою спільнотою в дотриманні академічної доброчесності у вищій школі порушено в статті:

Ожеван, М. А. Академічна доброчесність й виховання поваги до інтелектуальної власності як пріоритетні напрями антикорупційної діяльності / Ожеван М. А. // Кібербезпека та інтелектуальна власність: проблеми правового забезпечення : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 21 квіт. 2017 р., м. Київ : [у 2 ч.] / Нац. техн. ун-т України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». – Київ, 2017. – Ч. 1. – С. 10–18.

Йдеться про порушення та порушників академічної доброчесності. Зазвичай у вищій школі відсутній мікроклімат «нульової толерантності» щодо порушників правил і норм академічної доброчесності, проте вітчизняна школа постійно демонструє надмірну терпимість до «піратів» – порушників прав інтелектуальної власності. Існує своя делікатна «специфіка», яка полягає в існуванні числених «фабрик дисертацій», де працюють «ghostwriters» («літературні негри»), послугами яких часто користуються недоброчесні, але матеріально забезпечені студенти й аспіранти (докторанти).

І. Єгорченко констатує, що освіта без академічної доброчесності – гарантована імітація, що призводить до деградації системи освіти і науки та країни в цілому:

Єгорченко, І. Академічна доброчесність: стандарти світової спільноти чи імітація? [Електронний ресурс] / Ірина Єгорченко // Освітня політика: портал громадських експертів : [офіц. портал]. – Текст. дані. – Київ, 2018. – Режим доступу: <http://education-ua.org/ua/articles/1261-akademichna-dobrochesnist-standarti-svitovoji-spilnoti-chi-imitatsiya> (дата звернення: 25.03.2019). – Назва з екрана.

Питання академічної доброчесності є дуже актуальним для України. Так варто позитивно відзначити наявність нормативно-правового забезпечення впровадження її принципів. Проте реально Україна порівняно з світовою спільнотою відстає в дотриманні академічної доброчесності: це і плагіат, що поширений як серед студентів, так і серед відомих науковців та

викладачів, і недотримання наукової етики, і перші кроки у запровадженні методів боротьби з плагіатом у ЗВО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. **Академічна** доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених : колект. монографія / [авт. кол.: Н. Сорокіна, Р. Безус, Т. Серьогіна, А. Артюхов, С. Курбатов, А. Сідляренко, О. Стрянець, Ю. Єпіфанова, В. Козирев, Т. Васильєва, А. Колдовський, І. Дегтярьова, Ю. Кращенко, І. Толстанова]. – Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2017. – 169 с. – Текст доступний в Інтернеті: http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/monografii/Monografiya_young_scientist.pdf (дата звернення: 05.02.2019).

2. **Академічна** чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнар. благод. фонд «Міжнародний фонд дослідження освітньої політики» ; [авт. кол.: Т. Фініков, Т. Добко, В. Турчиновський, В. Хмарський, М. Дойчик, А. Мельниченко, А. Артюхов, О. Меньшов, Б. Буяк, Т. Лічман, І. Дегтярьова]. – Київ : Таксон, 2016. – 234 с. – Текст доступний в Інтернеті: http://www.univer.kharkov.ua/images/redactor/news/2016-09-07/chesnist_osnova_rozvitk_Univers.pdf (дата звернення: 05.02.2019).

3. **Берназюк, Я. О.** До питань масштабу поширення плагіату в Україні та шляхів його запобігання / Я. О. Берназюк // Конституційно-правові академічні студії / ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Юрид. ф-т. – Ужгород, 2016. – Вип. 1. – С. 5–11. – Бібліогр.: 11 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kpac_2016_1_3 (дата звернення: 05.02.2019).

4. **Букач, М. М.** Академічна чесність, як основа становлення майбутнього науковця / М. М. Букач, Х. А. Жело // Наук. пр. [Чорномор. держ. ун-ту ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія: Педагогіка. – 2016. – Т. 269, вип. 257. – С. 52–56. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduped_2016_269_257_11 (дата звернення: 05.02.2019).

5. **Єгорченко, І.** Академічна доброчесність: стандарти світової спільноти чи імітація? [Електронний ресурс] / Ірина Єгорченко // Освітня політика: портал громадських експертів : [офіц. портал]. – Текст. дані. – Київ, 2018. – Режим доступу: <http://education-ua.org/ua/articles/1261-akademichna-dobrochesnist-standarti-svitovoji-spilnoti-chi-imitatsiya> (дата звернення: 25.03.2019). – Назва з екрана.

6. **Зуєва, В. О.** Питання визначення та форми попередження плагіату / В. О. Зуєва // Юрид. вісн. Повітряне і космічне право : наук. пр. Нац. авіац. ун-ту / Нац. авіац. ун-т. – Київ, 2018. – № 1. – С. 94–100. – Бібліогр.: 13 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2018_1_16 (дата звернення: 05.02.2019).

7. **Культура** академічної доброчесності: роль бібліотек [Електронний ресурс] // Українська Бібліотечна Асоціація : [офіц. портал]. – Текст. дані. – Київ, 2018. – Режим доступу: <https://ula.org.ua/255-programi-proekti/3582->

[kultura-akademichnoi-dobrochesnosti-rol-bibliotek](#) (дата звернення: 13.02.2019).
– Назва з екрана.

8. **Меняйленко, О.** Організація перевірки студентських і наукових робіт на плагіат / О. Меняйленко, О. Захожай // Наук. вісн. Мелітопол. держ. пед. ун-ту. Серія: Педагогіка : зб. наук. пр. / Мелітопол. держ. пед. ун-т ім. Богдана Хмельницького. – Мелітополь, 2017. – № 1. – С. 157–162. – Бібліогр.: 7 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdpu_2017_1_27 (дата звернення: 05.02.2019).

9. **Методичні** рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності [Електронний ресурс] : дод. до листа М-ва освіти і науки України від 23.10.2018 р. № 1/9-650 // Міністерство освіти і науки України : [офіц. портал]. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/yak-pidtrimati-akademichnu-dobrochesnist-v-universiteti-mon-rozrobilo-ta-nadislalo-na-zvo-rekomendaciyi-z-akademichnoyi-dobrochesnosti> (дата звернення: 05.02.2019). – Назва з екрана.

10. **Міжнародний** центр академічної чесності [Електронний ресурс] // Wikipedia. – Текст. дані. – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/International_Center_for_Academic_Integrity (дата звернення: 12.02.2019). – Назва з екрана.

11. **Ожеван, М. А.** Академічна доброчесність й виховання поваги до інтелектуальної власності як пріоритетні напрями антикорупційної діяльності / Ожеван М. А. // Кібербезпека та інтелектуальна власність: проблеми правового забезпечення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 21 квіт. 2017 р., м. Київ : [у 2 ч.] / Нац. техн. ун-т України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». – Київ, 2017. – Ч. 1. – С. 10–18. – Текст статті доступний в Інтернеті: <http://ippi.org.ua/sites/default/files/ch-1.pdf> (дата звернення: 05.02.2019).

12. **Основи** формування культури академічної доброчесності в бібліотеці : інформ. огляд / авт.-уклад.: Якуніна Н. В., Чинюк А. А., Руденко Я. В. ; Наук. б-ка ім. М. Максимовича Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка, Укр. бібл. асоц. – Київ : УБА, 2016. – 41 с. – Текст доступний в Інтернеті: http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/19732/1/Academ_1_12.pdf (дата звернення: 05.02.2019).

13. **Положення** про Національний репозитарій академічних текстів : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 19 лип. 2017 р. № 541 // Інформ. зб. та комент. М-ва освіти і науки України. – 2017. – № 8. – С. 2–25. – Текст доступний в Інтернеті: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/541-2017-%D0%BF> (дата звернення: 14.11.2018).

14. **Про** авторське право і суміжні права : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3792-XII : [редакція від 04.11.2018 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2018. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#n3> (дата звернення: 04.02.2019). – Назва з екрана.

15. **Про** освіту : Закон України від 5 верес. 2017 р. № 2145-VIII : [редакція від 19.01.2019 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України.

– Текст. дані. – Київ, 2019. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 05.02.2019).

16. **Проект** сприяння академічній доброчесності в Україні = Strengthening Academic Integrity in Ukraine Project [Електронний ресурс] // SAIUP: чесність починається з тебе : [офіц. портал]. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://www.saiup.org.ua/> (дата звернення: 06.02.2019). – Назва з екрана.

17. **Рижко, О. М.** Боротьба з плагіатом у контексті проблеми академічної чесності: соціальнокомунікаційний аспект / О. М. Рижко // Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. – 2017. – № 3. – С. 40–47. – Бібліогр.: 30 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drsk_2017_3_9 (дата звернення: 05.02.2019).

18. **Розширений** глосарій термінів та понять ст. 42 «Академічна доброчесність» Закону України «Про освіту» (від 5 вересня 2017 р.) [Електронний ресурс] : дод. до листа М-ва освіти і науки України від 23.10.2018 р. № 1/9-650 // Міністерство освіти і науки України : [офіц. портал]. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2018/10/25/glyusariy.pdf> (дата звернення: 05.02.2019). – Назва з екрана.

19. **Стосовно** Рекомендацій щодо запобігання академічному плагіату та його виявлення в наукових роботах (авторефератах, дисертаціях, монографіях, наукових доповідях, статтях тощо) [Електронний ресурс] : лист М-ва освіти і науки України від 15.08.2018 р. № 1/11-8681 // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2018. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v8681729-18> (дата звернення: 21.02.2019). – Назва з екрана.

20. **Ткаченко, В. В.** Практики протидії плагіату в українських ВНЗ як складова академічної доброчесності / Ткаченко Валентина Володимирівна, Кожекіна Людмила Юріївна, Денисюк Оксана Яківна // Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2017. – Вип. 38. – С. 82–86. – Бібліогр.: 5 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhISD_2017_38_14 (дата звернення: 05.02.2019).

21. **Ульянов, О. І.** Самоплагіат у науковій сфері / О. І. Ульянов, Г. О. Ульянова // Південноукр. правн. часопис. – 2014. – № 4. – С. 216–218. – Бібліогр.: 13 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2014_4_67 (дата звернення: 05.02.2019).

22. **Ульянова, Г. О.** Психологічні особливості плагіату та його зв'язок з творчими здібностями особистості / Галина Олексіївна Ульянова // Наука і освіта. – 2017. – № 9. – С. 88–93. – Бібліогр.: 17 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2017_9_15 (дата звернення: 05.02.2019).

23. **Bruteničová Kurhajcová, Ľ.** Plagiarism as a current problem / Ľubomíra Bruteničová Kurhajcová // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Серія: Право. – 2017. – Вип. 43. – С. 96–101. – Текст статті доступний в Інтернеті:

[http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2017_43\(1\)_25](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2017_43(1)_25) (дата звернення: 05.02.2019).

24. **The Fundamental Values of Academic Integrity** / International Center for Academic Integrity ; editor T. Fishman. – Second Edition. – Clemcon, [2014]. – 36 с. – Mode of access: <https://academicintegrity.org/wp-content/uploads/2017/12/Fundamental-Values-2014.pdf> (last access: 05.02.2019).

Розділ III. ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ СИСТЕМ ОСВІТИ І НАВЧАННЯ

Самчук Л. І.,
завідувач відділу наукової
інформаційно-бібліографічної діяльності
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
ORCID ID 0000-0001-7214-1898

ДУАЛЬНА ОСВІТА – СУЧАСНА ФОРМА ПІДГОТОВКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНИХ ФАХІВЦІВ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД (бібліографічний огляд)

Бібліографічний огляд містить видання, в яких висвітлено історію становлення та розвитку дуальної форми навчання, заснованої на тісній взаємодії закладів освіти і підприємств. Розглянуто специфіку і переваги дуального навчання. Особливу увагу приділено законодавчим засадам професійного навчання в дуальному форматі. Проаналізовано дуальну систему освіти в Німеччині, яка демонструє високі показники якості освіти. Розглянуто досвід країн Європи, зокрема, Данії, Австрії, Іспанії, Молдови, та країн Азії – Китаю, Японії, Казахстану щодо підготовки кваліфікованого й грамотного випускника із сформованими базовими навичками роботи на виробництві.

Зроблено висновок, що дуальна система навчання – це одна з успішних моделей кооперації навчання і виробництва, яка може бути використана як інноваційний тип організації цільової професійної підготовки.

Ключові слова: *дуальна освіта, професійна освіта, навчальні плани і програми, навчання на виробництві, практичне навчання, вибір професії, зарубіжний досвід.*

Samchuk L. I.,
Head of the Department of
Scientific Bibliographic Activity,
V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine
ORCID ID 0000-0001-7214-1898

DUAL EDUCATION: A MODERN FORM OF TRAINING OF COMPETITIVE PROFESSIONALS (FOREIGN PRACTICE) (bibliographic review)

The bibliographic review covers publications that highlight the history of formation and development of a dual form of education, based on close cooperation between educational institutions and enterprises. The peculiarities and advantages of dual education are considered. The attention is focused on the legislative principles of dual vocational training. The author analyses dual system of education in Germany, which demonstrates high quality of education. The review considers the practice of European countries, in particular, Denmark, Austria, Spain, and Moldova, as well as Asian countries, including China, Japan,

and Kazakhstan, concerning professional training of a qualified and competent graduate who acquires basic skills for working at a factory.

It is concluded that dual system of education is one of the successful models of cooperation between training and working at a factory, which can be used as an innovative type of organisation of core professional training.

Keywords: *dual education, vocational education, curriculums and programmes, training at a factory, practical training, choice of profession, foreign practice.*

Інтенсивний розвиток глобалізаційних процесів зумовлює революційні зміни не лише у світі економіки та фінансів, а й на ринку праці та в системі освіти. Як у вітчизняній, так і в зарубіжній теорії й практиці робляться спроби розв'язати проблеми підготовки молоді до вступу й адаптації у світі праці. Останнім часом пріоритет надається тим освітнім технологіям, моделям та інноваціям, які можуть забезпечити високу якість підготовки фахівців та реалізацію освітніх державних стандартів і програм. Одним із перспективних напрямів і одночасно стратегічно важливою технологією організації навчального процесу є дуальна система навчання.

Термін «дуальна система» (від лат. *dualis* – подвійний) введений у педагогічну термінологію в середині 60-х років минулого століття у ФРН. Дуальна форма професійної освіти – це поєднання практичного навчання з частковою зайнятістю на виробництві та навчання в традиційному закладі освіти, взаємодія держави, роботодавців, профспілок і різних громадських об'єднань з підготовки висококваліфікованих кадрів відповідно до потреб ринку праці.

І. НІМЕЦЬКА МОДЕЛЬ ДУАЛЬНОЇ СИСТЕМИ НАВЧАННЯ

У кінці XIX – на початку XX ст. під впливом соціально-економічних й соціокультурних перетворень у західно-європейській педагогіці Німеччини виник реформаторський рух за трудову школу, видатним діячем якого був німецький педагог, автор теорії громадянського виховання Георг Кершенштейнер (1854–1932). Про погляди Г. Кершенштейнера на шляхи реформи школи чітко уявлення дає стаття:

Кершенштейнер Г. Школа будущего – школа работы / Георг Кершенштейнер // Основные вопросы школьной организации / Георг Кершенштейнер. – Петербург, 1920. – С. 80–97.

У народних школах Г. Кершенштейнер вважав за потрібне широко використовувати різні види ремісничої праці, самостійні лабораторні роботи, практичні заняття, ручну працю на уроках загальноосвітніх дисциплін. Все це не мало на меті безпосередню підготовку до занять тією чи іншою професійною діяльністю. Акцент робився на виробленні трудових навичок і моральних якостей, які необхідні працівникові будь-якої професії. Професійна ж підготовка, за Г. Кершенштейнером, має здійснюватися в так званих «додаткових школах для працюючих підлітків», які мають освіту в обсязі народної школи. Саме Г. Кершенштейнер заклав нову систему фабрично-заводського навчання, яка поєднувала практичну роботу на

виробництві з теоретичним навчанням. Ця система стала відомою в багатьох країнах Європи як німецька система дуальної професійної освіти.

Сьогодні процес надання освітніх послуг підприємством у рамках дуальної системи регламентовано законодавчо. Істотні зміни відбулися після набрання чинності Закону про професійну освіту від 14 серпня 1969 р. Для досягнення всебічної професійної дієздатності кадрів у Закон про професійну освіту 2005 р. внесено поправку, якою розширено положення щодо «знань і вмінь» за рахунок введення у законодавче поле поняття «компетенції»:

Reform der beruflichen Bildung : Berufsbildungsgesetz 2005 [Elektronische ressource] // Bundesministerium für Bildung und Forschung. – Textdaten. – Bonn, 2015. – Zugriffsmodus: <https://www.bmbf.de/pub/Berufsbildungsgesetz.pdf> (Datum der Anfrage: 11.12.2018). – Titel vom Bildschirm.

Законодавчі засади професійного навчання Німеччини схарактеризовано у статтях наукового співробітника лабораторії змісту професійної освіти і навчання Інституту професійно-технічної освіти НАПН України, експерта Українсько-німецького проекту «Підтримка реформи ПТО в Україні» Ю. Кравця і старшого викладача кафедри іноземних мов Київського національного університету технологій та дизайну Т. І. Моцюк:

Кравець, Ю. І. Ремісничі палати у системі професійної освіти Німеччини / Юрій Іванович Кравець // Проф.-техн. освіта. – 2010. – № 4. – С. 40–41. – Бібліогр.: 3 назви.

Моцюк, Т. І. Особливості дуального навчання на прикладі системи освіти Німеччини / Моцюк Т. І. // Діалог культур у Європейському освітньому просторі : матеріали II Міжвузів. конф. для інозем. студентів (16 трав. 2017 р., Київ) / Київ. нац. ун-т технологій та дизайну. – Київ, 2017. – С. 94–99. – Бібліогр.: 6 назв.

Колишній глава галузі професійної освіти в Уряді землі Північний Рейн-Вестфалія Бруно Тидеманн у працях:

Тидеманн, Б. Особенности дуальной системы профессионального образования Германии / Б. Тидеманн // Становление и развитие ремесленничества и профессионального ремесленного образования в России : сб. науч. ст. 4-й Междунар. науч.-практ. конф., 5–7 дек. 2011 г., г. Екатеринбург / Рос. гос. проф.-пед. ун-т. – Екатеринбург, 2011. – С. 267–278. – Библиогр.: 12 назв.

Тидеманн, Б. Дуальная система – немецкая форма профессионального образования / Б. Тидеманн // Образование и наука. – 2011. – № 6. – С. 112–123. – Библиогр.: 12 назв.

наголошує, що правову основу для навчання на підприємствах становлять «Положення про організацію професійної підготовки», затверджені Федеральним урядом для кожної професії, і встановлюють, які знання, вміння й навички мають передаватися учням у процесі оволодіння тією чи іншою професією.

У статті:

Яковенко, О. Практична підготовка у вищих навчальних закладах Німеччини: особливості дуальної системи / Олена Яковенко // Порівнял. проф. педагогіка. – 2012. – № 1. – С. 76–81. – Бібліогр.: 8 назв.

описано права та обов'язки, які покладаються з початком виробничого навчання на учня і навчальне підприємство. Навчання в дуальній системі починається з укладення «Договору про виробниче навчання» між майбутнім учнем та власником підприємства. Договір має гарантувати планомірне та раціональне навчання за обраною професією та захищати учня від незаконних дій з боку власника підприємства. Після закінчення процесу навчання складаються випускні іспити для присвоєння професійної кваліфікації.

Дуальна підготовка як складова системи професійної освіти молоді в Німеччині розглядається у статтях:

Бойчевська, І. Роль системи дуальної освіти у професійній підготовці молоді у Німеччині / Ілона Бойчевська // Порівнял.-пед. студії. – 2009. – Вип. 2. – С. 68–74. – Бібліогр.: 11 назв.

Гапонюк, Н. Дуальна підготовка як складова системи професійної освіти молоді / Наталія Гапонюк, Олена Мікосянчик // Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації : матеріали ХІХ Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 30 листоп. 2016 р. : зб. наук. пр. / Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди. – Переяслав-Хмельницький, 2016. – С. 238–240. – Бібліогр.: 5 назв.

Загоруйко, А. О. Розвиток дуальної системи навчання на прикладі Німеччини / Загоруйко А. О., Іващук А. Ю., Колесник М. Ю. // Nowy sposób rozwoju : monografia pokonferencyjna, Poznań, 31.11.2017 / [red. naukowy W. Okulicz-Kozaryn]. – Warszawa, 2017. – С. 227–230. – Бібліогр.: 6 назв.

Петерсен, А. В. Доклад «Подход и опыт разработки профессиональных стандартов в Германии» / А. Вилли Петерсен, Маик Йенсен. – Фленсбург, 2015. – 48 с. – Библиогр.: с. 47–48.

Euler, D. Germany's dual vocational training system: a model for other countries? : a study commissioned by the Bertelsmann Stiftung / Dieter Euler. – Guetersloh, 2013. – 78 p.

І. Бойчевська, заступник декана факультету іноземних мов Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини по роботі з громадськістю, кандидат педагогічних наук, доцент розкриває суть і значення системи дуальної освіти, аналізує взаємозв'язок підприємств та професійних училищ як партнерів у системі дуальної підготовки (табл. 1).

Автор констатує, що якість підготовки молоді в рамках дуальної системи освіти тісно пов'язана з викладацькими кадрами (вчителями, вихователями, майстрами), які мають добре володіти не тільки предметом викладання, а й бути професійно придатними, здатними пробуджувати інтерес учнів до вдосконалення фахової майстерності за обраною професією впродовж усього трудового життя. Для цього відповідно до чинних вимог вони навчаються та систематично підвищують кваліфікацію у спеціальних навчальних закладах і на курсах, складають іспити на знання методик

професійної освіти та їх процесуального застосування, що забезпечує високий рівень їхньої професійної й педагогічної компетентності та здобуття права на викладання.

Таблиця 1

Професійне училище та підприємство як партнери в рамках дуальної системи професійної підготовки молоді

Професійне училище	Підприємство
<ul style="list-style-type: none"> • Теоретичне навчання, що організується державою • Навчання проводять викладачі • Навчання у формі занять • Надаються професійно-теоретичні й загальні знання • Основа – навчальні плани земель 	<ul style="list-style-type: none"> • Практичне навчання, що організується приватними підприємствами • Навчання проводять кваліфіковані працівники • Навчання у формі занять і праці • Надаються професійні знання • Основа – рамковий навчальний план

У праці науковців Національного університету біоресурсів і природокористування України А. Загоруйко, А. Іващук, М. Колесник проаналізовано досвід системи дуальної освіти в Німеччині на прикладі Вищої дуальної школи Гера-Айзенах, яка має 1060 підприємств-партнерів – надійних і перевірених роботодавців. Кожен партнер має перспективний план підготовки та підвищення кваліфікації на кілька років уперед.

Особливості німецької дуальної системи професійної освіти і навчання, які роблять її ефективною і популярною не тільки в Німеччині, а й у світі, визначено у статті Х. Кресса, кандидата економічних наук, старшого наукового співробітника Федерального інституту професійної освіти ФРН (м. Бонн) і К. Єсеніної, доктора педагогічних наук, провідного наукового співробітника Центру професійної освіти Федерального інституту розвитку освіти Росії (м. Москва):

Кресс, Х. «Старая дама в очень современном интернациональном платье» (немецкая дуальная система профессионального образования и обучения в Германии и в мире) / Кресс Ханнелоре, Есенина Екатерина Юрьевна // Образование и наука. – 2015. – № 8. – С. 34–49. – Библиогр.: 4 назв.

Авторами побудовано узагальнену модель дуальної професійної освіти і навчання (рис. 1).

Схарактеризовано особливості підходів різних країн (Словаччини, Італії, Південної Кореї та ін.) до адаптації позитивного досвіду Німеччини для розвитку власних систем професійної освіти. Зазначено, що Міністерство освіти і наукових досліджень Німеччини спільно з GOVET (Бюро міжнародного співробітництва в галузі професійної освіти і навчання) підтримує європейські робочі групи в Словаччині, Латвії, Італії, Греції, Португалії та Іспанії, а також співпрацює з Китаєм, США, Південною Африкою і Мексикою через відповідні паралельні міністерства. У рамках цієї діяльності запускаються пілотні проекти з експериментального впровадження елементів дуальної системи, які в разі успіху можуть бути поширені на всю країну.

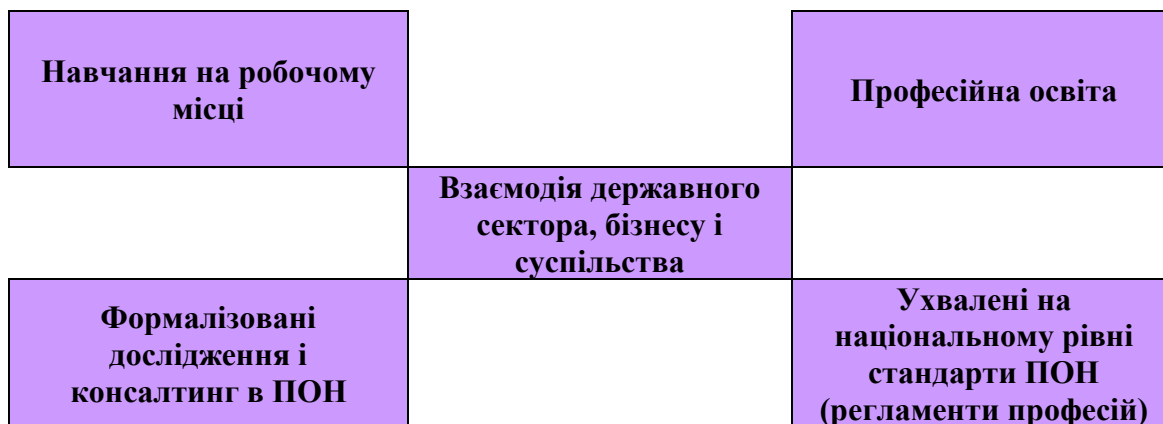

Рис. 1. Німецька модель дуальної професійної освіти і навчання (ПОН)

Сьогодні в розвинених країнах світу професійна орієнтація вважається не тільки неодмінною умовою успішного адаптування пересічних громадян до економічних, організаційно-технічних та соціальних змін, що постійно відбуваються в суспільстві, а й ефективним засобом формування й розвитку якісної робочої сили. Особливості підготовки молоді до вибору професії у Німеччині, зокрема у федеральній землі Північний Рейн-Вестфалія, розкрито у праці:

Кристопчук, Т. Діагностика професійної спрямованості особистості: досвід Німеччини / Тетяна Кристопчук // Неперерв. проф. освіта: теорія і практика. – 2017. – Вип. 3/4. – С. 130–136. – Бібліогр.: 11 назв.

Автором представлено модель переходу від школи до професії, що передбачає проходження кількох кроків (рис. 2).

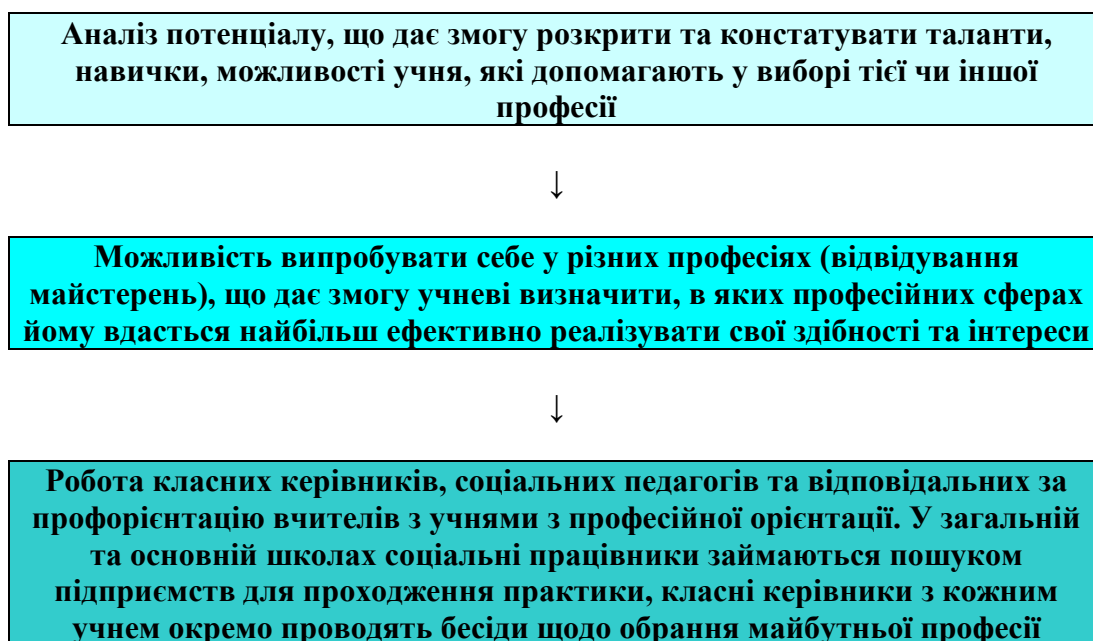

Рис. 2. Модель переходу від школи до професії

Особливостям дуальних навчальних програм та їх практичної складової присвячено працю дослідника та експерта з питань дуальної освіти Ульріха Мілла:

Мілл, У. Дуальне навчання: досвід Німеччини / Мілл Ульріх ; ред. та допов.: Олена Давліканова, Ніна Світайло // Маркетинг в Україні. – 2016. – № 6. – С. 53–62.

Автор зазначає, що вищими навчальними закладами Німеччини пропонуються 1563 програми дуального навчання, що мають свої особливості, з урахуванням яких їх можна поділити їх групи (табл. 2).

На основі досвіду Університету Зіген (Universität Siegen) (федеральна земля Нордрейн-Вестфалія) та Університету кооперованої освіти (Cooperative University або Berufsakademie) акцентовано увагу на необхідності налагодження співпраці освітніх закладів з підприємствами або адміністративними установами для максимального врахування потреб вишу, підприємства та студентів.

Таблиця 2

Групи програм дуального навчання

Група	Кількість програм	Зміст
Duale Studiengänge mit Berufsausbildung	763	Дуальне навчання з професійною підготовкою
Studiengänge mit vertiefter Praxis	943	Дуальне навчання з поглибленою практикою передбачає навчання в освітньому закладі та на підприємстві/в установі, але не передбачає здобуття професійної освіти (сертифіката)
Дуальні програми	143	Студенти можуть обрати форму дуального навчання – із професійною підготовкою чи із поглибленою практикою

Відповідно до §25 і §28 Закону про професійне навчання підготовка фахівців на навчальному підприємстві здійснюється тільки за визнаними державою професіями, перелік яких щорічно публікується Федеральним міністерством освіти і науки. Основні питання організації професійної підготовки майбутніх фахівців у процесі дуального навчання розглянуто у працях:

Гарасюта, В. М. Особливості професійної підготовки інженерів у німецьких ВНЗ у системі дуальної освіти / Володимир Гарасюта // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. пр. / Криворіз. держ. пед. ун-т. – Кривий Ріг, 2013. – Вип. 39. – С. 299–302. – Бібліогр.: 6 назв.

Максимчук, В. С. Професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери у вищих навчальних закладах Німеччини : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Максимчук Валентин Спиридонович ; НАПН України, Ін-т вищ. освіти. – Київ, 2014. – 20 с.

Пилипенко, О. П. Ветеринарна освіта в дуальній системі професійної підготовки Німеччини / Пилипенко О. П., Лисий В. // Nowy sposób rozwoju : monografia pokonferencyjna, Poznań, 31.11.2017 / [red.

naukowy W. Okulicz-Kozaryn]. – Warszawa, 2017. – С. 18–21. – Бібліогр.: 7 назв.

Приста́я, О. Д. Практична підготовка фахівців для деревообробної галузі: дуальний формат / О. Д. Приста́я, О. В. Врублевська // Вісн. Вінниц. політехн. ін-ту. – 2016. – № 1. – С. 148–154. – Бібліогр.: 16 назв.

Oleskova, H. H. Dual education as the peculiarity of specialized training of nursing personnel in Germany / Halyna Oleskova // Порівнял. проф. педагогіка. – 2017. – № 7. – С. 86–92.

The Effectiveness Dual System Education Program at 3 and 4 Year Vocational High School on Improving Mechanical Engineering Student Achievement / Amiruddin, Djoko Kustono, Syamsul Hadi, Djuanda // Proceedings of the International Mechanical Engineering and Engineering Education Conferences (IMEEEEC 2016), East Java, Indonesia, 7–8 October 2016 / ed. Poppy Puspitasari [et al.]. – East Java, 2016. – Vol. 1778, Iss. 1. – P. 030037-1–030037-5.

У дослідженні В. Максимчук констатовано, що важливе значення для професійної підготовки працівників соціальної сфери Німеччини має інтеграція теоретичного і практичного навчання – дуальна система, що передбачає два місця навчання – підприємство (установу) і професійну школу. Професійна практика, або рік «професійного навчання», має особливе значення для формування практичних умінь і навичок, пов'язаних з оволодінням майбутньою професією. Розглянуто досвід діяльності закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку фахівців соціальної сфери. Наприклад, значну увагу приділено Білефельдській вищій школі з історії та соціології (Північний Рейн-Вестфалія), де запроваджено дуальне навчання, що дає змогу поєднувати відвідування вищої школи і блоки практики в соціальних закладах.

У статті Г. Олеськової проаналізовано особливості фахової підготовки сестринського персоналу з догляду за хворими, дітьми і людьми похилого віку. Акцентовано увагу на ролі практичного наставництва у процесі фахової підготовки сестринського персоналу. Розглянуто заклади практичного й теоретичного навчання, в яких здобуває освіту німецький сестринський персонал, зокрема спеціалізовані сестринські школи (Altenpflegeschule, Gesundheits-und Krankenpflegeschule, Gesundheits-und Kinderkrankenpflegeschule). Зроблено висновок, що професійна педагогіка, яка є найбільш розвинутим напрямом у Німеччині, сприяє більш ефективній організації навчального процесу та підготовці фахівців високої кваліфікації.

Фахівцями Федерального інституту професійного навчання (м. Бонн) підготовлено бібліографічний покажчик, у якому вміщено інформацію про видання, що висвітлюють питання підготовки навчальних програм для дуальної освіти. Хронологічні рамки дібраного матеріалу – 2011–2017 рр.

Langenkamp, K. Duale Studiengänge Zusammenstellung aus : Literaturdatenbank Berufliche Bildung : Version: 3.0, Oktober 2017 / Karin Langenkamp, Markus Linten. – Bonn : Bundesinstitut für Berufsbildung, 2017. – 27 s. – (Auswahlbibliografie).

У Німеччині видається журнал «Duales studium» (рис. 3), на сторінках якого подано інформацію про університети, професійні коледжі і компанії, у яких можна здобути освіту за дуальною формою навчання.

Duales studium : studium mit berufsausbildung. Ausgabe 2017/2018 / Institut für Wissenschaftliche Veröffentlichungen. – Hamburg, 2018. – 338 s.

Рис. 3. Обкладинка журналу «Duales studium»

Найбільш популярними сайтами (рис. 4), на яких представлено всі дуальні спеціальності Німеччини, є:

Ausbildung & Duales studium [Elektronische ressource] // Continental. The Future in Motion. – Textdaten. – Hannover, 2018. – Zugriffsmodus: <https://www.continental-corporation.com/de/karriere/schueler> (Datum der Anfrage: 11.12.2018). – Titel vom Bildschirm.

Duales-studium [Elektronische ressource] // Ausbildung.de. – Textdaten. – [Bundesrepublik Deutschland], 2018. – Zugriffsmodus: <https://www.ausbildung.de/duales-studium/> (Datum der Anfrage: 11.12.2018). – Titel vom Bildschirm.

Duales.de [Elektronische ressource]. – Textdaten. – [Bundesrepublik Deutschland], 2018. – Zugriffsmodus: <https://www.duales.de/> (Datum der Anfrage: 11.12.2018). – Titel vom Bildschirm.

Wegweiser-Duales-Studium [Elektronische ressource]. – Textdaten. – [Bundesrepublik Deutschland], 2018. – Zugriffsmodus: <https://www.wegweiser-duales-studium.de/> (Datum der Anfrage: 11.12.2018). – Titel vom Bildschirm.

Рис. 4. Найбільш популярні сайти, на яких представлено всі дуальні спеціальності Німеччини

II. РЕАЛІЗАЦІЯ ДУАЛЬНОЇ ОСВІТИ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Дуальна система навчання успішно впроваджується і в країнах Європи. Законодавчо-нормативне забезпечення соціального партнерства у професійній освіті Австрії відображено у Федеральному законі про професійну освіту Австрії (Berufsausbildungsgesetz), прийнятому у 1969 р. Останні зміни та доповнення до закону внесено у 2018 р.:

Berufsausbildungsgesetz (BAG) [Elektronische ressource] : Bundesgesetz vom 26. März 1969 über die Berufsausbildung von Lehrlingen : idF BGBl. I № 32/2018 // WEKA. Arbeitsrecht online. – Textdaten. – Wien, 2018. – Zugriffsmodus: <https://www.weka.at/arbeitsrecht/Vorschriften/Berufsausbildungsgesetz> (Datum der Anfrage: 11.12.2018). – Titel vom Bildschirm.

У статті:

Креденець, Н. Законодавчо-правові аспекти функціонування соціального партнерства у професійній підготовці фахівців сфери послуг Австрії та Німеччини / Надія Креденець // Пед. науки: теорія, історія, інновац. технології. – 2017. – № 5. – С. 35–49. – Бібліогр.: 11 назв.

проаналізовано федеративні і земельні закони про професійну освіту Австрії. Розглянуто ключові аспекти взаємодії міністерств та освітніх об'єднань для налагодження співпраці на міністерському, регіональному, локальному та міжнародному рівнях. Зроблено висновок, що всі соціальні партнери приймають рішення й несуть спільну відповідальність за професійну підготовку майбутніх фахівців.

Дослідницею Австрійського фонду розвитку М. Лангалер презентовано досвід професійної освіти в країні, розглянуто особливості підготовки фахівців у дуальній системі навчання та перспективи її застосування в інших країнах:

Langthaler, M. The transfer of the Austrian dual system of vocational education to transition and developing countries. An analysis from a developmental perspective / Margarita Langthaler ; Austrian Foundation for Development Research. – Vienna, 2015. – 44 p.

Правові основи дуальної професійної освіти (Formación Profesional Dual) в Іспанії встановлюють Королівський указ (1529/2012) та Закон про якість освіти (2013):

Real Decreto 1529/2012, de 8 de noviembre, por el que se desarrolla el contrato para la formación y el aprendizaje y se establecen las bases de la formación profesional dual [Recurso electrónico] : Ministerio de la Presidencia «BOE» núm. 270, de 9 de noviembre de 2012 : Referencia: BOE-A-2012-13846 : Texto Consolidado : Última modificación: 11 de marzo de 2014 // BOE : Agencia Estatal Boletín Oficial del Estado. – Datos de texto. – Madrid, 2012. – 9 nov. (№ 270). – Modo de acceso: <https://www.boe.es/buscar/pdf/2012/BOE-A-2012-13846-consolidado.pdf> (Fecha de apelación: 11.12.2018). – Título de pantalla.

Ley Orgánica 8/2013, de 9 de diciembre, para la Mejora de la Calidad Educativa [Recurso electrónico] : Texto Refundido con LO 2/2006 de Educación BOE nº.295, de 10/12/2013 // BOE : Agencia Estatal Boletín Oficial

del Estado. – Datos de texto. – Madrid, 2013. – 10 dic. (№ 259). – Modo de acceso: <https://www.boe.es/boe/dias/2013/12/10/pdfs/BOE-A-2013-12886.pdf> (Fecha de apelación: 11.12.2018). – Título de pantalla.

Спеціалістом Центру європейських ініціатив та досліджень у Середземному морі О. Хомс:

Homs, O. La implantación en España de la formación profesional dual: perspectivas / Oriol Homs // Revista Internacional de Organizaciones. – 2016. – № 17. – P. 7–20.

проаналізовано сучасний стан професійної освіти в Іспанії, зазначено, що вона поділяється на середню і вищу (табл. 3).

Таблица 3

Рівні професійної освіти в Іспанії

Рівні освіти	
Професійна середня освіта (рівень училища/коледжу) = <i>grado medio</i>	Професійна вища освіта (рівень технікуму) = <i>grado superior</i>

Grado medio (професійна середня освіта). Кожен модуль цієї програми має практичну спрямованість і ставить за мету підготовку студента до трудової діяльності. Після опанування програми випускник отримує диплом техника (молодшого спеціаліста). Невід’ємною частиною реалізації програми є проходження виробничої практики. Навчання за програмою триває 1 або 2 роки залежно від обраного напрямку і модуля навчання.

Grado Superior (професійна вища освіта). Навчання за цією програмою сприяє формуванню глибоких знань у різних професійних сферах. Після закінчення програми студент отримує диплом молодшого спеціаліста. З урахуванням останніх тенденцій ринку праці в програмах приділено значну увагу вивченню іноземних мов. Окрім того, успішне опанування програми дає можливість випускникам навчатися за програмою Бакалаврат (*Grado*) в іспанських вузах.

Питанням розвитку дуальної системи навчання в країні присвячено такі праці:

Con d de dual: investigación sobre la implantación del sistema dual en la formación profesional en España / Fernando Marhuenda-Fluixá, María José Chisvert-Tarazona, Davinia Palomares-Montero, Javier Vila // Educar. – 2017. – Vol. 53, Iss. 2. – P. 285–307.

La implantación de la Formación Profesional Dual en España: Certezas e incertidumbres / Equipo de investigación: María José Chisvert, Davinia Palomares, Germán Gil, Javier Vila ; University of Valencia (UVEG). – Valencia, 2015. – 43

Викладачами Університету Валенсії (University of Valencia) здійснено дослідження щодо запровадження системи в навчальний процес закладів освіти Іспанії. Зокрема, виокремлено низку проблем, з якими стикаються компанії, які надають робочі місця студентам, (відсутність інформації про

дуальне навчання тощо), та шляхи їх розв'язання (участь у підготовці студентів тощо) (табл. 4).

Таблиця 4

**Проблеми, з якими стикаються компанії-роботодавці,
та шляхи їх розв'язання**

Dificultades y Oportunidades para la empresa		Sí	No
Dificultades de la empresa por hacer FPD	Falta de conocimiento de la FPD	99 (77,3%)	29 (22,7%)
	Falta de tiempo para tutorizar a los estudiantes No cumplen las condiciones exigidas	48 (37,5%)	80 (62,5%)
	No disponen de puestos de trabajo a cubrir desde la FPD	18 (14,1%)	110 (85,9%)
	No disponen de puestos de trabajo a cubrir desde la FPD	50 (39,1%)	78 (60,9%)
	Falta de interés por parte de las empresas por no ver las ventajas	46 (35,9%)	82 (64,1%)
	El tamaño de la empresa no permite disponer de personal para dedicarse a formar	61 (47,7%)	67 (52,3%)
Oportunidades para la empresa por hacer FPD	Participa de una formación del alumnado	97 (72,9%)	36 (27,1%)
	Reflexiona sobre sus procesos productivos al transmitirlos al alumnado en prácticas	27 (20,3%)	106 (79,7%)
	Le permite realizar procesos de selección mejor que los de la FCT	101 (75,9%)	32 (24,1%)
	Les permite disponer de mano de obra barata	53 (39,8%)	80 (60,2%)
	Mayores ventajas fiscales	18 (13,5%)	115 (86,5%)

У дослідженнях:

Pineda Herrero, P. La FP Dual en los centros educativos: visiones del profesorado Informe ejecutivo / Pilar Pineda Herrero, Laura Arnau Sabatés, Anna Ciraso Calí ; Alianza para la FP Dual. – Barcelona (España), 2017. – 39 p.

Las empresas y la FP Dual en España : Informe de situación 2016 / Alianza para la FP Dual. – Barcelona (España), 2016. – 18 p.

проаналізовано діяльність Альянсу з дуального професійного навчання (Alianza para la FP Dual), який є державною мережею понад 750 компаній, навчальних центрів та установ, що займаються підвищенням професійного рівня молоді.

Дослідниками Університету Ла-Корунья (Universidade da Coruña) та Університету Сантьяго-де-Компостела (Universidade de Santiago de Compostela) здійснено порівняльний аналіз між німецькою дуальною системою навчання та іспанською моделлю професійної освіти:

Rego Agraso, L. Formación profesional dual: comparativa entre el sistema Alemán y el incipiente modelo Español = Vocational Dual Education System: comparison between the German model and the new Spanish

vocational training / Laura Rego Agraso, Eva M. Barreira Cerqueiras, Antonio F. Rial Sánchez // Revista Española de Educación Comparada. – 2015. – № 25. – P. 149–166. – DOI: 10.5944/reec.25.2015.14788.

Директором Інституту професійно-технічної освіти НАПН України – доктором педагогічних наук, професором, членом-кореспондентом НАПН України В. Радкевич проаналізовано данську систему професійної освіти і навчання, яка ґрунтується на трьох принципах, одним з яких є дуальне навчання. Згідно з ним, періоди теоретичного навчання (приблизного 1/3 часу) чергуються з періодами практичної підготовки на підприємстві (2/3 часу). Завдяки цьому принципу студенти набувають теоретичних, практичних, загальних та особистісних навичок, необхідних для ринку праці.

Радкевич, В. О. Професійна освіта і навчання в Данії / В. О. Радкевич // Проф.-техн. освіта. – 2013. – № 4. – С. 57–58 ; 2014. – № 1. – С. 54–55.

Автор констатує, що для розширеного доступу молоді до системи професійної освіти і навчання в Данії існує значна кількість програм з оволодіння частковими та більш практично орієнтованими кваліфікаціями. Необхідність створення таких програм зумовлена наявністю значної кількості молоді з низьким рівнем знань і вмінь. Це стосується дітей іммігрантів та біженців, які недостатньо добре вміють читати, писати, рахувати тощо. Для цієї категорії молоді в Данії пропонують короткострокові програми професійної підготовки, програми оволодіння частковими кваліфікаціями, програми «учнівства», початкової професійної підготовки, ознайомлювальні програми.

Принципи організації неперервної професійної освіти Данії схарактеризовано А. Роляк, кандидатом педагогічних наук, доцентом кафедри іноземних мов Подільського державного аграрно-політехнічного університету:

Роляк, А. О. Організація неперервної професійної освіти: данський контекст / Роляк А. О. // Молодий вчений. – 2018. – № 5. – С. 79–82.

Автор наголошує, що виробнича практика в системі професійної підготовки має свої особливі риси, притаманні лише цій країні. Студенти мають право самостійно обирати підприємство, на якому вони хотіли б працювати, а професійна практика поділяється на дві частини – активну (практичну) і пасивну (теоретичну).

Теоретичне підґрунтя педагогічної освіти, в основу якої покладено динамічну концепцію «дуальності», що передбачає можливість здобувати базову професійну підготовку двома шляхами – в університетах (академічна освіта) та у педагогічних коледжах (загальнопрофесійна освіта), проаналізовано у праці:

Роляк, А. Професійна підготовка вчителя народної школи в Данії: теоретичні засади / Ангеліна Роляк // Педагогічна освіта і наука в умовах класичного університету: традиції, проблеми, перспективи : зб. наук. пр. / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2013. – Т. 1 : Підготовка педагогічних кадрів у вищій школі: виклики, проблеми, динаміка змін. – С. 411–429.

Зокрема, визначено сутнісну основу системи підготовки вчителя в Данії. Автором розглянуто опорні концепції (особистісно орієнтована, дослідно орієнтована, практико-орієнтована), на основі яких будується сучасна дуальна модель педагогічної освіти в Данії. Констатовано, що концепції є теоретичним фундаментом ідеї професійної підготовки вчителя у вищому навчальному закладі як ефективного процесу формування «бази знань вчителя» за концепцією вченого, педагога, організатора освітньої справи й громадського діяча Лі Дж. Шульмана¹.

Нормативно-правовою базою професійної підготовки фахівців у системі дуального навчання в Республіці Молдова є:

Стратегия развития образования на 2014–2020 годы «Образование – 2020» [Электронный ресурс] : утв. Постановлением Правительства Республики Молдова от 14 нояб. 2014 г. № 944 // Registrul de stat al actelor juridice al Republicii Moldova. – Текст. дан. – Кишенев, 2014. – Режим доступа: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=355494&lang=2> (дата обращения: 11.12.2018). – Загл. с экрана.

Положение об организации программ профессионально-технического образования в форме дуального образования [Электронный ресурс] : утв. Постановлением Правительства Республики Молдова от 22 янв. 2018 г. № 70 // Registrul de stat al actelor juridice al Republicii Moldova. – Текст. дан. – Кишенев, 2018. – Режим доступа: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=373978&lang=2> (дата обращения: 11.12.2018). – Загл. с экрана.

Зокрема, «Положення...» передбачає модернізацію нормативної бази з дуальної освіти відповідно до європейських стандартів, встановлює основні елементи дуального навчання та час, наданий для теоретичної і практичної підготовки. Визначено також права і обов'язки суб'єкта господарювання та професійно-технічного навчального закладу, майстра-інструктора на виробництві і навчального закладу, а також учня.

Тенденції професійної підготовки фахівців в системі дуального навчання в Молдові висвітлено у працях:

Колари, О. Учащиеся дуальной системы обучения будут получать стипендии и зарплаты [Электронный ресурс] / Ольга Колари // Monitorul Fiscal FISC.MD. – Текст. дан. – Кишенев, 2018. – Режим доступа: <https://monitorul.fisc.md/editorial/uchaschiesya--dualnoy-sistemy-obucheniya-budut-poluchat-stipendii-i-zarplaty.html> (дата обращения: 11.12.2018). – Загл. с экрана.

Романов, А. Дуальное образование стало реальностью [Электронный ресурс] / Александр Романов // Экономическое обозрение. Логос пресс. – Текст. дан. – Кишенев, 2018. – 14 сент. (№ 33). – Режим

¹Shulman L. S. Those Who Understand: Knowledge Growth in Teaching. *Educational Researcher*. 1986. Vol. 15, № 2. P. 4–14.

доступа: http://www.logos.press.md/1247_07_1/ (дата звернення: 11.12.2018). – Загл. с екрана.

Damaschin, M. Învățământul dual, tot mai aproape de implementare / Marina Damaschin // Monitorul Fiscal. FISC.md. – Date de text. – Chișinău, 2018. – Modul de acces: <https://monitorul.fisc.md/editorial/invatamantul-dual-tot-mai-aproape-de-implementare.html> (data recursului: 11.12.2018). – Titlul de pe ecran.

III. ДУАЛЬНА ФОРМА НАВЧАННЯ: ДОСВІД КРАЇН АЗІЇ

Досвід впровадження дуальної системи Німеччини є зразком і для азіатських країн. Зокрема, проблема взаємодії ринку праці й освітніх послуг в Японії розглянуто в працях:

Дяків, О. В. Механізми регулювання взаємодії освіти та ринку праці: зарубіжний досвід / Оксана Дяків // Вісн. Нац. акад. держ. упр. при Президенті України. Серія: Державне управління. – 2011. – № 3. – С. 264–267. – Бібліогр.: 8 назв.

Овчарик, З. Д. Переваги дуальної системи освіти у вищих навчальних закладах / Овчарик З. Д. // Четверта міжнародна науково-практична конференція «Відкриті еволюційні системи» (20–21 травня 2016 року): зб. пр. / ВП НУБіП України «Ніжинський агротехнічний інститут». – Ніжин, 2016. – Ч. 1. – С. 31–34. – Бібліогр.: 6 назв.

Як зазначає З. Овчарик, одним із найважливіших напрямів державного регулювання взаємодії освіти і ринку праці є проведення політики управління людськими ресурсами, випереджальне формування кадрового потенціалу, що забезпечить у майбутньому можливості країни успішно конкурувати на світових ринках (табл. 5).

Таблиця 5

Моделі управління людськими ресурсами

Підхід	Японські організації
«Людський капітал»	Великі вкладання в навчання. Загальне навчання. Неформалізована оцінка.
«Трудовий ринок»	На першому місці – внутрішні фактори. Довготермінове наймання. Неспеціалізована драбина просування.
«Відданість організації»	Контакти, що резюмуються. Зовнішні стимули. Групова орієнтація в роботі.

Констатовано, що японська система внутрішньофірмової підготовки не передбачає подальшого працевлаштування тих, хто навчався за цими програмами. Програми поєднують практичну підготовку на робочому місці з аудиторною підготовкою у професійних закладах – два дні навчання та три дні праці на робочому місці. Така практика підготовки дістала назву «японська стилізована дуальна система», головна мета якої – надати молодим

людям можливість для набуття практичних компетенцій, які б відповідали сучасним потребам бізнесу підвищеного рівня складності, запобігали частій зміні місця роботи молоддю, працевлаштуванню за погодинним контрактом або безробіттю.

Етапи становлення та розвитку дуального навчання в Китаї розглянуто в дослідженнях кандидата педагогічних наук Лю Чжияня:

Лю Чжиянь. Регионализация профессионального образования Китая в условиях его реформирования : автореф. дис. ... канд. пед. наук : специальность 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Лю Чжиянь ; ФГБОУ ВО «Забайкальский государственный университет». – Улан-Удэ, 2018. – 24 с.

Лю Чжиянь. О развитии дуального образования в профессиональном образовании Китая / Лю Чжиянь // Ученые записки ЗабГУ. Сер.: Профессиональное образование, теория и методика обучения / Забайкальский гос. ун-т. – Чита, 2016. – Т. 11, № 6. – С. 74–79. – Библиогр.: 10 назв.

Автор зазначає, що період з 80-х рр. ХХ ст. по 2005 р. є пошуковим етапом – дуальна освіта не здійснювалася в повномасштабному варіанті. У 2006–2014 рр. професійна дуальна освіта стає поширеною в Китаї, оскільки країна перебувала на стадії індустріалізації нового типу, що потребувало великої кількості висококваліфікованих працівників. Нині в Китаї створено безліч пілотних професійних освітніх установ.

Разом з тим автор констатує, що, незважаючи на успіхи, існують деякі негативні чинники, які перешкоджають впровадженню дуальної освіти: негативний вплив традиційних підходів, що виявляються в акценті на книжкових знаннях і недооцінці практики; відсутність ефективних законодавчих основ і правового забезпечення; незбалансований стан розвитку професійних освітніх установ; величезна територія Китаю (відомо, що не в кожному регіоні існують умови для розвитку дуальної освіти).

Зроблено висновок, що розвиток системи дуальної освіти має ґрунтуватися на національних особливостях і реальних умовах освітніх установ.

Підставою до впровадження дуального навчання в Республіці Казахстан була заява Президента Республіки Н. Назарбаєва в рамках візиту до Федеративної Республіки Німеччини в 2012 р. про намір казахстанської сторони впровадити систему підготовки професійно-технічних кадрів на основі німецької дуальної моделі. Для розвитку цього напрямку в Казахстані до Трудового кодексу внесено нову статтю «Дуальне навчання» (стаття 119), Законом «Про освіту» передбачено теоретичне навчання в коледжах і виробниче – на підприємстві в співвідношенні 40/60, реалізується Дорожня карта дуальної системи навчання, затверджено Правила організації дуального навчання.

Трудовой кодекс Республики Казахстан [Электронный ресурс] : от 23 нояб. 2015 р. № 414-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2019 г.) // Параграф : информ. система. – Текст. дан. – Алматы, 2018.

–

Режим

доступа:

https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38910832#pos=4;-150 (дата обращения: 01.02.2019). – Загл. с экрана.

Об образовании [Электронный ресурс] : Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 г. № 319-III (с изменениями и дополнениями по состоянию на 04.07.2018 г.) // Параграф : информ. система. – Текст. дан. – Алматы, 2018. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30118747 (дата обращения: 11.12.2018). – Загл. с экрана.

Дорожная карта дуальной системы образования, предусматривающая создание учебных центров повышения квалификации и переквалификации при производственных предприятиях и их участие в подготовке ВУЗами и колледжами специалистов [Электронный ресурс] : утв. постановлением Правительства Республики Казахстан от 15 окт. 2014 г. № 1093 (с изменениями, внесенными постановлением Правительства РК от 05.02.2015 г. № 42) // Tengrinews.kz : актуальные новости в любое время. – Текст. дан. – Алматы, 2016. – Режим доступа: https://tengrinews.kz/zakon/pravitelstvo_respubliki_kazahstan_premier_ministr_rk/obpazovanie/id-P1400001093/ (дата обращения: 11.12.2018). – Загл. с экрана.

Об утверждении Правил организации дуального обучения [Электронный ресурс] : приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 21 янв. 2016 г. № 50 // Tengrinews.kz : актуальные новости в любое время. – Текст. дан. – Алматы, 2016. – Режим доступа: https://tengrinews.kz/zakon/pravitelstvo_respubliki_kazahstan_premier_ministr_rk/obpazovanie/id-V1600013422/ (дата обращения: 11.12.2018). – Загл. с экрана.

Особливостям впровадження дуальної системи навчання в Казахстані присвячено статті:

Бимагамбетова, Р. Ж. Перспективы и возможности внедрения дуальной системы обучения в процесс подготовки будущих актеров драматических театров / Р. Ж. Бимагамбетова // Молодой ученый. – 2016. – №12.1 : Спецвыпуск Кызылординского гуманитарного колледжа им. М. Маметовой. – С. 21–23.

Брагинец, Л. А. Возможности дуального обучения в системе «ВУЗ – производство» / Брагинец Людмила Алексеевна // «Иннова – 2015»: атты әдістемелік конференциясының материалдары = «Иннова – 2015»: материалы метод. конф., 15–16 января 2015 г. / А. Байтұсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университеті. – Қостанай, 2015. – С. 32–34.

Ибрашева, А. Дуальное обучение в РК: на пути к европейским стандартам / Алима Ибрашева, Динара Алимханова // Білімді ел = Образованная страна. – Қостанай, 2016. – 27 сент. (№ 18). – С. 12.

Зокрема, у статті Л. Брагинець, викладача Костанайського державного університету імені А. Байтурсинова, наголошено на тому, що в країні виокремлено галузі, які мають потребу у висококваліфікованих кадрах

(сільське господарство, транспорт, металургія і машинобудування, нафтогазове і хімічне виробництво), і навчальні заклади, де їх можуть підготувати. За дорученням глави держави Н. Назарбаєва Фондом національного добробуту Казахстану підготовлено покроковий план впровадження дуальної моделі та визначено перелік базових підприємств, які беруть участь у проекті. У країні створено організацію, яка виконує та координує роботу з цього напрямку (Управління методології дуальної системи навчання), розроблено типові навчальні плани та освітні програми за спеціальностями, новизна яких полягає в тому, що більш як 40–50% навчального часу відводиться виробничій практиці.

Фахівці департаменту розвитку технічної й професійної освіти Міністерства освіти і науки Республіки Казахстан А. Ібрашева та Д. Алімханова констатують, що в цілому до 2019 р. елементи дуального навчання будуть впроваджені у 80% коледжів, що забезпечить успішне входження молоді на ринок праці та якісне зростання їх професійних компетенцій.

У 2017 р. за фінансової підтримки уряду Німеччини Німецьке товариство з міжнародного співробітництва (GIZ) запустило у Вірменії нову фазу програми «Розвиток приватного сектора і технічна професійна освіта і навчання на Південному Кавказі». У чотирьох закладах освіти успішно впроваджуються елементи дуального навчання. Про плани GIZ розповідають керівник програми у Вірменії Вільгельм Гюго та експерт програми Юлія Стакян:

Проекты GIZ: инновационный подход к сфере профобразования [Электронный ресурс] : [на вопр. кор. общественно-полит. газеты «Голос Армении» отвечают руководитель программы «Развитие частного сектора и техническое профессиональное образование и обучение на Южном Кавказе» в Армении Вильгельм Гюго и эксперт программы Юлия Стакян / записала Зара Геворкян] // Голос Армении : общественно-политическая газета. – Текст. дан. – Ереван, 2018. – 29 янв. – Режим доступа: <http://golosarmenii.am/article/62123/proekty-GIZ-innovacionnyj-podxod-k-sfere-profobrazovaniya> (дата обращения: 28.12.2018). – Загл. с экрана.

Зокрема, акцентовано увагу на питаннях перепідготовки викладацького складу, перегляду освітніх програм та створення методологічної бази, можливостях просування дуальних проектів на інші навчальні заклади, а також залучення в орбіту проекту нових спеціальностей.

IV. ДУАЛЬНА ОСВІТА: ПЕРЕВАГИ Й НЕДОЛІКИ

Переваги та недоліки впровадження елементів дуальної форми навчання у професійній підготовці кваліфікованих робітників розглянуто у працях:

Куделя, Н. Дуальное образование в Германии: плюсы и минусы / Наталия Куделя // Партнер. – Дортмунд (Германия), 2017. – № 9. – С. 44–45.

Мазур, В. А. Перспективи та проблеми впровадження дуальної освіти в Україні / Мазур В. А. // Збірник тез за матеріалами III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Професійна підготовка фахівця в контексті потреб сучасного ринку праці», 27 лютого 2018 р. / Вінниц. нац. аграр. ун-т. – Вінниця. 2018. – С. 3–8.

Підберезня, Н. О. Підготовка молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві [Електронний ресурс] / Наталія Підберезня // Блог викладача інформатики та математики. – Текст. дані. – [Україна], 2017. – Режим доступу: http://pidbereznaya.blogspot.com/2017/11/blog-post_0.html (дата звернення: 11.12.2018). – Назва з екрана.

Новіков, М. В. Розвиток професійно-технічної освіти в умовах децентралізації системи управління в Україні / М. В. Новіков // Демографія та соціальна економіка. – 2017. – № 2. – С. 126–137. – Бібліогр.: 9 назв.

The dual system of vocational training in Germany // The Hamburg Model – exemplary integration of youth into vocational education / Project management: Jurgen Hogeferster, Elina Priedulena. – Norderstedt (Germany), 2015. – P. 10–40.

The Education System in the Federal Republic of Germany 2015/2016 : A description of the responsibilities, structures and developments in education policy for the exchange of information in Europe / ed. Thomas Eckhardt ; Secretariat of the Standing Conference of the Ministers of Education and Cultural Affairs of the Länder in the Federal Republic of Germany. – Bonn, 2017. – 376 p.

Перевагами дуальної системи порівняно з традиційним навчанням є:

- співпраця закладу освіти з підприємством-замовником кадрів, урахування його вимог до майбутніх спеціалістів, залучення працівників підприємства до розробки навчальних планів і програм з відповідних професій;

- зацікавленість керівників підприємств у практичному навчанні свого майбутнього робітника;

- усування розриву між теорією та практикою;

- формування нової психології майбутнього робітника, мотивації здобуття знань та набуття професійних навичок;

- здійснення інституційних досліджень і консультування (моніторинг якості надання освітніх послуг у сфері професійної освіти, оновлення освітніх стандартів).

Доктор економічних наук, професор, завідувач відділу Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. Птухи НАН України М. Новіков наголошує, що попри позитивні результати застосування дуальної системи, вона не забезпечує потреби економіки у підготовці кадрів. Зокрема, з 90% компаній Німеччини, які мають дозвіл на навчання на виробництві, лише 21% підприємств пропонують професійне навчання. Дуальна освіта орієнтована переважно на виробничий і технологічний сектори і майже не застосовується в гуманітарному.

Німецькі дослідники визначили такі недоліки дуальної системи:

- на багатьох підприємствах навчальні плани і програми не виконуються, і учні оволодівають лише частиною навичок і умінь, передбачених інструкцією;
- доволі часто навчання взагалі не проводиться за навчальним планом, має безсистемний характер;
- навчальні майстерні не завжди використовуються за призначенням;
- навчальні плани і програми професійних шкіл не погоджені зі змістом навчання;
- підприємці не бажають створювати спеціальні робочі місця або навчальні майстерні для учнів.

Висновки. Підбиваючи підсумки, варто зазначити, що дуальна система навчання здобула світове визнання, і є найбільш поширеною формою підготовки фахівців, яка поєднує теоретичне навчання в навчальному закладі з виробничим навчанням на підприємстві. Зазначена система передбачає надання додаткових можливостей для сучасної молоді у виборі професії та освітньої установи, створення підґрунтя для побудови і планування кар'єри в майбутньому та підвищення конкурентоспроможності молоді на ринку праці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. **Бимагамбетова, Р. Ж.** Перспективы и возможности внедрения дуальной системы обучения в процесс подготовки будущих актеров драматических театров / Р. Ж. Бимагамбетова // Молодой ученый. – 2016. – № 12.1 : Спецвыпуск Кызылординского гуманитарного колледжа им. М. Маметовой. – С. 21–23. – Текст статьи доступен в Интернете: <https://moluch.ru/archive/116/31467/> (дата обращения: 24.01.2019).

2. **Бойчевська, І.** Роль системи дуальної освіти у професійній підготовці молоді у Німеччині / Ілона Бойчевська // Порівнял.-пед. студії. – 2009. – Вип. 2. – С. 68–74. – Бібліогр.: 11 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: <http://nmcpto.sumy.ua/wp-content/uploads/2017/04/Дуальна-система-Німеччини.pdf> (дата звернення: 24.01.2019).

3. **Брагинец, Л. А.** Возможности дуального обучения в системе «ВУЗ – производство» / Брагинец Людмила Алексеевна // «Иннова – 2015»: атты әдістемелік конференциясының материалдары = «Иннова – 2015»: материалы метод. конф., 15–16 января 2015 г. / А. Байтұсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университеті. – Қостанай, 2015. – С. 32–34. – Текст статьи доступен в Интернете: http://ksu.edu.kz/images/news/slider/2016/portfolio/vozmozhnosti_dual_nogo_obucheniya_v_sisteme.pdf (дата обращения: 24.01.2019).

4. **Гапонюк, Н.** Дуальна підготовка як складова системи професійної освіти молоді / Наталія Гапонюк, Олена Мікосянчик // Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації : матеріали XIX Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 30 листоп. 2016 р. : зб. наук. пр. / Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди. – Переяслав-Хмельницький, 2016. – С. 238–240. – Бібліогр.: 5 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: <https://confscientific.webnode.com.ua/files/200000013->

[3b2563c1fd/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%2019-4.pdf](#) (дата звернення: 24.01.2019).

5. **Гарасюта, В. М.** Особливості професійної підготовки інженерів у німецьких ВНЗ у системі дуальної освіти / Володимир Гарасюта // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. пр. / Криворіз. держ. пед. ун-т. – Кривий Ріг, 2013. – Вип. 39. – С. 299–302. – Бібліогр.: 6 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PVSSh_2013_39_58 (дата звернення: 24.01.2019).

6. **Дорожная** карта дуальной системы образования, предусматривающая создание учебных центров повышения квалификации и переквалификации при производственных предприятиях и их участие в подготовке ВУЗами и колледжами специалистов [Электронный ресурс] : утв. постановлением Правительства Республики Казахстан от 15 окт. 2014 г. № 1093 (с изменениями, внесенными постановлением Правительства РК от 05.02.2015 г. № 42) // Tengrinews.kz : актуальные новости в любое время. – Текст. дан. – Алматы (Республика Казахстан), 2016. – Режим доступа: https://tengrinews.kz/zakon/pravitelstvo_respubliki_kazahstan_premier_ministr_rk/obpazovanie/id-P1400001093/ (дата обращения: 24.01.2019). – Загл. с экрана.

7. **Дяків, О. В.** Механізми регулювання взаємодії освіти та ринку праці: зарубіжний досвід / Оксана Дяків // Вісн. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Серія: Державне управління. – 2011. – № 3. – С. 264–267. – Бібліогр.: 8 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2011-3-37.pdf> (дата звернення: 24.01.2019).

8. **Загоруйко, А. О.** Розвиток дуальної системи навчання на прикладі Німеччини / Загоруйко А. О., Іващук А. Ю., Колесник М. Ю. // Nowy sposób rozwoju : monografia pokonferencyjna, Poznan, 31.11.2017 / [red. naukowy W. Okulicz-Kozaryn]. – Warszawa, 2017. – С. 227–230. – Бібліогр.: 6 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://xn--e1aajfpcds8ay4h.com.ua/files/71_3.pdf#page=227 (дата звернення: 24.01.2019).

9. **Ибрашева, А.** Дуальное обучение в РК: на пути к европейским стандартам / Алима Ибрашева, Динара Алимханова // Білімді ел = Образованная страна. – Костанай, 2016. – 27 сент. (№ 18). – С. 12. – Текст статті доступен в Інтернеті: <http://iac.kz/ru/publishing/dualnoe-obuchenie-v-rk-na-puti-k-evropeyskim-standartam> (дата обращения: 24.01.2019).

10. **Кершенштейнер, Г.** Школа будущего – школа работы / Георг Кершенштейнер // Основные вопросы школьной организации / Георг Кершенштейнер. – Петербург, 1920. – С. 80–97. – Текст доступен в Интернете: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pedagog/galag/27.php (дата обращения: 24.01.2019).

11. **Колари, О.** Учащиеся дуальной системы обучения будут получать стипендии и зарплаты [Электронный ресурс] / Ольга Колари // Monitorul Fiscal FISC.MD. – Текст. дан. – Кишинева, 2018. – Режим доступа: <https://monitorul.fisc.md/editorial/uchaschiesya--dualnoy-sistemy-obucheniya-budut-poluchat-stipendii-i-zarplaty.html> (дата обращения: 24.01.2019). – Загл. с экрана.

12. **Кравець, Ю. І.** Ремісничі палати у системі професійної освіти Німеччини / Юрій Іванович Кравець // Проф.-техн. освіта. – 2010. – № 4. – С. 40–41. – Бібліогр.: 3 назви.

13. **Креденець, Н.** Законодавчо-правові аспекти функціонування соціального партнерства у професійній підготовці фахівців сфери послуг Австрії та Німеччини / Надія Креденець // Пед. науки: теорія, історія, інновац. технології. – 2017. – № 5. – С. 35–49. – Бібліогр.: 11 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2017_5_6 (дата звернення: 24.01.2019).

14. **Кресс, Х.** «Старая дама в очень современном интернациональном платье» (немецкая дуальная система профессионального образования и обучения в Германии и в мире) / Кресс Ханнелоре, Есенина Екатерина Юрьевна // Образование и наука. – 2015. – № 8. – С. 34–49. – Библиогр.: 4 назв. – Текст статьи доступен в Интернете: <https://cyberleninka.ru/article/n/staraya-dama-v-ochen-sovremennom-internatsionalnom-platie-nemetskaya-dualnaya-sistema-professionalnogo-obrazovaniya-i-obucheniya-v> (дата обращения: 24.01.2019).

15. **Криstopчук, Т.** Діагностика професійної спрямованості особистості: досвід Німеччини / Тетяна Криstopчук // Неперерв. проф. освіта: теорія і практика. – 2017. – Вип. 3/4. – С. 130–136. – Бібліогр.: 11 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NPO_2017_3-4_23 (дата звернення: 24.01.2019).

16. **Куделя, Н.** Дуальное образование в Германии: плюсы и минусы / Наталия Куделя // Партнер. – Дортмунд (Германия), 2017. – № 9. – С. 44–45. – Текст статьи доступен в Интернете: <https://www.partner-inform.de/partner/detail/2017/9/269/8706/dualnoe-obrazovanie-v-germanii-pljusy-i-minusy> (дата обращения: 24.01.2019).

17. **Лю Чжиянь.** Регионализация профессионального образования Китая в условиях его реформирования : автореф. дис. ... канд. пед. наук : специальность 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Лю Чжиянь ; ФГБОУ ВО «Забайкальский государственный университет». – Улан-Удэ, 2018. – 24 с. – Текст доступен в Интернете: <http://www.bsu.ru/content/disser/705/lyu-chzhiyan.-avtoreferat.-A5-dlya-razmescheniya-na-saite.pdf> (дата обращения: 24.01.2019).

18. **Лю Чжиянь.** О развитии дуального образования в профессиональном образовании Китая / Лю Чжиянь // Ученые записки ЗабГУ. Сер.: Профессиональное образование, теория и методика обучения / Забайкальский гос. ун-т. – Чита, 2016. – Т. 11, № 6. – С. 74–79. – Библиогр.: 10 назв. – Текст статьи доступен в Интернете: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-razvitii-dualnogo-obrazovaniya-v-professionalnom-obrazovanii-kitaya> (дата обращения: 24.01.2019).

19. **Мазур, В. А.** Перспективи та проблеми впровадження дуальної освіти в Україні / Мазур В. А. // Збірник тез за матеріалами III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Професійна підготовка фахівця в контексті потреб сучасного ринку праці», 27 лютого 2018 р. / Вінниц. нац. аграр. ун-т. – Вінниця. 2018. – С. 3–8. – Текст статті доступний в Інтернеті:

[http://www.vsau.org/web/vsau/vsau.nsf/16f6d6ee76bfca88c2256fc7003eb153/b238cee15fbe7ba5c2257e61003039c5/\\$FILE/ЗБІРНИК%20ТЕЗ%20виправлений.pdf](http://www.vsau.org/web/vsau/vsau.nsf/16f6d6ee76bfca88c2256fc7003eb153/b238cee15fbe7ba5c2257e61003039c5/$FILE/ЗБІРНИК%20ТЕЗ%20виправлений.pdf) (дата звернення: 24.01.2019).

20. **Максимчук, В. С.** Професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери у вищих навчальних закладах Німеччини : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Максимчук Валентин Спиридонович ; НАПН України, Ін-т вищ. освіти. – Київ, 2014. – 20 с.

21. **Мілл, У.** Дуальне навчання: досвід Німеччини / Мілл Ульріх ; ред. та допов.: Олена Давліканова, Ніна Світайло // Маркетинг в Україні. – 2016. – № 6. – С. 53–62. – Текст статті доступний в Інтернеті: <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/23961/1/53-62.pdf> (дата звернення: 24.01.2019).

22. **Моцюк, Т. І.** Особливості дуального навчання на прикладі системи освіти Німеччини / Моцюк Т. І. // Діалог культур у Європейському освітньому просторі : матеріали II Міжвузів. конф. для інозем. студентів (16 трав. 2017 р., Київ) / Київ. нац. ун-т технологій та дизайну. – Київ, 2017. – С. 94–99. – Бібліогр.: 6 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/6588/1/20170516Dialog_P094-099.pdf (дата звернення: 24.01.2019).

23. **Новіков, М. В.** Розвиток професійно-технічної освіти в умовах децентралізації системи управління в Україні / М. В. Новіков // Демографія та соціальна економіка. – 2017. – № 2. – С. 126–137. – Бібліогр.: 9 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: <https://dse.org.ua/arhcrive/30/9.pdf> (дата звернення: 24.01.2019).

24. **Об образовании** [Электронный ресурс] : Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 г. № 319-III (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.04.2019 г.) // Параграф : информ система. – Текст. дан. – Алматы (Республика Казахстан), 2018. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30118747 (дата обращения: 24.04.2019). – Загл. с экрана.

25. **Об утверждении** Правил организации дуального обучения [Электронный ресурс] : приказ Министерства образования и науки Республики Казахстан от 21 янв. 2016 г. № 50 // Tengrinews.kz : актуальные новости в любое время. – Текст. дан. – Алматы (Республика Казахстан), 2016. – Режим доступа:

https://tengrinews.kz/zakon/pravitelstvo_respubliki_kazahstan_premier_ministr_rk/obpazovanie/id-V1600013422/ (дата обращения: 24.01.2019). – Загл. с экрана.

26. **Овчарик, З. Д.** Переваги дуальної системи освіти у вищих навчальних закладах / Овчарик З. Д. // Четверта міжнародна науково-практична конференція «Відкриті еволюційні системи» (20–21 травня 2016 року) : зб. пр. / ВП НУБіП України «Ніжинський агротехнічний інститут». – Ніжин, 2016. – Ч. 1. – С. 31–34. – Бібліогр.: 6 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nati.org.ua/docs/science/2016/Conference_18052016_p001.pdf (дата звернення: 24.01.2019).

27. **Петерсен, А. В.** Доклад «Подход и опыт разработки профессиональных стандартов в Германии» / А. Вилли Петерсен, Маик Йепсен. – Фленсбург, 2015. – 48 с. – Библиогр.: с. 47–48. – Текст доступен в Интернете:

<http://www.trudcontrol.ru/files/editor/files/Подход%20и%20опыт%20разработки%20профессиональных%20стандартов%20в%20Германии.pdf> (дата обращения: 24.01.2019).

28. **Пилипенко, О. П.** Ветеринарна освіта в дуальній системі професійної підготовки Німеччини / Пилипенко О. П., Лисий В. // Nowy sposób rozwoju. Pedagogika : monografia pokonferencyjna, Poznan, 31.11.2017 / [red. naukowy W. Okulicz-Kozaryn]. – Warszawa, 2017. – С. 18–21. – Библиогр.: 7 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://конференция.com.ua/files/71_3.pdf (дата звернення: 24.01.2019).

29. **Підберезня, Н. О.** Підготовка молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві [Електронний ресурс] / Наталія Підберезня // Блог викладача інформатики та математики. – Текст. дані. – [Україна], 2017. – Режим доступу: http://pidbereznaya.blogspot.com/2017/11/blog-post_0.html (дата звернення: 24.01.2019). – Назва з екрана.

30. **Положение** об организации программ профессионально-технического образования в форме дуального образования [Электронный ресурс] : утв. Постановлением Правительства Республики Молдова от 22 янв. 2018 г. № 70 // Registrul de stat al actelor juridice al Republicii Moldova. – Текст. дан. – Кишенев, 2018. – Режим доступа: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=373978&lang=2> (дата обращения: 24.01.2019). – Загл. с экрана.

31. **Пристая, О. Д.** Практична підготовка фахівців для деревообробної галузі: дуальний формат / О. Д. Пристая, О. В. Врублевська // Вісн. Вінниц. політехн. ін-ту. – 2016. – № 1. – С. 148–154. – Библиогр.: 16 назв. – http://nbuv.gov.ua/UJRN/vvpi_2016_1_25 (дата звернення: 24.01.2019).

32. **Проекты GIZ:** инновационный подход к сфере профобразования [Электронный ресурс] : [на вопр. кор. газеты «Голос Армении» отвечают руководитель программы «Развитие частного сектора и техническое профессиональное образование и обучение на Южном Кавказе» в Армении Вильгельм Гюго и эксперт программы Юлия Стакян / записала Зара Геворкян] // Голос Армении : общественно-политическая газета. – Текст. дан. – Ереван, 2018. – 29 янв. – Режим доступа: <http://golosarmenii.am/article/62123/proekty-GIZ-innovacionnyj-podxod-k-sfere-profobrazovaniya> (дата обращения: 28.12.2018). – Загл. с экрана.

33. **Радкевич, В. О.** Професійна освіта і навчання в Данії / В. О. Радкевич // Проф.-техн. освіта. – 2013. – № 4. – С. 57–58. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://lib.iitta.gov.ua/2595/1/Професійна_освіта_і_навчання_в_Данії.pdf (дата звернення: 24.01.2019) ; 2014. – № 1. – С. 54–55. – Текст статті доступний в Інтернеті:

<http://lib.iitta.gov.ua/7580/1/Професійна%20освіта%20і%20навчання%20в%20Данії.pdf> (дата звернення: 24.01.2019).

34. **Роляк, А. О.** Організація неперервної професійної освіти: данський контекст / Роляк А. О. // Молодий вчений. – 2018. – № 5, [ч. 1]. – С. 79–82. – Текст статті доступний в Інтернеті: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_5\(1\)_23](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_5(1)_23) (дата звернення: 24.01.2019).

35. **Роляк, А.** Професійна підготовка вчителя народної школи в Данії: теоретичні засади / Ангеліна Роляк // Педагогічна освіта і наука в умовах класичного університету: традиції, проблеми, перспективи : зб. наук. пр. / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2013. – Т. 1 : Підготовка педагогічних кадрів у вищій школі: виклики, проблеми, динаміка змін. – С. 411–429. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://pedagogy.lnu.edu.ua/departments/pedagogika/periodic/pedos3t/tom1/44_roliak.pdf (дата звернення: 24.01.2019).

36. **Романов, А.** Дуальное образование стало реальностью [Электронный ресурс] / Александр Романов // Экономическое обозрение. Логос пресс. – Текст. дан. – Кишенев, 2018. – 14 сент. (№ 33). – Режим доступа: http://www.logos.press.md/1247_07_1/ (дата обращения: 24.01.2019). – Загл. с экрана.

37. **Стратегия** развития образования на 2014–2020 годы «Образование – 2020» [Электронный ресурс] : утв. Постановлением Правительства Республики Молдова от 14 нояб. 2014 г. № 944 // Registrul de stat al actelor juridice al Republicii Moldova. – Текст. дан. – Кишенев, 2014. – Режим доступа: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=355494&lang=2> (дата обращения: 24.01.2019). – Загл. с экрана.

38. **Тидеманн, Б.** Дуальная система – немецкая форма профессионального образования / Б. Тидеманн // Образование и наука. – 2011. – № 6. – С. 112–123. – Библиогр.: 12 назв. – Текст статьи доступен в Интернете: <https://cyberleninka.ru/article/n/dualnaya-sistema-nemetskaya-forma-professionalnogo-obrazovaniya> (дата обращения: 24.01.2019).

39. **Тидеманн, Б.** Особенности дуальной системы профессионального образования Германии / Б. Тидеманн // Становление и развитие ремесленничества и профессионального ремесленного образования в России : сб. науч. ст. 4-й Междунар. науч.-практ. конф., 5–7 дек. 2011 г., г. Екатеринбург / Рос. гос. проф.-пед. ун-т. – Екатеринбург, 2011. – С. 267–278. – Библиогр.: 12 назв. – Текст статьи доступен в Интернете: http://elar.rsvpu.ru/bitstream/123456789/22077/1/srrpro_2011_art_045.pdf (дата обращения: 24.01.2019).

40. **Трудовой** кодекс Республики Казахстан [Электронный ресурс] : от 23 нояб. 2015 р. № 414-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.07.2018 г.) // Параграф : информ система. – Текст. дан. – Алматы (Республика Казахстан), 2018. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38910832#pos=4;-150 (дата обращения: 24.01.2019). – Загл. с экрана.

41. **Яковенко, О.** Практична підготовка у вищих навчальних закладах Німеччини: особливості дуальної системи / Олена Яковенко // Порівнял. проф. педагогіка. – 2012. – № 1. – С. 76–81. – Бібліогр.: 8 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: <http://www.khnu.km.ua/root/Res/2-7003-27.pdf> (дата звернення: 24.01.2019).

42. **Ausbildung & Duales studium** [Elektronische ressource] // Continental. The Future in Motion. – Textdaten. – Hannover, 2018. – Zugriffsmodus: <https://www.continental-corporation.com/de/karriere/schueler> (Datum der Anfrage: 11.12.2018). – Titel vom Bildschirm.

43. **Berufsausbildungsgesetz** (BAG) [Elektronische ressource] : Bundesgesetz vom 26. März 1969 über die Berufsausbildung von Lehrlingen : idF BGBl. I № 32/2018 // WEKA. Arbeitsrecht online. – Textdaten. – Wien, 2018. – Zugriffsmodus: <https://www.weka.at/arbeitsrecht/Vorschriften/Berufsausbildungsgesetz> (Datum der Anfrage: 11.12.2018). – Titel vom Bildschirm.

44. **Con d de dual**: investigación sobre la implantación del sistema dual en la formación profesional en España / Fernando Marhuenda-Fluixá, María José Chisvert-Tarazona, Davinia Palomares-Montero, Javier Vila // Educ. – 2017. – Vol. 53, Iss. 2. – P. 285–307. – Modo de acceso: https://ddd.uab.cat/pub/educar/educar_a2017v53n2/educar_a2017v53n2p285.pdf (Fecha de apelación: 24.01.2019).

45. **Damaschin, M.** Învăţământul dual, tot mai aproape de implementare / Marina Damaschin // Monitorul Fiscal. FISC. md. – Date de text. – Chişinău, 2018. – Modul de acces: <https://monitorul.fisc.md/editorial/invatamantul-dual-tot-mai-aproape-de-implementare.html> (Data recursului: 11.12.2018). – Titlul de pe ecran.

46. **Duales studium** [Elektronische ressource] : studium mit berufsausbildung. Ausgabe 2017/2018 / Institut für Wissenschaftliche Veröffentlichungen. – Textdaten. – Hamburg, 2018. – 338 s. – Zugriffsmodus: <http://www.alphapublic.de/flashbook/096-489-duales-studium-2017-18/files/assets/basic-html/page-U1.html> (Datum der Anfrage: 24.01.2019). – Titel vom Bildschirm.

47. **Duales-studium** [Elektronische ressource] // Ausbildung.de. – Textdaten. – [Bundesrepublik Deutschland], 2018. – Zugriffsmodus: <https://www.ausbildung.de/duales-studium/> (Datum der Anfrage: 11.12.2018). – Titel vom Bildschirm.

48. **Duales.de** [Elektronische ressource]. – Textdaten. – [Bundesrepublik Deutschland], 2018. – Zugriffsmodus: <https://www.duales.de/> (Datum der Anfrage: 11.12.2018). – Titel vom Bildschirm.

49. **Euler, D.** Germany's dual vocational training system: a model for other countries? : a study commissioned by the Bertelsmann Stiftung / Dieter Euler. – Guetersloh, 2013. – 78 p. – Zugriffsmodus: https://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/BSt/Publikationen/GrauePublikationen/GP_Germanys_dual_vocational_training_system.pdf (Datum der Anfrage: 11.12.2018).

50. **Homs, O.** La implantación en España de la formación profesional dual: perspectivas / Oriol Homs // Revista Internacional de Organizaciones. – 2016. –

№ 17. – P. 7–20. – Modo de acceso: http://www.revista-rio.org/index.php/revista_rio/article/view/209/188 (Fecha de apelación: 24.01.2019).

51. **La implantación** de la Formación Profesional Dual en España: Certezas e incertidumbres / Equipo de investigación: María José Chisvert, Davinia Palomares, Germán Gil, Javier Vila ; University of Valencia (UEV). – Valencia, 2015. – 43 p. – Modo de acceso: https://www.researchgate.net/publication/322252046_La_implantacion_de_la_Formacion_Profesional_Dual_en_Espana_Certezas_e_incetidumbres (Fecha de apelación: 24.01.2019).

52. **Langenkamp, K.** Duale Studiengänge Zusammenstellung aus : Literaturdatenbank Berufliche Bildung : Version: 3.0, Oktober 2017 / Karin Langenkamp, Markus Linten. – Bonn : Bundesinstitut für Berufsbildung, 2017. – 27 s. – (Auswahlbibliografie). – Zugriffsmodus: https://www.bibb.de/dokumente/pdf/albud_auswahlbibliografie-duales_Studium.pdf (Datum der Anfrage: 24.01.2019).

53. **Langthaler, M.** The transfer of the Austrian dual system of vocational education to transition and developing countries. An analysis from a developmental perspective / Margarita Langthaler ; Austrian Foundation for Development Research. – Vienna, 2015. – 44 p. – Mode of access: https://www.oefse.at/fileadmin/content/Downloads/Publikationen/Workingpaper/WP53_dual_system.pdf (Access date: 24.01.2019).

54. **Las empresas** y la FP Dual en España : Informe de situación 2016 / Alianza para la FP Dual. – Barcelona (España), 2016. – 18 p. – Modo de acceso: https://www.fundacionbertelsmann.org/fileadmin/files/Fundacion/Publicaciones/Las_empresas_y_la_FP_Dual_en_Espana_web.pdf (Fecha de apelación: 24.01.2019).

55. **Ley Orgánica** 8/2013, de 9 de diciembre, para la Mejora de la Calidad Educativa [Recurso electrónico] : Texto Refundido con LO 2/2006 de Educación BOE nº.295, de 10/12/2013 // BOE : Agencia Estatal Boletín Oficial del Estado. – Datos de texto. – Madrid, 2013. – 10 dic. (№ 259). – Modo de acceso: <https://www.boe.es/boe/dias/2013/12/10/pdfs/BOE-A-2013-12886.pdf> (Fecha de apelación: 11.12.2018). – Título de pantalla.

56. **Oleskova, H. H.** Dual education as the peculiarity of specialized training of nursing personnel in Germany / Halyna Oleskova // Порівнял. проф. педагогіка. – 2017. – № 7. – С. 86–92. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppp_2017_7%282%29_15 (дата звернення: 24.01.2019).

57. **Pineda Herrero, P.** La FP Dual en los centros educativos: visiones del profesorado Informe ejecutivo / Pilar Pineda Herrero, Laura Arnau Sabatés, Anna Ciraso Calí ; Alianza para la FP Dual. – Barcelona (España), 2017. – 39 p. – Modo de acceso: https://www.fundacionbertelsmann.org/fileadmin/files/Fundacion/Publicaciones/25102017_Centros-digit.pdf (Fecha de apelación: 24.01.2019).

58. **Real Decreto** 1529/2012, de 8 de noviembre, por el que se desarrolla el contrato para la formación y el aprendizaje y se establecen las bases de la

formación profesional dual [Recurso electrónico] : Ministerio de la Presidencia «BOE» núm. 270, de 9 de noviembre de 2012 : Referencia: BOE-A-2012-13846 : Texto Consolidado : Última modificación: 11 de marzo de 2014 // BOE : Agencia Estatal Boletín Oficial del Estado. – Datos de texto. – Madrid, 2012. – 9 nov. (Nº 270). – Modo de acceso: <https://www.boe.es/buscar/pdf/2012/BOE-A-2012-13846-consolidado.pdf> (Fecha de apelación: 11.12.2018). – Título de pantalla.

59. **Reform** der beruflichen Bildung : Berufsbildungsgesetz 2005 [Elektronische ressource] // Bundesministerium für Bildung und Forschung. – Textdaten. – Bonn, 2015. – Zugriffsmodus: <https://www.bmbf.de/pub/Berufsbildungsgesetz.pdf> (Datum der Anfrage: 11.12.2018). – Titel vom Bildschirm.

60. **Rego Agraso, L.** Formación profesional dual: comparativa entre el sistema Alemán y el incipiente modelo Español = Vocational Dual Education System: comparison between the German model and the new Spanish vocational training / Laura Rego Agraso, Eva M. Barreira Cerqueiras, Antonio F. Rial Sánchez // Revista Española de Educación Comparada. – 2015. – Nº 25. – P. 149–166. – DOI: 10.5944/reec.25.2015.14788. – Modo de acceso: <http://revistas.uned.es/index.php/REEC/article/viewFile/14788/13160> (Fecha de apelación: 24.01.2019).

61. **Shulman, L. S.** Those Who Understand: Knowledge Growth in Teaching / Lee S. Shulman // Educational Researcher. – 1986. – Vol. 15, Nº 2. – P. 4–14. – Mode of access: http://www.fisica.uniud.it/URDF/masterDidSciUD/materiali/pdf/Shulman_1986.pdf (Access date: 24.01.2019).

62. **The dual** system of vocational training in Germany // The Hamburg Model – exemplary integration of youth into vocational education / Project management: Jurgen Hogeforster, Elina Priedulena. – Norderstedt (Germany), 2015. – P. 10–40. – Mode of access: <http://www.vet-bsr.eu/wp-content/uploads/2015/09/Manual-Hamburg-Model.pdf> (Access date: 24.01.2019).

63. **The Education** System in the Federal Republic of Germany 2015/2016 : A description of the responsibilities, structures and developments in education policy for the exchange of information in Europe / ed. Thomas Eckhardt ; Secretariat of the Standing Conference of the Ministers of Education and Cultural Affairs of the Länder in the Federal Republic of Germany. – Bonn, 2017. – 376 p. – Mode of access: https://www.kmk.org/fileadmin/Dateien/pdf/Eurydice/Bildungswesen-engl-pdfs/dossier_en_ebook.pdf (Access date: 24.01.2019).

64. **The Effectiveness** Dual System Education Program at 3 and 4 Year Vocational High School on Improving Mechanical Engineering Student Achievement / Amiruddin, Djoko Kustono, Syamsul Hadi, Djuanda // Proceedings of the International Mechanical Engineering and Engineering Education Conferences (IMEEEEC 2016), East Java, Indonesia, 7–8 October 2016 / ed. Poppy Puspitasari [et al.]. – East Java, 2016. – Vol. 1778, Iss. 1. – P. 030037-1–030037-5. – DOI: 10.1063/1.4965771. – Mode of access: <http://aip.scitation.org/doi/pdf/10.1063/1.4965771> (Access date: 24.01.2019).

65. **Wegweiser-Duales-Studium** [Elektronische ressource]. – Textdaten. – [Bundesrepublik Deutschland], 2018. – Zugriffsmodus: <https://www.wegweiser-duales-studium.de/> (Datum der Anfrage: 11.12.2018). – Titel vom Bildschirm.

Кравченко С. М.,
кандидат історичних наук,
провідний науковий співробітник
відділу наукової реферативної та аналітичної
інформації у сфері освіти ДНПБ України
ім. В. О. Сухомлинського
ORCID ID 0000-0003-3350-4638

**ЗДОБУТТЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ:
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРАГНЕННЯ, АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ,
ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНІХ СИСТЕМ**

(аналітичний огляд)

В огляді висвітлено питання глобалізації освіти та розвитку освітніх зарубіжних систем. Актуалізовано проблему міграції української молоді до європейських країн як соціально-економічний та освітній феномен, що може спричинити в подальшому істотний відтік людського капіталу та інтелектуальних ресурсів, розглянуто основні причини міграції молоді за кордон. Проаналізовано ключові вимоги європейських закладів вищої освіти до українських студентів та узагальнено особливості систем вищої освіти в країнах Європи.

Ключові слова: *глобалізація освіти, європейська освіта, людський ресурс, міграція інтелектуальної молоді, освітня мобільність, реформування освіти.*

Kravchenko S. M.,
PhD (History), Principle Researcher,
the Department of Scientific Abstract
and Analytical Information in the Sphere of Education,
Deputy Director for Scientific Work,
V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine
ORCID ID 0000-0003-3350-4638

**HIGHER EDUCATION IN EUROPEAN COUNTRIES: EUROPEAN
INTEGRATION TENDENCY, ACADEMIC MOBILITY, AND
PECULIARITIES OF EDUCATION SYSTEMS**

(analytical review)

The survey highlights the issues of globalisation of education and development of educational systems in foreign countries. The attention is focused on the problem of and reasons for migration of Ukrainian youth to European countries; this problem is considered to be a social, economic, and educational phenomenon. The key demands of European higher education institutions made for Ukrainian students are analysed, and the peculiarities of higher education systems in European countries are generalised.

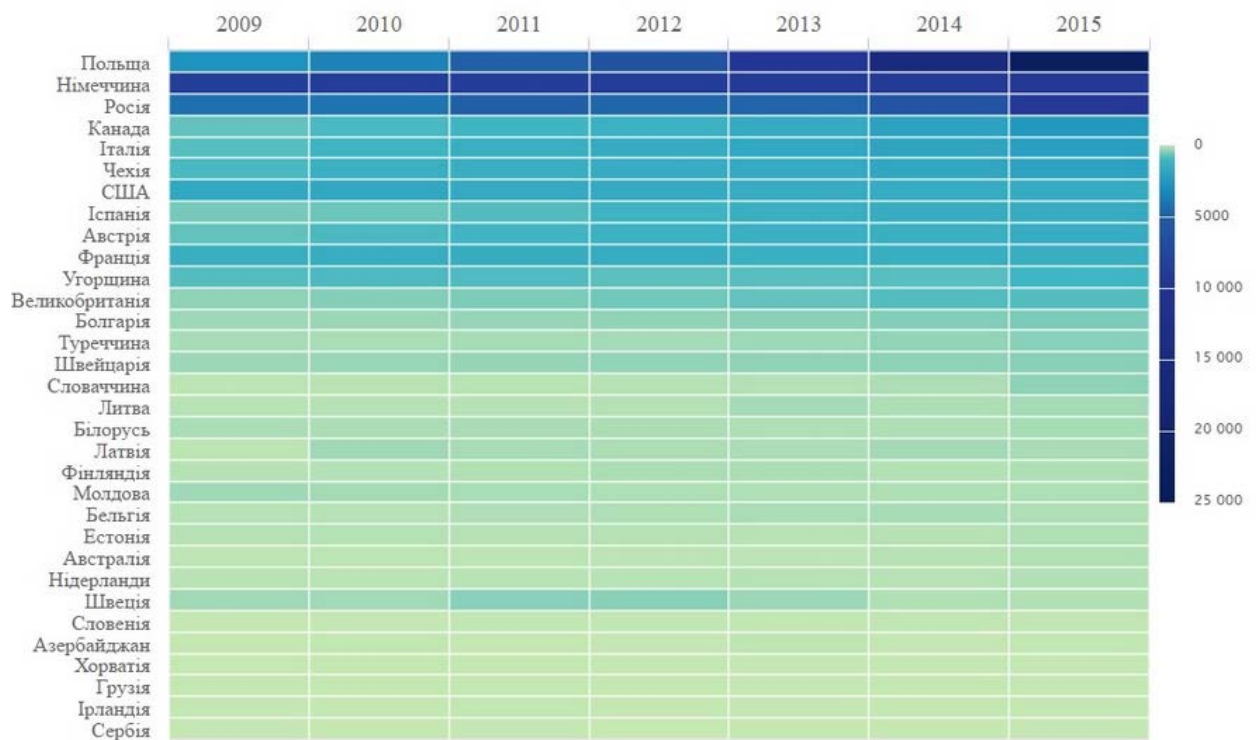
Keywords: *globalisation of education, European education, human resource, migration of intelligent youth, educational mobility, education reform.*

ОСВІТНІЙ ФЕНОМЕН МІГРАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В КРАЇНИ ЄВРОПИ

Останнім часом спостерігається істотне підвищення конкурентоспроможності європейської вищої освіти та науки порівняно з українською, яка нині перебуває на етапі реформування. Тому дедалі частіше постає питання здобуття освіти українськими студентами в Європі. За даними ЮНЕСКО, за кордоном навчається близько 48 тисяч українців. Щорічно ця цифра збільшується² (табл. 1). Це зумовлено реальними змінами, що відбуваються в європейських країнах: культурною глобалізацією освіти, яка нині позиціонується як дієвий інструмент формування особистості в умовах інформаційного суспільства, посиленням міграційних процесів, мобільності ринку праці, міжкультурних обмінів тощо. Особливістю європейської освіти передусім є взаємна довіра держави та вищого закладу освіти до громадян, сумісність національної структури освіти та кваліфікацій, а також якість освітніх послуг [3, с. 58–59].

Таблиця 1

Динаміка кількості українських студентів у закордонних закладах вищої освіти (2009–2015 рр.)

У контексті наукового пошуку значний інтерес становлять праці українських науковців, які здійснюють порівняльні дослідження різних аспектів розвитку освіти в Україні та за кордоном, зокрема, проблем глобалізації, інтеграції та модернізації систем освіти, формування освітньої політики, змісту освіти в країнах Європейського Союзу на тлі соціальних,

²Тут і далі за текстом статистику наведено за даними, поданими у вільному доступі в мережі Інтернет станом на 1 вересня 2018 р.

економічних і педагогічних трансформацій (Н. Авшенюк, С. Бабушко, Л. Ващенко, А. Лігоцький, О. Локшина, О. Матвієнко, С. Сисоєва, І. Шемприх та ін.). Значними для аналізу питання щодо здобуття вищої освіти в країнах Європи є результати досліджень зарубіжних учених, зокрема з проблем розвитку людського капіталу та управління людськими ресурсами (Н. Becker, А. Baron, F. Machlup, A. Smith, M. Armstrong, P. Drucker, D. Harrington та ін.).

В основу дослідження покладено положення про міграцію молоді за кордон із метою здобуття освіти, а в подальшому – проживання за кордоном як соціально-економічний та освітній феномен, що може спричинити істотний відтік людського капіталу, інтелектуальних ресурсів із України.

Динамічний розвиток освіти в країнах Європи зумовлений соціально-економічними трансформаціями, стрімким розвитком науки й техніки, переходом до суспільства знань та нової економіки, що базується на знаннях, потребою в сучасних фахівцях, здатних своєчасно реагувати на виклики часу та змінюватися й розвиватися. На VI Міжнародній конференції ЮНЕСКО освіту визнано головним інструментом розв'язання проблеми вдосконалення людських ресурсів (CONFINTEA VI, UNESCO, 2009). У цьому контексті особливого значення набуває здобуття освіти через імплементацію в європейську спільноту, так звана освітня мобільність.

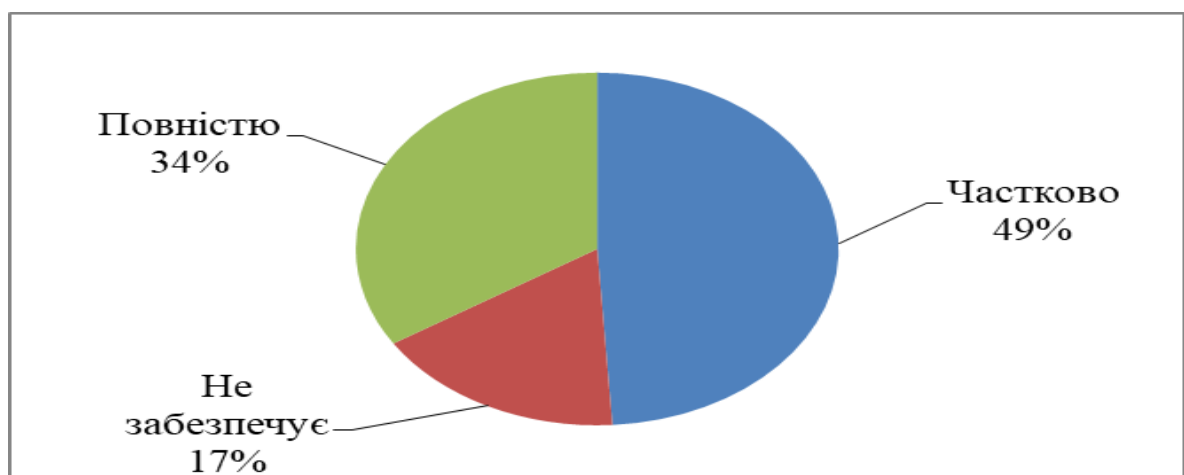
Міграція молоді за кордон із метою здобуття освіти може розглядатися як інструмент реалізації стратегічного курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу, взаємопроникнення культур та посилення національної ідентичності, забезпечення всебічного входження України в європейський простір та створення передумов для набуття членства в ЄС [1, с. 5–11]. Україна приділяє значну увагу цьому аспекту, зокрема прийнято Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» (2003), розроблено Національну стратегію розвитку освіти України на період до 2021 року (2013), Стратегію інноваційного розвитку України на 2010–2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів (2009), Стратегію інтеграції України до Європейського Союзу (2000), Програму інтеграції України до Європейського Союзу (2000), Національну доктрину розвитку освіти України у XXI столітті (2001), затверджено Постанову Кабміну України «Про затвердження Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність» (2015). Наміром упровадження цих документів є сприяння інтеграції України в європейський і світовий простір.

Наукове осмислення феномену міграції інтелектуальної молоді потребує звернення до теорії людського капіталу, що тісно пов'язана з Середньостроковим планом пріоритетних дій Уряду України до 2020 року, складником якого є розділ III «Розвиток людського капіталу». Формування людського капіталу варто розглядати передусім як процес пошуку, відновлення й удосконалення продуктивних якостей людини. Важливо зазначити, що теорія управління людськими ресурсами обґрунтовує економічну доцільність капіталовкладень у неперервне навчання індивідуума, створення сприятливих умов для прояву здібностей і

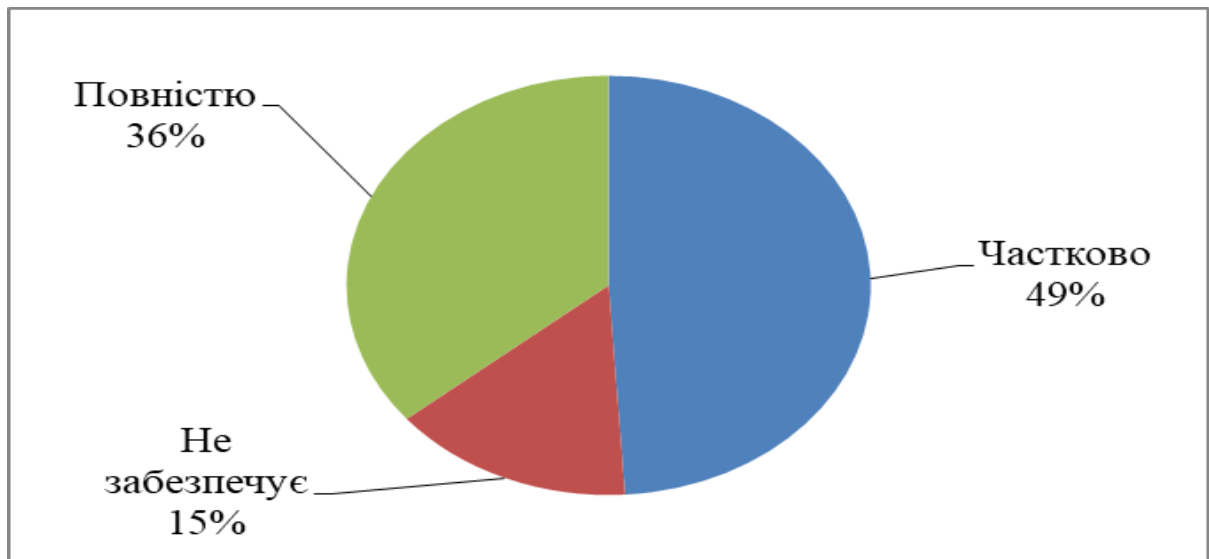
можливостей кожного, формування компетентностей, потрібних для отримання роботи та кар'єрного зростання. Це є підставою для висновку, що залучення інтелектуальної молоді спочатку до здобуття освіти, а потім і до ринку праці певної країни є своєрідною інвестицією цієї держави у своє майбутнє [16].

Своєчасною стала ініціатива низки європейських країн щодо загальноосвітньої взаємно узгодженої й толерантної підготовки людини до життя в Європі, що відома як Болонський процес, який успішно впроваджено і в Україні. Болонський процес – це своєрідний рух освітніх національних систем до єдиних критеріїв і стандартів, які утверджуються в Європі. Головна його мета – консолідація зусиль наукової й освітянської громадськості та урядів для істотного підвищення конкурентоспроможності європейської вищої освіти та науки у світовому вимірі та підвищення ролі цієї системи у соціальних перетвореннях [15, с. 5; 5, с. 22–25]. Окрім того, з метою покращення якості життя й розбудови суспільства Європейський Союз реалізує низку стратегій, які активно упроваджуються на національному рівні в державах-членах, сприяючи єдності реформаторських зусиль та узгодженості в отриманні результатів. «Україна географічно, історично, культурно та економічно належить до Європи, а отже – підпорядковується загальноєвропейським координатам розвитку, що впливають на усі сфери життя суспільства, включно з освітою», – зазначає відома дослідниця у сфері педагогічної компаративістики О. Локшина [18, с. 10]. Із цим важко не погодитися.

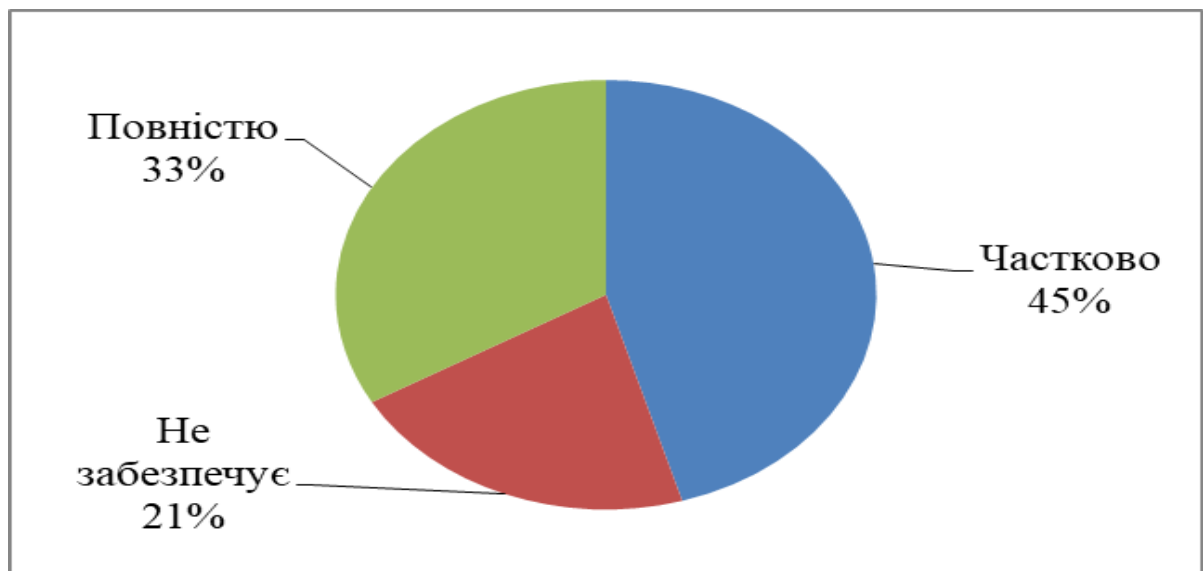
Утім ключова відмінність європейських закладів вищої освіти від українських полягає в тому, що вони є практично спрямованими: навчання зорієнтовано переважно на індивідуальну, самостійну роботу студента, його стажування та здобуття досвіду роботи за фахом [4]. Окрім того, зарубіжні заклади вищої освіти активно упроваджують мультимедійні технології, що потребує постійного оновлення й удосконалення технічного забезпечення. Цей аспект для українських освітніх закладів реалізується на початковому етапі, дотепер використовується застаріле технічне оснащення та неактуальні методики навчання. Візуалізацію відображено на наведених нижче діаграмах (діагр. 1–3).

Діагр. 1. Рівень технічного оснащення закладів вищої освіти України

Діагр. 2. Рівень програмного забезпечення у закладах вищої освіти України

Діагр. 3. Рівень доступу до Wi-Fi у закладах вищої освіти України

Основними причинами міграції молоді за кордон є проблеми з працевлаштуванням, низькою оплатою праці та рівнем життя, бажання до зміни соціокультурної ситуації, якісного покращення побутових умов та соціального обслуговування тощо. У зв'язку з військовою агресією для України ця проблема набула соціально значущого змісту. На таблиці 2 наведено дані щодо причин міграції молоді України за кордон, передусім до Європи.

Ще одна проблема, яка існує не лише в Україні, – демографічна криза. Невпинно зростає відсоток людей віком понад 65 років, які працюють. За результатами досліджень соціологів, старіння робочої сили – це процес, який має стійку тенденцію розвитку, тоді як в умовах розвитку технологій відбулися значні зміни в структурі робочої сили, створено багато нових видів робіт і витіснено застарілі. Це зумовлено постійними інноваціями. Вирішальним фактором реалізації нових запитів є формування когнітивних навичок працівників, уміння навчатися, що найбільше притаманно

молодшому поколінню [6, с. 107–113]. У зв'язку з цим транснаціональні компанії здійснюють пошук талановитої молоді в різних країнах світу.

Таблиця 2

Орієнтовні причини міграції української молоді за кордон

Нині в мережі Інтернет безліч інформації із заголовками на кшталт «П'ять країн, які заплатять вам, якщо ви будете в них навчатися» або «Безкоштовне навчання в Польщі» тощо. Освітні програми такого типу³ приваблюють українського студента з високим рівнем IQ, пропозиціями не лише щомісячної стипендії, а й безкоштовного проживання та харчування, що в Україні, зауважимо, відсутнє. Особливо такі програми є привабливими для молоді із соціально незахищених сімей, приміром, які втратили годувальника в АТО, багатодітних родин, які мають обмежені фінансові ресурси для навчання в закладах вищої освіти, утім є інтелектуально обдарованою й талановитою. Особливістю є те, що держава після завершення навчання забезпечує молодого фахівця роботою за спеціальністю, а також пропонує різноманітні гранти для тих, хто має бажання продовжувати навчання чи працювати в галузі наукових досліджень, технічного розвитку та інновацій. Такими країнами-лідерами, які реалізують подібні програми є, наприклад, Австралія, Великобританія, Данія, Нідерланди, Німеччина.

СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Особливості систем вищої освіти в країнах Європи неодноразово ставали предметом вивчення вчених Національної академії педагогічних наук України – С. Калашнікової [9; 20], В. Кременя [15], В. Лугового [20; 23], О. Слюсаренко [28; 29] та ін., а також науковців Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського. Це, зокрема, дослідження інформаційно-аналітичного характеру О. Карпенка [10–13], Л. Самчук [11–12] та ін.

Українська молодь, обираючи державу, в якій планує здобути вищу освіту, найбільше зацікавлена пропозиціями таких європейських країн, як

³Програма «Study in Denmark»: <https://studyindenmark.dk/study-options/study-options>; програма «Holland Scholarship»: <https://www.nesolatinoamerica.org/becas/becas-para-latinoamericanos/holland-scholarship>

Італія, Німеччина, Польща, Чехія, а також Країн Північної Америки – США, Канади, оскільки тут прийнятні умови еміграції, сильні програми як теоретичної, так і практичної спрямованості. Утім є певні вимоги до студентів-емігрантів: високі бали атестату, знання мови, підтверджене сертифікатом (Elementary, Intermediate, Advanced, IELTS, Trinity, Pitman та ін.), соціальна активність, громадська діяльність (або волонтерство), наприклад участь у МАН, наявність мотиваційного листа, портфоліо, рекомендацій тощо.

Розглянувши різні аспекти вищої освіти в країнах Європи, важливо виокремити такі її особливості:

- розвиток системи безперервної освіти впродовж життя, навчання за кордоном;
- розширення завдань закладів вищої освіти (проведення наукових і технологічних досліджень, співпраця університетів і промисловців, індивідуальне професійно орієнтоване навчання тощо);
- підвищення якості навчання для здобувачів освіти, що забезпечить їхню конкурентоспроможність на ринку праці;
- зміни в управлінні вищою освітою та її фінансуванні, коли уряд майже не втручається в питання академічного життя⁴;
- зростання конкуренції на світовому ринку освітніх послуг;
- євроінтеграція вищої освіти (Болонський процес) [7–8; 2].

На основі аналізу освітніх систем країн Європи можна стверджувати, що одним із шляхів оновлення змісту освіти й навчальних технологій, узгодження їх із сучасними потребами, інтеграції до світового освітнього простору є орієнтація навчальних програм на компетентнісний підхід та створення ефективних механізмів його запровадження. Науковці європейських країн вважають, що набуття молоддю знань, умінь і навичок спрямоване на вдосконалення їхньої компетентності, сприяє інтелектуальному й культурному розвитку особистості, формуванню в неї здатності швидко реагувати на запити часу [2, с. 125–128; 17].

Такі європейські країни, як Швейцарія та Німеччина з федеративною структурою державного устрою, обрали децентралізований і демократичний шлях розвитку національних систем освіти. Поряд із цим сильна централізація відчувається на рівні окремих територіальних суб'єктів. Вищі навчальні заклади Німеччини є юридично незалежними установами з правом на самоуправління [23]. Вони мають повне право на визначення структури вищого навчального закладу, методів і змісту навчання, організації наукових досліджень. Питання реорганізації або відкриття відділень, планування розвитку закладу, призначення на посаду професора тощо керівництво вищого навчального закладу узгоджує з урядовими організаціями.

У структурі вищої освіти європейських країн превалюють дві системи:

- 1) унітарна (єдина) система – вища освіта забезпечується університетами, які пропонують загальні академічні ступені та професійно

⁴Державне фінансування передбачається для закладів вищої освіти, наукові розробки яких забезпечують конкурентоспроможність національної продукції на світовому ринку.

орієнтовані програми різної тривалості та рівня. Такою є освіта в Італії, Іспанії, Австрії, Фінляндії, Швеції;

2) бінарна (подвійна) система – вища освіта забезпечується не лише університетами, а й спеціалізованими закладами освіти. Така система освіти притаманна більшості розвинених країн світу. Із європейських країн бінарну систему вищої освіти мають Бельгія, Великобританія, Греція, Данія, Ірландія, Нідерланди, Норвегія, Німеччина, Франція, Швейцарія та низка інших [24, с. 23–27].

У зв'язку з новими метою та завданнями вищої школи відбувається структурна перебудова системи вищої освіти з метою надання їй якостей гнучкості та варіативності.

У неуніверситетському секторі запроваджено значну кількість осучаснених програм для здобуття ступеня бакалавра. Спеціалізовані заклади освіти, що не мають права на магістерські програми, можуть співпрацювати із зарубіжними установами, які таке право мають.

Висновки. Підсумовуючи, зауважимо, що головною метою освітнього процесу як в Україні, так і в країнах Європи є формування інтелектуального потенціалу держави та нації. Утім за даними МОН України, що відображені в Стратегії інноваційного розвитку України на період до 2030 року, в Україні відбувається поступова деградація: стрімко скорочується кількість дослідників, кількість підприємств промисловості, що провадили інноваційну діяльність, спостерігається недостатнє використання науковцями можливостей участі в міжнародних програмах тощо. Для подолання цієї кризи необхідним є створення територій із високою концентрацією креативних фахівців, готових до нових «ролей» в інформаційному суспільстві, залучення світових експертів і менторів до обміну досвідом, навчання інновацій, участі в європейських програмах, спрямованих на підвищення якості освіти шляхом наближення її до потреб глобального ринку та ін. [32, с. 7–10].

Вирішальним фактором реалізації нових запитів інтелектуальної молоді на державному рівні могли б стати: прискорення модернізації освіти через розвиток людських ресурсів і забезпечення якості освіти, своєчасне ефективне формування державних освітніх програм, проведення моніторингу комунікаційних зв'язків із громадськістю щодо систематичного оцінювання результатів діяльності освітньої системи, проведення сертифікації професорсько-викладацького складу закладів вищої освіти, здобуття політичної підтримки для забезпечення потреб освіти, удосконалення механізмів управління освітою, стратегічне планування, формування освітньої політики інтеграції в міжнародні співтовариства тощо. Зазначене сприятиме підготовці компетентного, гнучкого та конкурентоспроможного фахівця, здатного досягти визначеної мети через упровадження саме в Україні знань і навичок, здобутих у зарубіжних закладах вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. **Андрущенко, В.** Академічна мобільність в українському просторі вищої освіти: реалії, виклики та перспективи розвитку / Віктор Андрущенко, Денис Свириденко // Вища освіта України. – 2016. – № 2. – С. 5–11.
2. **Боброва, А. Є.** Тенденції розвитку системи вищої освіти в Україні та за кордоном / Боброва А. Є. // Управління розвитком : зб. наук. пр. / Харків. нац. екон. ун-т ім. Семена Кузнеця. – Харків, 2014. – № 11. – С. 125–128.
3. **Болдырева, С. К.** Исторические предпосылки и тенденции формирования единого образовательного пространства в СНГ / С. К. Болдырева // Мир образования – образование в мире. – 2004. – № 3. – С. 57–74.
4. **Василенко, В. М.** Система вищої освіти: стан і перспективи розвитку : монографія / В. М. Василенко, Л. Г. Парфьонова ; наук. ред. В. М. Василенко ; НАН України, Ін-т екон.-прав. дослідж. – Донецьк : Юго-Восток, 2013. – 190 с.
5. **Виноградова, О. М.** Модернізація вищої української освіти шляхом впровадження положень Болонського процесу. Огляд літератури / О. М. Виноградова, Р. М. Гнідь, Т. І. Пупін // Мед. освіта. – 2015. – № 1. – С. 22–25.
6. **Дебич, М.** Еволюція вищої освіти на зламі століть та перспективи її розвитку / Марія Дебич // Вища освіта України. – 2013. – № 4. – С. 107–113.
7. **Дослідницькі** університети: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні : монографія / за заг. ред. А. Ф. Павленка, Л. Л. Антонюк ; МОН України, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Ін-т вищ. освіти. – Київ : КНЕУ, 2014. – 349 с.
8. **Інновації** у вищій освіті: вітчизняний і зарубіжний досвід : навч. посіб. / за заг. ред. І. В. Артьомова ; МОН України, НАПН України, Ін-т вищ. освіти, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Навч.-наук. ін-т євроінтеграц. дослідж. – Ужгород : АУТДОР – ШАРК, 2015. – 357 с. – (Євроінтеграція: український вимір ; вип. 23).
9. **Калашнікова, С. А.** Європейська політика модернізації вищої освіти: ключові орієнтири / Світлана Калашнікова // Вища освіта України. – 2012. – № 2. – С. 80–84.
10. **Карпенко, О. В.** Реформування системи надання освітніх послуг: досвід Фінляндії / О. В. Карпенко, Є. Ф. Демида // Педагогіка і психологія. Вісн. НАПН України. – 2014. – № 1. – С. 88–98.
11. **Карпенко, О. В.** Тенденції надання освітніх послуг в контексті реформування вищої школи Республіки Білорусь поза межами Болонського процесу / О. В. Карпенко, Л. І. Самчук, Е. Є. Бжеська // Педагогіка і психологія. Вісн. НАПН України. – 2014. – № 4. – С. 25–56.
12. **Карпенко, В. О.** Впровадження Болонських принципів в контексті реформування системи освітніх послуг країн Балтії (Латвії, Литви та Естонії) / О. В. Карпенко, Л. І. Самчук, О. В. Кривоносова // Педагогіка і психологія. Вісн. НАПН України. – 2013. – № 3. – С. 91–98.

13. **Карпенко, О. В.** Освітні послуги у Швеції: досвід для України / О. В. Карпенко, В. В. Вербова // Педагогіка і психологія. Вісн. НАПН України. – 2013. – № 2. – С. 87–94.

14. **Корсак, К. В.** Світова вища освіта. Порівняння і визнання закордонних кваліфікацій і дипломів : [монографія] / К. В. Корсак ; за заг. ред. Г. В. Щокіна. – Київ : МАУП-МКА. – 1997. – 208 с.

15. **Кремень, В. Г.** Якісна освіта в контексті загально цивілізаційних змін / В. Г. Кремень // Педагогіка і психологія. – 2007. – № 2. – С. 5–37.

16. **Литовченко, І. М.** Теорія і практика корпоративної освіти у Сполучених Штатах Америки : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Литовченко Ірина Миколаївна ; НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – Київ, 2018. – 40 с.

17. **Лігоцький, А. О.** Тенденції розвитку світових освітніх систем : навч.-метод. посіб. / А. О. Лігоцький ; Укр. акад. внутр. справ. – Київ, 1995. – 45 с.

18. **Локшина, О. І.** Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу: теорія і практика (друга половина XX – початок XXI ст.) : монографія / О. І. Локшина. – Київ : Богданова А. М., 2009. – 404 с.

19. **Мареніченко, В. В.** Якісний розвиток системи вищої освіти і Болонського процесу в умовах інтеграції України та ЄС / Мареніченко Валентин Васильович, Мареніченко Валерій Валентинович // Молодий вчений. – 2015. – № 7. – С. 147–150.

20. **Правові** засади реалізації Болонського процесу в Україні : [монографія] / [кол. авт.: Бугров В. та ін. ; за заг. ред. В. Лугового, С. Калашнікової] ; Ін-т вищ. освіти НАПН України. – Київ : Пріоритети, 2014. – 154 с.

21. **Приходько, В. В.** Стратегія реформи національної вищої школи : монографія / В. В. Приходько. – Дніпропетровськ : Журфонд, 2014. – 457 с.

22. **Рашкевич, Ю. М.** Болонський процес та нова парадигма вищої освіти : монографія / Ю. М. Рашкевич ; МОН України, Нац. ун-т «Львівська політехніка». – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2014. – 166 с.

23. **Розвиток** системи забезпечення якості вищої освіти в Україні : інформ.-аналіт. огляд / [за заг. ред. С. Калашнікової та В. Лугового] ; НАПН України, Ін-т вищ. освіти НАПН України, Нац. Еразмус+ офіс в Україні. – Київ : Пріоритети, 2015. – 83 с.

24. **Савченко, Н.** Основні ідеї та напрямки розвитку вищої освіти у світі / Наталія Савченко // Наук. зап. Серія: Педагогічні науки : зб. наук. пр. / Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. Володимира Винниченка. – Кіровоград, 2015. – Вип. 135. – С. 23–27.

25. **Сбруєва, А. А.** Відкритий метод координації: інноваційний механізм управління євроінтеграційними процесами у сфері вищої освіти / А. А. Сбруєва // Пед. науки: теорія, історія, інновац. технології. – 2014. – № 6. – С. 282–294.

26. **Свириденко, Д. Б.** Академічна мобільність: відповідь на виклики глобалізації : монографія / Д. Б. Свириденко ; МОН України, Нац. пед. ун-т

ім. М. П. Драгоманова. – Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. – 279 с.

27. **Сігаєва, Л. Є.** Якість вищої освіти: загальна тенденція сучасності / Сігаєва Л. Є., Білобровко Т. І. // Вісн. Черкас. ун-ту. Серія: Педагогічні науки. – 2015. – № 34. – С. 124–132.

28. **Слюсаренко, О. М.** Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: аналіз світового досвіду : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : [спец.] 13.00.06 «Теорія і методика управління освітою» / Слюсаренко Олена Миколаївна ; НАПН України, Ін-т вищ. освіти. – Київ, 2015. – 36 с.

29. **Слюсаренко, О. М.** Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації : монографія / О. М. Слюсаренко ; НАПН України, Ін-т вищ. освіти. – Київ : Пріоритети, 2015. – 383 с.

30. **Степко, М.** Вища освіта: світові тенденції та реалії України / Михайло Степко // Новий колегіум. – 2012. – № 2. – С. 4–13.

31. **Степко, М.** Світові тенденції розвитку систем вищої освіти та проблеми забезпечення якості й ефективності вищої освіти в Україні / Михайло Степко // Вища шк. – 2013. – № 7. – С. 13–22.

32. **Стратегія інноваційного розвитку України на період до 2030 року** [Електронний ресурс] : проект // Міністерство освіти і науки України : [офіц. сайт]. – Текст. дані. – Київ. 2018. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2018/10/22/innovatsiynogo-rozvitku-ukraini.pdf> (дата звернення: 14.02.2019). – Назва з екрана.

33. **Цимбаленко, Н. В.** Вплив євроінтеграційних процесів на розвиток вищої освіти в Україні / Н. В. Цимбаленко // Вісн. Київ. нац. ун-ту технологій та дизайну. Серія: Економічні науки = Bulletin of the Kyiv National University of Technologies and Design. – 2015. – № 4. – С. 95–99.

34. **Чернуха, Н. М.** Інтеграційні процеси у вищій освіті : навч. посіб. / Н. М. Чернуха ; Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка. – Київ : Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2015. – 91 с.

35. **The European Higher Education Area – Achieving the Goals** [Electronic resource] : Communique of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Bergen, 19–20 May 2005. – Bergen, 2005. – Mode of access: https://www.eurashe.eu/library/modernising-phe/Bologna_2005_Bergen-Communique.pdf (last access: 24.01.2019).

Додаток 1

Перелік міжнародних і національних освітніх організацій і фондів⁵

1. Австрійська служба академічних обмінів (OEAD)
2. Американська асоціація вищої освіти для жінок / Educational Foundation Department AAUW
3. Американська асоціація освіти дорослих (AAAЕ)
4. Американська асоціація розвитку талантів (ATD)

⁵ Перелік не є вичерпним.

5. Американська рада міжнародної освіти (ACTR ACCELS)
6. Асоціація досліджень вищої освіти (ASHE)
7. [Асоціація економічних університетів Південної та Східної Європи та регіону Чорного моря](#)
8. Бельгійський національний фонд сприяння науковим дослідженням Belgian National Fund for Scientific Research <http://www.fwo.be/>
9. [Велика Болонська Хартія Університетів](#)
10. Виконавче агентство ЄС з питань освіти, аудіовізуальних засобів і культури (EACEA)
11. [Євразійська асоціація університетів](#)
12. Європейська асоціація досліджень в освіті (EERA)
13. [Європейська Асоціація Студентів Права Україна](#)
14. [Європейська асоціація університетів](#)
15. Європейський науковий фонд <http://www.esf.org/>.
16. Європейський центр розвитку професійного навчання (CEDEFOR)
17. Інститут Кеннана при Міжнародному науковому центрі ім. Вудро Вільсона / Leakey Foundation <http://www.leakeyfoundation.org/>
18. Інформаційний ресурсний центр з питань освіти (ERIC)
19. Інформаційно-консультативний центр «Освіта»
20. [Коледжі об'єднаного світу](#)
21. [Консорціум Варшавського університету та українських університетів](#)
22. Консорціум із вдосконалення менеджменту освіти в Україні (CEUME)
23. [Мережа Інститутів Міжнародної Освіти](#)
24. [Міжнародна асоціація AISEC](#)
25. [Міжнародна асоціація слов'янських ВНЗ](#)
26. [Міжнародна асоціація університетів](#)
27. [Міжнародна Асоціація Університетів Фізичної Культури та Спорту](#)
28. Міжнародна організація інтелектуальної співпраці
29. Міжнародне товариство ефективності праці й навчання (NSPI)
30. Міжнародний Вишеградський Фонд (The International Visegrad Fund – IVF)
31. Міжнародний департамент стандартів
32. Міжнародний інститут інтелектуальної співпраці (MIIC)
33. Міжнародний комітет інтелектуального співробітництва (MKIC)
34. Міжнародний фонд «Відродження» (IRF)
35. [Наукова спільнота Informatics Europe](#)
36. Наукове товариство ім. Т. Шевченка (Канада)
37. Національний Темпус-офіс в Україні
38. Національний фонд досліджень в освіті (NFER)
39. [Національний фонд досліджень України](#)
40. Національний центр наукових досліджень Франції
41. Німецька програма академічних обмінів (DAAD)
42. Організація європейського співробітництва та розвитку

43. Організація об'єднаних націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО)
44. Посольський фонд США Програма «Збереження культурних цінностей» http://kiev.usembassy.gov/files/cult_preservation2004.html
45. Представництво ООН в Україні <http://www.un.kiev.ua/>
46. Програма ім. Фулбрайта (Fulbright)
47. ПРООН
48. Рада Європи
49. [Рада міжнародних шкіл](#)
50. Стипендіальний фонд Музею історії Польщі <http://www.muzhp.pl/>
51. Стипендії ім. Лейна Кіркланда <http://www.kirkland.edu.pl/>
52. Товариство української мови ім. Т. Шевченка (США)
53. Товариство управління людськими ресурсами (SHRM)
54. [Українська асоціація бізнес-освіти](#)
55. [Українська асоціація випускників французьких освітніх програм AUDESF](#)
56. [Українська асоціація дослідників освіти](#)
57. Українська вільна академія наук (США)
58. Українське історичне товариство (США)
59. Український народний союз (США)
60. Фонд «Євразія» (агентство США по міжнародному розвитку) http://www.eurasia.msk.ru/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=20&Itemid=70
61. Фонд «Ноу-Хау» Британська урядова програма технічного співробітництва з країнами Центральної і Східної Європи. Основне завдання фонду – підтримка країн вказаного регіону на шляху до ринкової економіки і плюралістичної демократії.
62. Фонд Арістотеля Онассіса (ECARES)
63. Фонд Конрада Аденауера (ФРН)
64. Фонд Освіта для Демократії - Education for Democracy Foundation, Warsaw <http://www.edudemo.org.pl/>
65. Фонд Форда Ford Foundation <http://www.fordfound.org/>
66. Фонд цивільних досліджень і розвитку США (ФЦДР) Ken Davis,
67. Фонд Чарльза Стюарта Мотта <http://www.mott.org/grants.asp>
68. Фундація Королеви Ядвіги / Osrodek Informacji i Promocji Uniwersytetu Jagiellonskiego
69. Шведське Агентство міжнародного розвитку у Центральній та Східній Європі <http://www.sida.se/>
70. ЮНІСЕФ
71. Японська спілка сприяння науці Japan Society for the Promotion of Science (JSPS) <http://www.jsps.go.jp/>
72. [Cambridge International Examinations](#)
73. [EERC](#)
74. [Erasmus Mundus](#)
75. [EUROAVIA](#)

76. European Science Foundation <http://www.esf.org/research-areas/humanities.html>
77. Global Green Grants info@greengrants.org <http://www.greengrants.org/>
78. [International Baccalaureate](#)

Розділ IV. МОДЕРНІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Агалець І. О.,

кандидат педагогічних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу
наукової реферативної та аналітичної
інформації у сфері освіти ДНПБ України
ім. В. О. Сухомлинського
ORCID ID 0000-0002-5071-9019

PR-ТЕХНОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ СУБ'ЄКТІВ ОСВІТНЬОЇ ПРОЦЕСУ: ФОРМУВАННЯ ТА ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ (реферативний огляд)

Огляд ознайомлює споживачів реферативної продукції з науковими поглядами фахівців щодо питань теорії і практики формування та розвитку позитивного іміджу суб'єктів освітнього процесу. Особливу увагу приділено працям з новітніх технологій піару професійного іміджу освітян і закладів освіти як сукупності послідовних дій, методів і прийомів, спрямованих на підвищення ефективності освітянської діяльності.

Ключові слова: PR-технології, імідж освітянина, імідж закладу освіти, імідж споживачів освітніх послуг, педагогіка, психологія, освіта.

Ahalets I. O.,

PhD (Pedagogy), Associate Professor,
Senior Researcher, the Department of Scientific Abstract
and Analytical Information in the Sphere of Education,
V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine
ORCID ID 0000-0002-5071-9019

PR-TECHNOLOGIES FOR CREATING A PROFESSIONAL IMAGE OF INDIVIDUALS INVOLVED IN EDUCATIONAL PROCESS: FORMATION AND DIRECTIONS OF DEVELOPMENT

(abstract review)

The review covers scientific views of specialists on theory and practice of creating and developing a positive image of individuals involved in educational process. Particular attention is paid to the works on the newest PR-technologies for creating a professional image for educationalists and educational institutions. PR-technologies are considered to be a set of successive actions, techniques and methods aimed at increasing the effectiveness of educational activity.

Keywords: PR-technologies, educationalist's image, educational institution's image, image of education service user, pedagogy, psychology, education.

Сучасна соціокультурна та економічна ситуація в країні актуалізує ідеї розвитку духовно-морального потенціалу ринкової економіки, питання

культури професійної діяльності у будь-якій сфері, яка пов'язана із світосприйняттям, потребами, мотивацією, побудовою іміджу суб'єкта безпосередньої діяльності в контексті професійної освіти.

Підготовка фахівців у закладах освіти України визначається Конституцією України, законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову та науково-технічну діяльність». Діяльність закладів вищої освіти ґрунтується на концептуальних положеннях, зазначених у Національній доктрині розвитку освіти, Державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття) та ін. Реалізація визначених у цих документах завдань зумовлює надання якісних освітніх послуг й підготовку кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці та професійного вдосконалення, а також формування та розвиток позитивного іміджу суб'єктів освітнього процесу.

Як засвідчують наукові розвідки багатьох учених, науковців-практиків, протягом останніх років PR-технології професійного іміджу активно розробляються щодо різних видів людської діяльності, що обумовлено зростанням потреб комунікативного простору. Адже непрості соціально-економічні реалії накладають відповідальність за професійну траєкторію спеціаліста на заклади освіти та саму особистість.

Слід зазначити, що освіта є одним з основних чинників розвитку цивілізації, яка орієнтує на провідні гуманістичні ідеали – розвиток особистості, її самовизначення та самореалізацію, де освітня діяльність – складний, динамічний і неперервний процес. Підготовка до цього виду діяльності потребує врахування сучасних вимог суспільства, що передбачає наявність механізмів урахування рівня кваліфікації та соціо професійного досвіду.

Постає питання підвищення у суспільстві престижу педагогічної професії, утвердження високого соціального статусу освітянина та уявлень про заклад освіти, який він представляє. Високі вимоги до освітніх послуг підштовхують менеджерів усіх ланок закладів освіти до використання інструментів, що сприяють залученню різних груп споживачів. Зазначені чинники потребують розв'язання нових управлінських та освітніх завдань, розроблення нових підходів, які визначатимуть успішність їхньої діяльності.

Таким чином, актуальності набуває процес створення цілісного професійного іміджу як необхідного атрибуту соціально-професійних взаємин. Формування та розвиток позитивного іміджу окреслених суб'єктів освітнього процесу, використання нових підходів, PR-технологій у підвищенні їхнього престижу обумовлено зміною ролі освіти в життєдіяльності сучасного суспільства й впливом останнього на умови функціонування закладів освіти, що визначає не лише рівень і якість освіти, а й розвиток держави.

З огляду на це система професійної освіти освітян має бути спрямована на підготовку та перепідготовку конкурентоспроможних, компетентних, відповідальних фахівців, які здатні до постійного професійного зростання у складних умовах сучасного ринку праці, до саморозвитку, самоіміджування, удосконалення усіх складників професійної педагогічної культури.

Теоретико-методологічні засади дослідження сутності іміджу висвітлено в працях М. Артюхіної, Л. Балабанової, Ж. Ковалів, В. Королька, Ю. Палехи, Г. Почепцова, Т. Смирнова, М. Фадєєвої, А. Холода та ін. Розгляд PR-технологій професійного іміджу суб'єктів освітнього процесу саме в освітній діяльності викликає гостру зацікавленість у спеціалістів. Різним аспектам формування та розвитку іміджу освітянина присвячено дослідження багатьох українських й зарубіжних учених-практиків.

Науковому розв'язанню проблеми вдосконалення професійної підготовки вчителя сприяло дослідження тенденцій розвитку вищої педагогічної освіти, реформування, оновлення змісту освіти в Україні та за її межами (В. Андрущенко, О. Абдулліна, М. Євтух, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Кузьміна, Н. Ничкало), організації освітнього процесу у закладах вищої педагогічної освіти (С. Гончаренко, О. Дубасенюк, М. Євтух, О. Спірін та ін.), концепції педагогічної майстерності (Є. Барбіна, І. Зязюн, В. Сластьонін), теорії педагогічної взаємодії (І. Бех, О. Бодальов, В. Кан-Калик, О. Леонтєв).

Науково-методологічну базу професійної підготовки вчителів у педагогічних університетах становлять теоретичні положення про сутність, функції, структуру та складові системи організації педагогічної діяльності вчителя (І. Зязюн, Н. Кузьміна, О. Савченко, В. Сластьонін, О. Сухомлинська, В. Сухомлинський та ін.), формування його професійно значущих якостей у вітчизняному (В. Гриньова, З. Курлянд, В. Радул та ін.) та зарубіжному досвіді (Д. Дьюї, К. Роджерс та ін.).

Так, дослідниками розкрито психологічні (Є. Ільїн, В. Клименко, О. Ковальова, Я. Пономарьов, В. Роменець, О. Чебикін) та педагогічні (Н. Гузій, В. Моляко) аспекти творчості, схарактеризовано особистісні якості творчого вчителя (Н. Гузій, І. Зязюн, Л. Кондрашова), проаналізовано умови становлення творчої особистості педагога (Є. Барбіна, З. Курлянд, О. Пехота, С. Сисоєва). Професійний імідж майбутнього і чинного вихователя закладу дошкільної освіти вивчають М. Апраксіна, К. Крутій, Т. Марєєва, Н. Платохіна, С. Попиченко, Р. Шулигіна та ін.

Специфіці формування позитивного іміджу закладу освіти присвячено праці Л. Даниленко, Л. Карамушка, В. Шпалінського та ін. Наприклад, загальні психологічні основи формування іміджу закладів освіти розглядали О. Бандурка, Л. Карамушка, М. Фадєєва; дослідженням впливу процесу формування якості освітніх послуг на імідж університету займалися такі науковці, як В. Андрущенко, Л. Балабанова, В. Бондар, І. Гамерська, В. Євтух, Є. Карпов, А. Олійник та ін.

Сьогодні вже не викликає сумніву той факт, що складовою професійної діяльності освітянина є іміджотворча діяльність, яка спрямована на створення позитивного іміджу педагога як суб'єкта освітньої взаємодії.

Аналіз сучасної наукової літератури дає змогу дійти висновку, що проблема професіоналізму освітянина, його світоглядної культури, духовно-морального вигляду, що формує імідж людини, яка представляє освіту і науку, є однією з актуальних у педагогіці, психології та філософії освіти. Вона викликає інтерес у значної частини представників наукової спільноти.

Саме від особистісних характеристик освітянина залежить реалізація навчальних планів, якість освітніх послуг, виховання підростаючого покоління як у процесі навчання, так і в позанавчальний час.

І хоча у сучасних дослідженнях накопичено значну кількість технологій, спрямованих на формування, розвиток та підтримку іміджу різних фахів, проте, виходячи з узагальнення існуючих досліджень і публікацій останніх років, PR-технології професійного іміджу суб'єктів освітнього процесу ще недостатньо досліджені, оскільки існує неоднозначність підходів до понятійного апарату, не визначено однозначно умови та чинники впливу на ефективне формування та орієнтири розвитку іміджу, критерії й показники ефективності цього процесу, що засвідчує актуальність порушеної проблеми для спеціалістів освітянської сфери.

Метою окресленої проблеми є розкриття PR-технологій професійного іміджу суб'єктів освітнього процесу, серед яких актуальними є іміджотворча привабливість професійного іміджу освітянина й сучасні орієнтири у формуванні та розвитку позитивного іміджу закладу освіти.

У напрямках проблеми, що розглядається, подано PR-технології, що спрямовані на презентацію освітніх досягнень як основу конкурентоспроможності – визначення як особливостей професійного іміджу суб'єкта освітнього процесу (особистісний імідж), так і ролі та функцій іміджу закладу освіти (корпоративне застосування стратегічно-визначальних заходів). До останніх належать: аналіз соціальних умов формування та трансформації іміджу від індивідуального до масового в освітньому середовищі (взаємовплив); розкриття закономірностей засвоєння відповідного іміджу особистістю освітянина; засоби корекції та управління іміджем; програмування професійного поведіння через набуття навичок корекції іміджу; психологічне й педагогічне забезпечення іміджових заходів, розробка та реалізація самопрезентації носія іміджу.

У сучасних умовах соціально-економічних змін прагнення виділити себе, заклад освіти (освітню установу), освітні послуги, які вони пропонують, спонукає менеджерів всіх ланок освіти свідомо й цілеспрямовано працювати над власним іміджем й іміджем освітньої організації в очах представників цільової аудиторії. PR-технології професійного іміджу суб'єктів освітнього процесу стають дедалі більш дієвим інструментом впливу на цю аудиторію та інструментом реалізації цілей, що постають.

Формування та розвиток іміджу суб'єктів освітнього процесу – це одночасно процес і функція: моделювання та конструювання, побудова, збереження, моніторинг, захист, корекція, тобто управління. Це особливий комплекс заходів, що сприяє зростанню лояльності з боку споживачів, залученню нових споживачів, посиленню образу унікальності сучасного освітнього закладу. Разом з тим формування та розвиток позитивного іміджу суб'єктів освітнього процесу є предметом науково-інформаційного супроводу освітянської діяльності.

I. ІМІДЖОТВОРЧІ КОМПОНЕНТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ОСВІТЯН

Іміджотворчі компоненти професійної підготовки освітян завжди були в полі зору дослідників.

Так, у статті відомого науковця В. Андрущенка «Освіта як чинник формування демократичного світогляду студентів» [4] проаналізовано роль освіти у формуванні світогляду та демократичної аксіологічної платформи молоді та студентів. Автором зазначено, що саме вища освіта, культурне середовище університетів має потенціал для виховання та розвитку фундаментальних ознак демократичної свідомості. Тільки за умови укорінення демократичних практик і процедур в освітній сфері держави вможливиться їх ефективний гуманістично-аксіологічний трансфер в інші сфери національно-суспільної життєдіяльності. Науковцем обстоюється позиція про те, що єдиний шлях сприяння розвитку української демократії полягає у якнайшвидшій та якнайповнішій демократизації організаційно-управлінських та педагогічно-змістових вимірів національної освіти. Вченим простежено тенденцію використання застарілих, авторитарних методів управління системою освіти і педагогічного впливу, що виявляється в активному застосуванні принципів авторитарної педагогіки. З огляду на окреслені фактори така діяльність призводить до зниження національного потенціалу розвитку демократії і громадянського суспільства в нашій країні. Автором статті доведено, що ознаки посттоталітарного стану систем освіти колишніх радянських республік необхідно долати. Наголошено на необхідності вивчення й використанні досвіду демократичної організації освіти розвинених країн європейського досвіду.

У наступній публікації В. Андрущенка «Вчитель ХХІ століття: нова стратегія Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова» [3] аналізуються проблеми та перспективи розвитку української освіти, суспільне значення педагогічної освіти, проблеми підготовки нового вчителя, місце та роль у цьому процесі Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Автор наголошує на тому, що вчитель має бути компетентним у предметі, який він викладає, постійно працювати над собою, вдосконалювати свою педагогічну майстерність, має бути дослідником, залучати до цього процесу своїх вихованців. Не менш важливою якісною характеристикою особистості вчителя має стати орієнтація на національне, особливо патріотичне виховання молоді. Третій аспект ґрунтується на постійному самовдосконаленні вчителя, збагаченні знаннями, розширенні загального кругозору, наукової картини світу, високої світоглядної культури. Дослідником зазначено, що компетентність і постійне самовдосконалення є альфа і омега ефективної діяльності вчителя. Якщо ж він відстає від новітніх досягнень науки та суспільної практики, не прагне до удосконалення, то його слабкі сторони відразу стануть помітними й перетворяться на предмет нищівної критики учнями та батьками. Далі йде відторгнення від вчителя, втеча учнів від школи. Учитель має бути високодуховною, моральною особистістю, уміти зрошувати духовність у своїх вихованцях.

Питання теоретичного обґрунтування основних складових, структури та аспектів іміджу педагога в освітньому просторі висвітлено у статті М. Навроцької «Імідж педагога в освітньому просторі» [25]. Автором публікації проаналізовано наукові джерела з теми дослідження. Наголошено на актуальних показниках професіоналізму педагога. Розглянуто трактування сутності поняття «імідж» у наукових підходах інших дослідників. Спираючись на наявні визначення, автором статті окреслено та схарактеризовано основні складові іміджу педагога. Розглянуто виокремленні аспекти використання інструментарію для побудови іміджу педагога. Дослідником висловлено думку про те, що до створення іміджу слід звертатися задовго до початку педагогічної роботи. В основі комунікації має бути проста мова, а представлені проблеми повинні мати значення для кожного. На основі наукового пошуку М. Навроцькою сформульовано висновки про те, що педагогічна компетентність складається зі знань, умінь, навичок, способів і прийомів їх реалізації у діяльності, спілкуванні, розвитку (саморозвитку) особистості, а під педагогічною компетентністю вчителя розуміється поєднання знань навчального предмета, дидактики і безпосередньо методики його викладання, а також умінь і навичок (культури) професійного спілкування. Наголошено на значенні ролі правильно організованого педагогічного спілкування, оскільки атмосферу бесіди зі школярами створює саме вчитель.

Іншу публікацію цього ж автора «Педагогічні умови розвитку професійного іміджу педагога післядипломної освіти» присвячено обґрунтуванню педагогічних умов розвитку професійного іміджу педагога в післядипломній освіті [26]. Дослідник наголошує, що неперервна освіта стає більш популярною, оскільки, зростає попит на подальше навчання, стажування, перепідготовку, здобуття нової спеціальності після закінчення закладу вищої освіти, удосконалення професійної компетентності. У публікації розглянуто сутність понять «умова» та «педагогічна умова». Аналізуючи підходи науковців щодо умов формування професійного іміджу майбутнього вчителя, М. Навроцька доходить висновку, що для їх розвитку потрібно організовувати процес професійної підготовки в закладах післядипломної освіти так, щоб створити сприятливе освітнє середовище. Дослідником окреслено та схарактеризовано педагогічні умови розвитку професійного іміджу педагога в системі післядипломної освіти, зокрема, формування в педагогів позитивної мотивації до розвитку власного професійного іміджу, створення сприятливого творчого, інформаційно насиченого освітнього середовища, організація самоосвітньої діяльності педагогів з використанням сучасних комп'ютерних технологій. Таким чином, за висновками автора, педагогічні умови є синтезом педагогічних та організаційних аспектів. Їх визначено як комплекс обставин і способів організації педагогічного процесу, що створюються з метою його оптимізації.

Теоретичному аналізу поглядів науковців щодо формування образу (іміджу) освітянина-професіонала присвячено статтю «Соціалізація іміджу освітянина: історичні витoki проблеми періоду XX століття на теренах Радянського Союзу» І. Агалець [1]. Зокрема, автором проаналізовано

науково-методичні підходи соціалізації іміджу освітянина у працях вчених часів радянської епохи. З'ясовано, що кожному періоду властиві певні особливості науково-теоретичних уявлень, які тим чи іншим чином відображають зміст праці освітянина: погляди на шляхи формування системи знань та умінь у процесі його професійної діяльності, особистісні психофізіологічні якості педагога, що досліджувалися багатьма вченими в дисертаціях і монографіях, висвітлювалися через призму відповідних епох. Показано історичну ретроспективу розвитку педагогічної думки в напрямі формування іміджу (іміджотворчих складових) освітянина. На думку дослідника, можна дійти висновку, що епоха розвитку педагогічної іміджології на основі дидаскології в 20–90 роках минулого століття сформувалась на ідеологічних засадах тієї доби, що є негативом у концепції закритої соціальної системи. Водночас гуманістичні ідеї були базисом концепцій науковців-педагогів. І це позитивно відобразилось на загальному баченні підготовки освітян. Науково-теоретичні засади професійної підготовки мають охоплювати процес оволодіння освітянином інноваційними навчально-виховними технологіями, прийомами планування й управління педагогічною діяльністю, особливими специфічними знаннями для кращої адаптації в професії та вияву творчої креативності щодо змісту й структури цієї діяльності, що, в свою чергу, реалізовуватимуться в уміннях й навичках під час професійної діяльності.

Аналізу результатів теоретичного та емпіричного дослідження психологічних особливостей сприймання професійного персонального іміджу жінки-викладача студентами закладу вищої освіти присвячено статтю З. Крижановської та А. Мітлош [22]. Дослідниками окреслено основні підходи до визначення понять «імідж», «репутація», «престиж». Схарактеризовано основні складові іміджу викладача, відмінності в сприйманні ділового персонального іміджу чоловіка та жінки. Науковцями детально описано етапи емпіричного дослідження, а саме: перший етап полягав у визначенні ознак, за якими у студентів складається перше враження про викладача; на другому – використовувалась розроблена авторська анкета, за допомогою якої підтвердилося припущення про те, що колір одягу є значущим елементом ділового іміджу жінки-викладача, але саме в його перцептивному компоненті; протягом третього – застосовано модифіковану форму семантичного диференціалу, що дало можливість з'ясувати семантичні характеристики кожного кольору в сприйманні досліджуваних. Авторами зазначено, що в дослідженні для визначення суб'єктивних переваг стосовно кольору одягу жінки-викладача було використано розроблену авторами проєктивну методику, об'єктом оцінки запропоновано вісім статичних зображень жінки, одягненої в костюм однакової моделі, але виконаного в різних кольорових рішеннях (за М. Люшером). На підставі здійсненого теоретико-емпіричного дослідження встановлено, що імідж не є поверховою характеристикою особистості. Теоретично та практично доведено, що перше враження впливає на сприймання іміджу жінки-викладача. З'ясовано, що колір одягу жінки-викладача є одним із важливих компонентів її ділового іміджу.

Проблемі формування професійного іміджу майбутніх учителів технологій у педагогічній науці та практиці присвячено розділ монографії В. Бондаренка «Професійний імідж майбутнього вчителя технологій: теорія і практика формування» [10]. Зокрема, автором розглянуто історичні аспекти проблеми, де засвідчено, що зазначена проблема завжди була на прядку денному педагогічної науки і практики. Аналізуючи наукові праці з теоретичних й практичних аспектів формування професійного іміджу майбутніх учителів, В. Бондаренко виокремлює такі висновки: означені проблеми стають предметом дослідження науковців, отримують розв'язок та втілення у педагогічну практику, хоча питання формування професійного іміджу вчителя технологій залишилися поза увагою ґрунтовних педагогічних досліджень. На думку автора, для формування професійного іміджу вчителя технологій важливо розуміти його якості, на які можна впливати. Розмірковуючи стосовно уявлення про цілісність системи формування професійного іміджу майбутніх учителів технологій, дослідником з'ясовано, що воно конкретизувалося через виявлення системоутворювальних зв'язків між елементами системи, завдяки яким відповідна педагогічна технологія є єдиним цілим, а зміна в одному з них призводить до зміни всіх інших. Сукупність виокремлених зв'язків зумовлює необхідність розроблення структури та організації системи формування професійного іміджу майбутніх учителів технологій, які відображають її будову та специфічні відносини між компонентами цілого. Засобом регулювання означеної системи виступає педагогічне управління, яке забезпечує оптимальне її функціонування та розвиток; системоутворювальним фактором є мета, яка визначає засоби та дії з її реалізації. Крім того, у розділі висвітлено досвід розвитку і реформування підготовки вчителів технологій в європейській педагогіці, який значною мірою визначається сучасними освітніми досягненнями, міжнародними педагогічними ідеями (професіоналізація, інтеграція, універсалізація). Звернуто увагу на особливу вимогу, що висувається до майбутніх учителів технологій і професійного навчання з огляду на державну освітню політику в Скандинавських країнах, – це бути професійно готовими до рівня розвитку сучасної науки і виробництва, забезпечення розвитку розумових і фізичних можливостей учнів. Зазначено, що учитель технологій перестає бути формальним носієм знань, практичних умінь та функцій контролю, натомість він стає консультантом творчого пошуку учня. Основне психологічне, педагогічне і методичне навантаження спрямовується на співробітництво, консультування та психологічну й педагогічну підтримку як класного колективу, так і особисто кожного учня. Таким чином, за висновками автора, технологічна освіта та її основні складові відображають особливості культурно-національних традицій, переконань і поглядів щодо професії вчителя. Окреслені тенденції реформування підготовки вчителів технологій Скандинавських країн, безперечно, мають сприяти формуванню професійного іміджу вчителя.

Культурологічні принципи формування іміджу майбутніх учителів технологій та їх реалізацію у педагогічній практиці закладу вищої освіти (ЗВО) В. Бондаренко висвітлює в іншій своїй публікації «Культура

формування іміджу майбутнього вчителя технологій у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу» [6]. Аналізуючи дослідження із зазначеної проблеми та положення представників різних наук про імідж й особливості його формування, що визначають іміджову політику на технологічних факультетах ЗВО, автором статті зауважено, що, визначаючи структуру іміджу та різні аспекти його формування, науковці не дотримують єдиної точки зору в його трактуванні та досліджують особливості його формування на підґрунті знання тієї наукової галузі, фахівцями якої вони є. В. Бондаренком виокремлено низку закономірностей процесу формування іміджу майбутніх учителів технологій. Обстоюється позиція, що формування іміджу майбутніх учителів технологій – це багатогранний процес, який має ґрунтуватися на принципах, що відображають закономірності його формування, дотримання яких забезпечить ефективність системи формування позитивного професійного іміджу. Викладено авторську інтерпретацію щодо процесу культури формування у майбутніх учителів технологій професійного іміджу. Окреслено та схарактеризовано принципи формування іміджу в майбутніх учителів технологій культуропровідного рівня. Науковцем зазначено, що дотримання культуропровідних принципів формування іміджу майбутніх учителів технологій дає змогу зробити цей процес більш ефективним. У культурологічному вимірі стає закономірним введення до структури професійного іміджу вчителя технологій таких складових: культури професійного навчання, морального і патріотичного виховання у процесі педагогічної взаємодії вербального і невербального характеру, культури професійної творчості й використання її продуктів у педагогічних цілях, мовленнєвої, габітарної й артистичної культури.

Разом із зазначеними працями, у науковому доробку цього автора розглянуто інші аспекти визначеного питання, а саме: педагогічні шляхи та умови формування професійного іміджу майбутнього вчителя технологій в умовах модернізації вищої освіти [9], методологічні засади формування професійного іміджу майбутніх учителів технологій в освітньому процесі закладу вищої освіти [7], педагогічна технологія формування професійного іміджу майбутніх учителів технологій [8], формування професійного іміджу майбутніх учителів технологій у закладі вищої педагогічної освіти на засадах аксіологічного та акмеологічного підходів [11].

У статті О. Торубари [36] висвітлено результати аналізу процесу формування педагогічного іміджу викладача спецтехнологій у професійно-технічному закладі освіти. Визначено, що імідж не формується спонтанно, а є результатом цілеспрямованої роботи педагога над собою в контексті побудови взаємопоеднаних компонентів. Його формування є досягненням впливу зовнішніх якостей і виразності внутрішнього образу педагога на особистість. Дослідником окреслено та проранжовано взаємопоеднані компоненти побудови іміджу педагога. Виокремлено етапи формування нового іміджу педагога. Встановлено, що індивідуальний імідж формується в процесі соціальних комунікацій, де в закодованому вигляді відбито основні психологічні процеси та шифр, який існує у вигляді символів на рівні зовнішніх проявів і несе в собі відбиток змісту особистості викладача. На

думку дослідника, успішність особистісного іміджу оцінюється на рівні груп людей, які висловлюють суперечні вимоги, тому імідж має бути гнучким, самостійним, толерантним. Таким чином, за висновками автора, основою формування іміджу педагога є: мотивація, яка виступає «вектором» іміджевої діяльності; естетичні й особистісні якості викладача, що становлять в професійній культурі моральне ядро, яке містить красу, добро, істину, що сприяють пошуку різних форм творчості, насиченості діяльності педагога.

Завданням дослідження Г. Ангелова, О. Стояно «Современный руководитель-лидер – это знающий психолог и умелый педагог» [2] є розкриття значення й встановлення зв'язку між поняттями «лідер» і «менеджер», а також розкриття особистісних якостей та здібностей лідера-менеджера як психолога і педагога, що є ключовим для досягнення організаційної ефективності. Стверджується, що керівник має великий вплив на всі сфери життєдіяльності організації. Важливе місце в системі факторів, що формують соціально-психологічний клімат організації, займають методи і стиль керівництва, адже саме керівник є прикладом для співробітників, від нього залежать налагодженість і ефективність системи мотивування праці підлеглих. Виокремлено і схарактеризовано особистісно-професійні якості лідера-керівника. Аналізуючи особистісні якості лідера-керівника, автори статті доходять висновку, що здатність керівництва цінувати (емоційно і матеріально) роботу підлеглих безпосередньо впливає на їхню поведінку і настрій, що, безумовно, впливає і на ставлення до виконання обов'язків. За результатами наукового пошуку дослідниками здійснено спробу узагальнити і доповнити існуючі розробки власним баченням феноменів лідерства та управління, а саме: до основних особистісних якостей керівника-лідера в процесі успішної психологічної і педагогічної діяльності слід віднести емпатію, тактовність і дипломатичність у спілкуванні, моральність, честь, обов'язок, відповідальність, сміливість у розв'язанні практичних питань, фасилітативність і психологічну проникливість.

У статті В. Вознюк «Позитивний імідж навчального закладу й управлінська культура його керівника» [12] висвітлено результати дослідження структури та змісту управлінської культури керівника школи як складової його загальної культури та професійних компетентностей, що є важливим чинником формування позитивного іміджу закладу освіти (ЗО). Звернуто увагу на ситуацію, що склалась на ринку освітніх послуг, яка потребує нового підходу до її розв'язання й висуває нові вимоги до керівників закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) щодо суттєвого підвищення рівня їх управлінської культури. Автором статті обстоюється позиція про те, що метою створення іміджу є підвищення конкурентоздатності, залучення інвестицій, установлення та розширення партнерських зв'язків. При чому не важливо, в якій місцевості функціонує ЗО, – міській чи сільській. Алгоритм створення іміджу ЗЗСО може містити: виявлення в соціальних груп, зацікавлених у наданні освітніх послуг, їхніх уявлень про ЗО; виявлення актуальних проблем і очікувань аудиторії; розроблення стратегії формування іміджу ЗО; безпосереднє формування іміджу ЗЗСО; контроль проміжних результатів, коригування; моніторинг

сформованого іміджу. Науковцем з'ясовано, що позитивний імідж ЗО має струнку систему взаємопов'язаних якостей, інтегративну сукупність характеристик. Проаналізовано структуру і зміст управлінської культури, що дало можливість схарактеризувати та розмежувати поняття «управлінська культура» і «культура управління» та схарактеризувати основні види управлінської культури директора ЗЗСО: політичну, правову, адміністративну, менеджерську, організаційну, соціально-психологічну, інформаційну, комунікативну, економічну. На думку дослідника, структура і зміст управлінської культури керівника ЗО є складовою його загальної культури й професійних компетентностей та виступає важливим чинником формування позитивного іміджу ЗО, складним ціннісним утворенням, яке характеризується не лише особистою, духовною і матеріальною культурою, а й задоволенням в управлінській праці, знаннями в галузі педагогіки, психології, управління соціальними системами, професійними вміннями.

Обґрунтуванню необхідності застосування елементів іміджотворчості з метою вдосконалення навчально-професійної діяльності майбутнього вчителя початкової школи присвячено працю Т. Довгої [15]. На думку науковця, основою індивідуального стилю творчої професійної діяльності вчителя є особистісно-професійний імідж (позитивний і негативний), тобто комплексна характеристика, що інтегрує його особистісні та професійні якості. Т. Довга звертає увагу на те, що характер іміджу значною мірою зумовлений внутрішньою сутністю педагога (високою професійною самооцінкою, потребою в самореалізації, гнучкістю в пошуку творчих альтернатив) та залежить від вибору засобів впливу на суб'єктів освітнього процесу. Педагогові з позитивним іміджем притаманні риси власної гідності, самоповаги, відповідальність за себе й інших, активна професійна позиція тощо. Дослідник наголошує, що особистісно-професійний імідж учителя забезпечує провідну роль у налагодженні гуманних міжособистісних стосунків у освітньому середовищі та реалізується у процесі іміджевої діяльності. Т. Довгою також викладено авторську інтерпретацію визначень «іміджотворча діяльність», «іміджоперетворювальна діяльність». Запропоновано можливості для розвитку особистісно-професійного іміджу та іміджотворчої діяльності студентів у процесі професійної підготовки. Елементи іміджотворчості відпрацьовувались під час виконання студентами ситуаційних завдань (кейсів), зміст яких сприяв розширенню педагогічної ерудиції, розвитку творчого мислення та педагогічних здібностей. Автором встановлено, що іміджотворчість має важливе значення на етапі первинного професійного становлення майбутнього вчителя початкової школи. Шляхом до іміджотворчості є іміджова діяльність, яка реалізується засобами особистісно-професійного іміджу. Розвитку іміджотворчості сприяють завдання з актуалізації когнітивної сфери особистості.

Статтю «Використання європейського досвіду формування еколого-педагогічної культури в майбутніх вихователів як складника професійного іміджу» Л. Загородньої [17] присвячено питанням формування еколого-педагогічної культури в майбутніх вихователів як складника професійного іміджу в процесі вивчення ними спеціального курсу «Реалізація стратегії

екологічної безпеки: інтеграція європейського досвіду». Автором здійснено аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми екологічної освіти в країнах Європи й іміджу вихователя закладу дошкільної освіти. Коротко схарактеризовано зміст розділу спецкурсу «Екологічна освіта в країнах Європейського Союзу», принципи і методи його реалізації. Особливу увагу звернуто на організаційно-педагогічні умови формування еколого-педагогічної культури майбутніх педагогів у європейських країнах: реалізацію принципів екологічного навчання та виховання, розвиток дослідницької діяльності студентів в екологічній галузі, упровадження особистісно-орієнтованих технологій в освітній процес, здійснення екологізації освітнього процесу, неперервність екологічної освіти та виховання майбутніх педагогів. У статті наведено основні питання тестового контролю та подано результати оволодіння студентами матеріалом дисципліни.

У праці О. Апостол «Теоретичні аспекти формування та розвитку позитивного іміджу сучасного педагога» [5] висвітлено проблему формування позитивного іміджу сучасного педагога. Автором розкрито теоретичні аспекти формування позитивного професійного іміджу педагога вищої школи. Акцентовано увагу на тому, що формування професійного іміджу охоплює як внутрішні складові особистості (прагнення, інтереси, досвід), так і зовнішні аспекти діяльності фахівця (вплив на оточуючих, відтворення соціальних стереотипів, інтерактивний двобічний зв'язок із суспільством). Виокремлено характерні ознаки та якості професійного іміджу педагога. О. Апостол стверджує, що імідж викладача є гармонійною сукупністю зовнішніх і внутрішніх характеристик, а його формування – поетапний і тривалий процес, ефективність створення якого зумовлена низкою умов. Сформульовано висновки, в яких зазначено, що позитивний імідж викладача закладу вищої освіти складається насамперед з професіоналізму (мистецтва володіння знаннями з предмета, педагогічними технологіями, психологічною грамотністю) та адаптованість поряд із рішучістю є ключем до успіху у викладацькій діяльності; імідж – це поєднання науки та мистецтва, що надає креативні можливості для кожного. Правильно сформований позитивний імідж працює на викладача, полегшує його професійну діяльність, робить його особистість неповторною.

Інші напрями формування та розвитку позитивного іміджу освітянина – представника закладу освіти розглядаються в працях таких дослідників, як Н. Іовхімчук, Н. Прус, О. Пуляк, А. Стонога, В. Тимошенко, О. Хутренко [19; 30; 32; 33; 34; 38].

II. СУЧАСНІ ОРІЄНТИРИ У ФОРМУВАННІ ТА РОЗВИТКУ ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Сучасні орієнтири у формуванні та розвитку позитивного іміджу закладу освіти є предметом вивчення наукової спільноти.

Питанню формування позитивного іміджу закладу загальної середньої освіти (ЗЗСО) присвячено публікацію О. Язловецької [41] як однієї із складових модернізації освіти. Зокрема, автором акцентовано увагу на

визначенні етапів та напрямків роботи щодо формування іміджу ЗЗСО. На основі аналізу наукових джерел автор публікації виокремлює етапи формування іміджу закладу освіти (ЗО) та пропонує технологію їх здійснення. Окрім того, проранжовано напрями кожного з етапів. Автор звертає увагу на те, що роль керівника у формуванні свого іміджу має зводитися до чіткого усвідомлення управлінської позиції, заснованої на знанні законодавства і теорії управління. Науковець наголошує на важливості приділення уваги манері спілкування керівника і персоналу школи з іншими суб'єктами освітнього процесу. Виокремлено низку елементів, що формують фірменний стиль школи. Особливу увагу приділено розвитку співробітницьких відносин між педагогами та батьками, формуванню гуманних стосунків між дітьми і батьками. Для розв'язання цієї задачі рекомендовано програму «Взаємодія педагогів і сім'ї», що також включає PR-методи. Окреслено ефективні PR-заходи (дні відкритих дверей, презентації і виставки освітніх послуг, публікації в ЗМІ), благоустрій будівлі та території школи, підвищення педагогічної культури педагогічного колективу і всього персоналу школи. Сформований позитивний імідж ЗЗСО допоможе розв'язати низку завдань: збільшити привабливість школи – у першу чергу для батьків, учнів і персоналу; підвищити ефективність заходів з інформування населення про нові освітні послуги; полегшити впровадження нових освітніх послуг; підвищити рівень організаційної культури ЗО; поліпшити соціально-психологічний мікроклімат у колективі школи. Створений сприятливий імідж ЗО може стати своєрідним показником рівня розвитку всього закладу, оцінки його перспективності, зрілості й професіоналізму колективу, своєчасності методичного продукту та креативності методичної роботи в школі. Таким чином, щоб той чи інший ЗО став привабливим, мав свій неповторний сформований образ, насамперед він повинен мати: чітко визначені пріоритети, власну філософію, своє бачення майбутнього, сформульоване в місії ЗЗСО; унікальну, неповторну, особливу систему цінностей, звичаїв, традицій, стилів поведінки; різноманітні та якісні освітні послуги; оригінальну систему виховної роботи; зв'язки із закладами додаткової освіти, закладами вищої освіти, різними соціальними інститутами; яскраві, пізнавальні, вчасно поновлювані інформаційні матеріали, призначені для зовнішньої презентації; систему цільового подання інформації споживачам про свій потенціал, успіхи і пропоновані освітні послуги.

Певний науковий інтерес для досягнення вагомості орієнтирів формування міжнародного іміджу університетів становить стаття науковців О. Падалки, О. Вороненка, Т. Гуменюк «Сучасні орієнтири формування міжнародного іміджу університетів: зарубіжний досвід» [27]. Авторами публікації висвітлено результати аналізу наукової діяльності науково-педагогічних працівників в Україні та визначено сучасні орієнтири формування міжнародного іміджу університетів Сполучених Штатів Америки (США) та країн Європи. Зокрема, подано результати аналізу наукової та науково-технічної діяльності у закладах вищої педагогічної освіти (ЗВПО) України станом на кінець 2014 р.: за кадровою ситуацією,

функціонуванням аспірантури і докторантури, наявністю чинних спеціалізованих учених рад із захисту дисертацій, науково-дослідною роботою студентів із метою підготовки молодих учених. Науковці зазначають, що ефективність діяльності сучасного ЗВПО значною мірою залежить від рівня кваліфікації та індивідуальних творчих здібностей його професорсько-викладацького складу, тому науково-педагогічні працівники вищої розглядаються як найбільш значуща частина його активів. Дослідниками визначено критерії оцінювання результатів наукової роботи професорсько-викладацького складу закладу вищої освіти (ЗВО) та способи заохочення молодих викладачів до науково-дослідницької роботи через навчання в аспірантурі і докторантурі з кінцевим результатом – захистом дисертаційної роботи. порушено проблему підготовки молодих учених у ЗВПО України як потужної інтелектуальної сили, від якої залежить наукове майбутнє країни. Окреслено сучасні орієнтири формування міжнародного іміджу університетів у зарубіжному досвіді США та країн Європи. Авторами публікації сформульовано основні напрями науково-технічної діяльності ЗВО, що спрямовані на зовнішню співпрацю у межах країни та у світі.

І. Проценко [29] у своїй публікації звертає увагу на проблему з'ясування ролі іміджу університету як основної структурної складової закладу вищої освіти (ЗВО). Правомірність цієї проблеми автор обґрунтовує такими аргументами: формування позитивного іміджу ЗВО та його підтримка впливають не тільки на посилення конкурентоспроможності та перспективності, а й у цілому свідчать про рівень розвитку освіти в регіоні та країні, що значною мірою позначається на іміджі освіти, зокрема вищої. Нині розгортається суперництво, де заклади освіти вдаються до різних форм конкуренції, серед яких значна роль відводиться іміджу. Дослідником з'ясовано сутність понять «імідж» та «імідж університету». Здійснено ретроспективний аналіз введення поняття «ефективний імідж вузу» в практику, наведено його визначення. Зазначено, що при формуванні ефективного іміджу необхідно чітко визначити, у якому напрямі працювати, тобто конкретизувати який тип іміджу розробляти, з яких елементів складається імідж ЗВО. Особливу увагу автором приділено PR-технологіям, які передбачають розв'язання різних проблем. Виявлено, що імідж – невід'ємна частина будь-якої організації, що спрямовує свої дії на формування сприятливого образу в умовах ринкової економіки для встановлення гармонійних відносин із громадськістю. Проаналізовано основні складові структури іміджу ЗВО: імідж освітньої послуги, імідж споживачів освітніх послуг, внутрішній імідж організації, імідж персоналу, соціальний імідж, візуальний імідж, бізнес-імідж. З'ясовано, що формування ефективного іміджу ЗВО потребує не тільки посилення позицій на локальному ринку освітніх послуг, а й відповідного рівня розвитку освіти в регіоні та країні.

Питанням визначення теоретичних основ та аналізу підходів вітчизняних та зарубіжних учених до формування позитивного іміджу закладів освіти присвячено публікацію Н. Чернеги «Погляди вітчизняних та зарубіжних учених на формування позитивного іміджу вищого навчального

закладу» [39]. У статті наведено результати аналізу наукових джерел вітчизняних та зарубіжних науковців з розв'язання проблем щодо формування іміджу освітніх установ. Визначено особливості та відмінності в наукових підходах до формування іміджу закладу вищої освіти (ЗВО). Простежено, що вітчизняні автори приділяють більше уваги вивченню внутрішнього іміджу компанії – ставлення до компанії її персоналу і керівників. Зарубіжні вчені надають вагомого значення зовнішньому аспекту іміджу в організації. Таке поєднання процесу формування позитивного іміджу ЗВО є необхідною передумовою підвищення іміджу установи і дає можливість розробити ефективні психологічні методи та прийоми, що спрямовані на підвищення результативності позитивного іміджу ЗВО. Автором, зокрема, сформульовано висновок про нерозривний взаємозв'язок зовнішнього і внутрішнього іміджу організації, адже сприйняття суспільством компанії можна істотно поліпшити, налагодивши співпрацю з персоналом щодо підвищення рівня надання освітніх послуг.

О. Ткаченко у своїй публікації звертає увагу на проблему формування іміджу закладів освіти (ЗО) як складової системи освіти [35]. Зокрема, автором обґрунтовано необхідність з'ясування сутності, природи іміджу як складової системи освіти і як соціокультурного феномена, зміст якого визначається специфікою соціокультурної ситуації та цінностями його створювачів. Звернуто увагу на те, що вітчизняні розробки у цій сфері досі перебувають на початковій стадії розроблення, а побудова теорії формування іміджу залишається нерозв'язаним завданням. З'ясовано сутність іміджу ЗО, його функції. Виокремлено й схарактеризовано ознаки та положення ціннісної природи іміджу. Зазначено, що імідж ЗО характеризується аксіологічною детермінованістю, жорстким зв'язком із системою цінностей, норм і мотивів діяльності не лише тих, хто його створив (розробників), а й об'єктів впливу. Автором стверджується, що імідж як образ-стереотип має формуватися планомірно, цілеспрямовано, всебічно і закладати у свідомості цільових аудиторій спроектовану суб'єктом систему уявлень й цінностей.

Завданням дослідження «Аналіз управління розвитком організаційної культури як субстрату прогнозування позитивного іміджу загальноосвітнього навчального закладу» [37] В. Усатенко є розкриття сутності управління розвитком організаційної культури школи як субстрату прогнозування розвитку позитивного іміджу закладу загальної середньої освіти (ЗЗСО). Автором публікації проаналізовано особливості управління розвитком організаційної культури ЗЗСО як основи прогнозування його позитивного іміджу. Визначено основні характеристики організаційної культури та фактори її розвитку. Науковцем обґрунтовано принципи прийняття управлінських рішень керівниками школи. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури та значного досвіду управлінської діяльності констатовано, що ефективне управління розвитком шкільної культури дієво впливає на формування та розвиток позитивного іміджу ЗЗСО. Розглянуто компоненти та критерії ефективності формування позитивного іміджу закладу освіти (ЗО). Сформульовано висновки: в умовах гармонізації діяльності вітчизняних закладів з вимогами європейських стандартів

професіоналізм та імідж шкіл набувають особливої актуальності; цілеспрямований, адекватний імідж нагально потрібний для будь-якого виду соціальної діяльності і займає місце серед таких понять, як рейтинг, репутація, популярність, престиж; визначальним у формуванні позитивного іміджу ЗЗСО в сучасних соціально-економічних умовах є зростання конкуренції; позитивний імідж школи може полегшити доступ ЗО до фінансових, інформаційних та людських ресурсів; ЗО з позитивним іміджем стає більш привабливим у сучасному соціумі. Викладене вище переконливо свідчить про проблемність процесу управління розвитком організаційної культури ЗЗСО як субстрату прогнозування його позитивного іміджу в соціумі.

Наукова розвідка Д. Мірошніченка, А. Зленко, О. Ісайкіної «Імідж як складова корпоративної культури сучасного вищого навчального закладу» [24] – це спроба з'ясувати сутність поняття, розглянути його структуру, дослідити основні етапи формування і систематизувати теоретичні положення щодо формування корпоративної культури та іміджу закладу вищої освіти (ЗВО) на ринку освітніх послуг. Зауважено, що комплексне поєднання складових іміджу викладача ЗВО може забезпечити створення позитивного ефекту на студентів та ведення успішної викладацької діяльності. Співавторами публікації запропоновано трактування та складові стилю ЗВО. Зазначено, що кожний елемент структури іміджу є важливим у його формуванні, оскільки всі вони взаємопов'язані. Проте розвиток конкуренції між закладами освіти спонукає освітні установи до активної ринкової позиції, підвищення якості освітніх послуг, вивчення попиту на освітні продукти і потреби ринку праці. Науковцями викладено авторську інтерпретацію визначення корпоративної культури ЗВО. Окреслено та розкрито зміст низки складових корпоративної культури ЗВО. На думку Д. Мірошніченка, А. Зленко, О. Ісайкіної, ефективне управління ЗВО необхідно здійснювати при першому контакті з цільовою аудиторією – абітурієнтами. У сучасному вітчизняному ЗВО традиційним став комплекс заходів, що сприяє зростанню лояльності з боку клієнтів, залученню нових споживачів, посиленню образу унікальності сучасного університету. Стверджується, що сучасний ЗВО перебуває в постійному пошуку стратегії посилення власної позиції на ринку освітніх послуг, а однією з найефективніших стратегій досягнення цієї мети є формування його позитивного іміджу.

У статті Л. Загородньої «Якість освітніх послуг як компонент іміджу дошкільного навчального закладу» [18] висвітлено питання забезпечення якості освіти як вагомого складника іміджу закладу дошкільної освіти (ЗДО). Здійснено ретельний аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми якості освіти і дошкільної зокрема, на основі якого виокремлено основні складники позитивного образу такого закладу. Автором висунуто припущення, що батьки віддають перевагу тому закладу, який максимально якісно може задовольнити запити щодо забезпечення їхньої дитини сучасними знаннями і вміннями, що сприятиме легкій адаптації в мінливому світі, безболісному прийнятті нової соціальної позиції школяра, виявленню

своїї життєвої компетентності у будь-яких ситуаціях. Батьки роблять свій вибір на користь певного закладу освіти (ЗО) за умови, якщо імідж установи відповідає їхнім потребам у галузі освіти. У публікації подано порівняльну характеристику показників і критеріїв якості освіти в ЗДО. На думку автора, якість освіти в ЗДО великою мірою залежить від вихователя, тому важливо здійснювати підвищення кваліфікації та ініціювати (або підтримувати) саморозвиток педагогів у міжкурсовий період шляхом мотивування до участі в роботі майстер-класів, колоквиумів, брейн-рингів та інших форм динамічного інтерактивного навчання дорослих (у тому числі з питань наступності між дошкільною та початковою ланками в рамках упровадження концепції «Нової української школи»). Такі інтерактивні форми методичної роботи будуть ефективними як в умовах освітнього простору ЗДО, міста, району, так і на базі інститутів післядипломної педагогічної освіти, які надаватимуть освітні послуги за замовленням педагогів сфери дошкільної освіти (ДО). Розглянуто низку засобів, що впливають на забезпечення якості освітніх послуг у (ЗДО). Автором акцентовано увагу на найбільш вагомих чинниках впливу на якість ДО.

Різнобічні аспекти формування та розвитку позитивного іміджу закладу освіти висвітлено в працях О. Галітської, О. Грицан, М. Дудченко, Ю. Карпенко, Г. Кіріяк, В. Кубко, Г. Педченко, С. Пузириного, Н. Шолох [13; 14; 16; 20; 21; 23; 28; 31; 40]. Прикладна спрямованість цих публікацій допоможе у розв'язанні низки завдань – збільшити привабливість закладів освіти; підвищити ефективність заходів з інформування населення про нові освітні послуги, полегшити впровадження нових освітніх послуг, підвищити рівень організаційної культури закладів освіти, поліпшити соціально-психологічний мікроклімат у колективах закладів освіти.

Таким чином, аналізуючи та узагальнюючи проблеми формування та розвитку позитивного іміджу суб'єктів освітнього процесу, важливо зазначити, що створення позитивного іміджу як фахівця освіти, так і закладу освіти є досить складним завданням. Розв'язання зазначеної проблеми ефективно сприятиме посиленню позицій на локальному ринку освітніх послуг та свідчитиме про рівень розвитку освіти в країні, що значною мірою позначається на іміджі вітчизняної освіти.

Перспективи подальшої розробки досліджуваної проблеми вбачаємо у визначенні теоретичних і практичних аспектів використання PR-форм, PR-методів, PR-технологій у формуванні іміджу суб'єктів освітнього процесу, проведенні порівняльних досліджень у галузі педагогічної іміджології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. **Агалець, І. О.** Соціалізація іміджу освітянина: історичні витoki проблеми періоду ХХ століття на теренах Радянського Союзу / І. О. Агалець // Вісн. Чернігів. нац. пед. ун-ту. Серія: Педагогічні науки / Чернігів. нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – Чернігів, 2015. – Вип. 124. – С. 245–249. – Бібліогр.: 15 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2015_124_65 (дата звернення: 30.11.2018).

2. **Ангелов, Г. В.** Современный руководитель-лидер – это знающий психолог и умелый педагог / Г. В. Ангелов, О. А. Стояно // Економіка харчової промисловості. – 2016. – Т. 8, вип. 2– С. 40–45. – Бібліогр.: 13 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=aph&AN=117715630&lang=ru&site=ehost-live> (дата звернення: 04.04.2018).

3. **Андрущенко, В.** Вчитель XXI століття: нова стратегія Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова / В. Андрущенко // Вища освіта України. – 2016. – № 4. – С. 5–14. – Бібліогр.: 3 назви. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vou_2016_4_3 (дата звернення: 03.04.2019).

4. **Андрущенко, В. П.** Освіта як чинник формування демократичного світогляду студентів / В. П. Андрущенко // Нова парадигма. – 2014. – Вип. 119. – С. 3–12. – Бібліогр.: 12 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nopa_2014_119_3 (дата звернення: 03.04.2019).

5. **Апостол, О. В.** Теоретичні аспекти формування та розвитку позитивного іміджу сучасного педагога / О. В. Апостол // Вісн. Чернігів. нац. пед. ун-ту. Серія: Педагогічні науки / Чернігів. нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – Чернігів, 2018. – Вип. 150. – С. 7–10. – Бібліогр.: 11 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2018_150_4 (дата звернення: 12.12.2018).

6. **Бондаренко, В. І.** Культура формування іміджу майбутнього вчителя технологій у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу / В. І. Бондаренко // Духовність особистості: методологія, теорія і практика : зб. наук. пр. / Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля [та ін.]. – Сєверодонецьк, 2015. – Вип. 6. – С. 25–32. – Бібліогр.: 3 назви. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2015_6_5 (дата звернення: 11.04.2019).

7. **Бондаренко, В. І.** Методологічні засади формування професійного іміджу майбутніх учителів технологій у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу / В. І. Бондаренко // Духовність особистості: методологія, теорія і практика : зб. наук. пр. / Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля [та ін.]. – Сєверодонецьк, 2015. – Вип. 2. – С. 15–26 – Бібліогр.: 5 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2015_2_4 (дата звернення: 10.04.2018).

8. **Бондаренко, В. І.** Педагогічна технологія формування професійного іміджу майбутніх учителів технологій / В. І. Бондаренко // Молодий вчений. – 2015. – № 4. – С. 14–18. – Бібліогр.: 5 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_4%283%29_4 (дата звернення: 10.04.2019).

9. **Бондаренко, В. І.** Педагогічні шляхи та умови формування професійного іміджу майбутнього вчителя технологій в умовах модернізації вищої освіти / В. І. Бондаренко // Педагогічний альманах : зб. наук пр. / Херсон. акад. неперерв. освіти Херсон. облради. – Херсон, 2014. – Вип. 22. – С. 133–138. – Бібліогр.: 4 назви. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedalm_2014_22_23 (дата звернення: 10.04.2018).

10. **Бондаренко, В. І.** Професійний імідж майбутнього вчителя технологій: теорія і практика формування : монографія / В. І. Бондаренко ; Держ. вищ. навч. закл. «Донбас. держ. пед. ун-т». – Слов'янськ : Б. І. Маторіна, 2014. – 260 с. – Бібліогр.: с. 220–260 (335 назв).

11. **Бондаренко, В.** Формування професійного іміджу майбутніх учителів технологій у педагогічному ВНЗ на засадах аксіологічного та акмеологічного підходах [Електронний ресурс] / В. Бондаренко // Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти : наук. електрон. вид. / Держ. вищ. навч. закл. «Донбаський державний педагогічний університет». – Текст. дані. – Слов'янськ, 2017. – Вип. 5 : За матеріалами Міжнародної інтернет-конференції «Професіоналізм педагога в умовах освітніх інновацій», ч. 2. – С. 49–58. – Бібліогр.: 4 назви. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prptma_2017_5%282%29_8 (дата звернення: 04.04.2019).

12. **Вознюк, В. С.** Позитивний імідж навчального закладу й управлінська культура його керівника / В. С. Вознюк // Пед. пошук. – 2016. – № 2. – С. 12–16. – Бібліогр.: 11 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedp_2016_2_5 (дата звернення: 28.11.2018).

13. **Галітська, О. В.** Імідж навчального закладу – конкурентоспроможність школи / О. В. Галітська // Упр. школою. – 2017. – № 1/3. – С. 22–27.

14. **Грицан, О.** Імідж загальноосвітнього навчального закладу та особистість керівника / Олена Грицан // Вересень. – 2016. – № 1/2. – С. 16–21. – Бібліогр.: 9 назв.

15. **Довга, Т.** Елементи іміджотворчості у навчально-професійній діяльності майбутнього вчителя початкової школи / Тетяна Довга // Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка» : зб. наук. пр. Дрогобиц. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка / Дрогобиц. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. – Дрогобич, 2016. – Вип. 3/35. – С. 100–108. – Бібліогр.: 6 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lstud_2016_3_14 (дата звернення: 28.11.2018).

16. **Дудченко, М. І.** Робота педагогічного колективу над створенням позитивного іміджу загальноосвітнього навчального закладу / Микола Іванович Дудченко // Таврійський вісн. освіти. – 2017. – № 3. – С. 51–58. – Бібліогр.: 9 назв.

17. **Загородня, Л. П.** Використання європейського досвіду формування еколого-педагогічної культури в майбутніх вихователів як складника професійного іміджу / Л. П. Загородня // Вісн. Глухів. нац. пед. ун-ту ім. Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки : зб. наук. пр. / Глухів. нац. пед. ун-т ім. Олександра Довженка. – Глухів, 2017. – Вип. 2. – С. 17–28. – Бібліогр.: 6 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vgnpu_2017_2_4 (дата звернення: 04.04.2019).

18. **Загородня, Л. П.** Якість освітніх послуг як компонент іміджу дошкільного навчального закладу / Л. П. Загородня // Вісн. Глухів. нац. пед. ун-ту ім. Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки : зб. наук. пр. / Глухів. нац. пед. ун-т ім. Олександра Довженка. – Глухів, 2017. – Вип. 3. –

С. 150–160. – Бібліогр.: 14 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vgnpu_2017_3_22 (дата звернення: 04.04.2019).

19. **Іовхімчук, Н. В.** Мовленнєво-комунікативна культура як складова іміджу майбутніх вчителів початкової школи / Н. В. Іовхімчук // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. пр. : наук. зап. Рівнен. держ. гуманітар. ун-ту / Рівнен. держ. гуманітар. ун-т. – Рівне, 2017. – Вип. 15. – С. 131–132. – Бібліогр.: 5 назв.

20. **Карпенко, Ю. М.** Імідж вищого навчального закладу: основні складові та проблеми формування / Ю. М. Карпенко, Н. Л. Карпенко // Наук. вісн. Полісся = Scientific bulletin of Polissia. – 2015. – Вип. 1. – С. 118–124. – Бібліогр.: 8 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvp_2015_1_20 (дата звернення: 25.03.2019).

21. **Кіріяк, С. Г.** Формування позитивного іміджу навчального закладу / Світлана Григорівна Кіріяк, Олена Степанівна Кучер // Таврійський вісн. освіти. – 2015. – № 4. – С. 32–38. – Бібліогр.: 8 назв.

22. **Крижановська, З. Ю.** Психологічні особливості сприймання професійного персонального іміджу жінки-викладача студентами вищого навчального закладу / З. Ю. Крижановська, А. В. Мітлош // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. / НАПН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. – Київ, 2015. – Т. 12, вип. 21. – С. 238–246. – Бібліогр.: 6 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appsuh_2015_12_21_26 (дата звернення: 12.12.2018).

23. **Кубко, В. П.** Передумови та особливості формування моделі іміджу вищого навчального закладу / В. П. Кубко // Гілея: науковий вісник : зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, ВГО «Українська академія наук». – Київ, 2015. – Вип. 103. – С. 283–286. – Бібліогр.: 9 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2015_103_79 (дата звернення: 25.03.2019).

24. **Мірошніченко, Д. А.** Імідж як складова корпоративної культури сучасного вищого навчального закладу / Д. А. Мірошніченко, А. М. Зленко, О. Д. Ісайкіна // Економічний вісник університету : зб. наук. пр. учених та аспірантів / Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди. – Переяслав-Хмельницький, 2017. – Вип. 34/1. – С. 7–15. – Бібліогр.: 17 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2017_34\(1\)_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2017_34(1)_3) (дата звернення: 04.04.2019).

25. **Навроцька, М. М.** Імідж педагога в освітньому просторі / Марія Михайлівна Навроцька // Таврійський вісн. освіти. – 2014. – № 1. – С. 8–12. – Бібліогр.: 4 назви.

26. **Навроцька, М. М.** Педагогічні умови розвитку професійного іміджу педагога післядипломної освіти / М. М. Навроцька // Педагогічний альманах : зб. наук. пр. / Херсон. акад. неперерв. освіти Херсон. облради. – Херсон, 2016. – № 32. – С. 108–113. – Бібліогр.: 15 назв.

27. **Падалка, О.** Сучасні орієнтири формування міжнародного іміджу університетів: зарубіжний досвід / О. Падалка, О. Вороненко, Т. Гуменюк // Порівнял. проф. педагогіка. – 2015. – № 5. – С. 122–131. – Бібліогр.: 9 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppp_2015_5%284%29_22 (дата звернення: 27.11.2018).

28. **Педченко, Г. П.** Комунікативна та інформаційна політика при формуванні іміджу вищих навчальних закладів / Г. П. Педченко, Ю. О. Власюк // Зб. наук. пр. Поділ. держ. аграр.-техн. ун-ту. Економічні науки / Поділ. держ. аграр.-техн. ун-т. – Кам'янець-Подільський, 2015. – Вип. 23. – С. 166–173. – Бібліогр.: 6 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZnpPdatue_2015_23_20 (дата звернення: 25.03.2019).

29. **Проценко, І. І.** Імідж вузу як складова системи освіти / І. І. Проценко // Пед. науки: теорія, історія, інновац. технології. – 2015. – № 9. – С. 391–399. – Бібліогр.: 7 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2015_9_52 (дата звернення: 10.01.2019).

30. **Прус, Н.** Організаційно-педагогічні умови формування професійного іміджу майбутніх викладачів іноземної мови / Н. Прус // Наук. зап. Серія: Педагогічні науки : зб. наук. пр. / Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. Володимира Винниченка. – Кіровоград, 2016. – Вип. 147. – С. 268–271. – Бібліогр.: 8 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2016_147_69 (дата звернення: 04.02.2019).

31. **Пузириний, С. С.** Імідж директора школи як елемент управління закладом освіти / С. С. Пузириний // Упр. школою. – 2015. – № 19/21. – С. 26–30. – Бібліогр.: 8 назв.

32. **Пуляк, О. В.** Етапи формування педагогічного іміджу майбутніх учителів технологій / О. В. Пуляк, О. Ю. Мошуренко // Наук. зап. Серія: Педагогічні науки : зб. наук. пр. / Центральноукр. держ. пед. ун-т ім. Володимира Винниченка. – Кропивницький, 2018. – Вип. 168. – С. 190–193. – Бібліогр.: 5 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2018_168_488 (дата звернення: 04.02.2019).

33. **Стонога, А. О.** Процес формування педагогічного іміджу / А. О. Стонога // Проблеми інженерно-педагогічної освіти : зб. наук. пр. / Укр. інж.-пед. акад. – Харків, 2018. – № 58. – С. 143–148. – Бібліогр.: 5 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pipo_2018_58_20 (дата звернення: 04.02.2019).

34. **Тимошенко, В. В.** Педагогічний імідж викладача ВНЗ як частина професійної компетенції / В. В. Тимошенко // Духовність особистості: методологія, теорія і практика : зб. наук. пр. / Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля [та ін.]. – Сєвєродонецьк, 2016. – Вип. 2. – С. 196–200. – Бібліогр.: 5 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2016_2_24 (дата звернення: 04.02.2019).

35. **Ткаченко, О. О.** Імідж навчального закладу: поняття та сутність / О. О. Ткаченко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2016. – № 1. – С. 95–101. – Бібліогр.: 30 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2016_1_16 (дата звернення: 28.11.2018).

36. **Торубара, О. М.** Формування педагогічного іміджу викладача спецтехнологій у професійно-технічному навчальному закладі

/ О. М. Торубара // Вісн. Чернігів. нац. пед. ун-ту. Серія: Педагогічні науки / Чернігів. нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – Чернігів, 2017. – Вип. 144. – С. 405–408. – Бібліогр.: 6 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2017_144_96 (дата звернення: 04.04.2019).

37. **Усатенко, В. М.** Аналіз управління розвитком організаційної культури як субстрату прогнозування позитивного іміджу загальноосвітнього навчального закладу / В. М. Усатенко // ScienceRise: Pedagogical Education. – 2017. – № 1. – С. 41–45. – Бібліогр.: 10 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/texcped_2017_1_11 (дата звернення: 28.11.2018).

38. **Хуртенко, О. В.** Структурні компоненти та етапи формування іміджу молодого педагога у процесі професійної діяльності / О. В. Хуртенко // Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – Кам'янець-Подільський, 2017. – Вип. 36. – С. 351–359. – Бібліогр.: 9 назв.

39. **Чернега, Н. С.** Погляди вітчизняних та зарубіжних учених на формування позитивного іміджу вищого навчального закладу / Н. С. Чернега // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. / НАПН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. – Київ, 2015. – Т. 1, вип. 43. – С. 64–68. – Бібліогр.: 10 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appsuH_2015_1_43_13 (дата звернення: 28.11.2018).

40. **Шолох, Н. Т.** Створення позитивного іміджу навчального закладу – неодмінна умова функціонування сучасної малочисельної школи / Н. Т. Шолох // Упр. школою. – 2016. – № 19/21. – С. 65–75.

41. **Язловецька, О.** Зміст роботи загальноосвітнього навчального закладу щодо формування позитивного іміджу / Оксана Язловецька // Наук. зап. Серія: Педагогічні науки : зб. наук. пр. / Кіровоград. держ. пед. ун-ту ім. Володимира Винниченка. – Кіровоград, 2014. – Вип. 125. – С. 234–240. – Бібліогр.: 9 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2014_125_59 (дата звернення: 04.04.2019).

Горбенко Н. А.,
науковий співробітник
відділу наукової інформаційно-бібліографічної
діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
ORCID ID 0000-0003-4412-3064

ВЗАЄМОДІЯ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ З БАТЬКАМИ – СПІВПРАЦЯ ЗАРАДИ МАЙБУТНЬОГО

(бібліографічний огляд)

У бібліографічному огляді висвітлено важливі питання щодо організації взаємодії закладів дошкільної освіти з батьками вихованців. Актуальність проблеми зумовлена змінами в освітньому законодавстві, зокрема введенням у дію Закону України «Про освіту», у світлі якого оновлюються підходи як до організації дошкільної освіти, так і до окремих її напрямів.

Дібрано та проаналізовано галузеві нормативно-законодавчі документи, програми для закладів дошкільної освіти, наукові та науково-методичні статті, в яких розглянуто традиційні та інноваційні шляхи налагодження співпраці з батьками в закладах дошкільної освіти України.

Ключові слова: дошкільна освіта, освітній процес, учасники освітнього процесу, взаємодія з батьками, нормативно-правові документи з розвитку дошкільної освіти, педагогіка, психологія, освіта.

Horbenko N. A.,
Researcher,
the Department of Scientific Bibliographic Activity,
V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine
ORCID ID 0000-0003-4412-3064

COOPERATION BETWEEN PRE-SCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS AND PARENTS: FOR THE SAKE OF THE FUTURE

(bibliographic review)

The bibliographic review concerns cooperation between pre-school institutions and parents. It is a relevant problem due to the changes in educational legislation. In particular, introduction of the Law of Ukraine On Education has caused changes in approaches to organising pre-school education as well as its certain directions.

The author has selected and analysed corresponding legislative documents and programmes for pre-school institutions, scientific and methodological papers, which discuss traditional and innovative ways of cooperation between parents and pre-school institutions in Ukraine.

Keywords: pre-school education, educational process, participants of educational process, cooperation with parents, regulatory documents on the development of preschool education, pedagogy, psychology, education.

Національна освіта перебуває у процесі реформування. Інноваційні процеси торкнулися і дошкільної освіти, яка є одним із важливих і вирішальних етапів у житті особистості і закладає підвалини освіти впродовж життя. Педагоги закладів дошкільної освіти (ЗДО) спрямовують свої зусилля на всебічний розвиток особистості, організовують освітній процес у ЗДО і їхня місія надзвичайно важлива. Проте вони не єдині, хто опікується дітьми дошкільного віку. Одне з перших місць у формуванні особистості дитини займають батьки, сім'ї вихованців. Тому поєднання зусиль всіх зацікавлених у впевненому старті й подальшому житті дітей є дуже актуальним питанням.

Одним з важливих напрямів роботи ЗДО є взаємодія з батьками, яка здійснюється на підставі низки нормативно-правових документів, зокрема, Закону України «Про освіту»:

Про освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 05 верес. 2017 р. № 2145-VIII : [редакція від 19.01.2019] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2019. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 05.03.2019). – Назва з екрана.

Закон «регулює суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права людини на освіту, прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у реалізації цього права, а також визначає компетенцію державних органів та органів місцевого самоврядування у сфері освіти». У документі наголошено, що «положення цього та спеціальних законів щодо батьків стосуються також інших законних представників здобувачів освіти. Батьки, інші законні представники реалізують відповідні положення цього закону та спеціальних законів стосовно осіб, які не досягли повноліття, а також відповідно до законодавства стосовно осіб, дієздатність яких обмежена».

Згідно з нормами закону батьки є одними з учасників освітнього процесу, яким надано певні права та обов'язки. У документі визначено напрями співпраці батьків із закладами освіти, а саме: здійснення освітнього процесу, громадське самоврядування в установах та фінансування закладів освіти.

Функціонування дошкільної освіти в державі регламентується спеціальним законом – Законом України «Про дошкільну освіту»:

Про дошкільну освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 11 лип. 2001 р. № 2628-III : [редакція від 19.01.2019] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2019. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 05.03.2019). – Назва з екрана.

Документом визначено «правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку системи дошкільної освіти, яка забезпечує розвиток, виховання і навчання дитини, ґрунтується на поєднанні сімейного та суспільного виховання, досягненнях вітчизняної науки, надбаннях світового педагогічного досвіду, сприяє формуванню цінностей демократичного правового суспільства в Україні».

Галузевим законодавчим актом визначено роль сім'ї у дошкільній освіті та встановлено відповідальність батьків та осіб, які їх замінюють, за здоров'я, навчання та виховання дітей дошкільного віку, здобуття ними освіти відповідного рівня. Передбачено також функціонування різних типів ЗДО, що, своєю чергою, дає підстави для організації широкої співпраці з батьками та законними представниками дітей дошкільного віку «для задоволення освітніх, соціальних потреб, організації корекційно-розвиткової роботи у складі закладів дошкільної освіти».

Згідно з нормами профільного закону ЗДО, на які покладено повноваження здійснювати взаємодію з сім'ями вихованців, є «осередками поширення серед батьків психолого-педагогічних та фізіологічних знань про дітей дошкільного віку».

Деталізовано напрями співпраці батьків із ЗДО. Зазначено, що батьки можуть долучатися до організації освітнього процесу в установі, зокрема, у запровадженні додаткових освітніх послуг. Заклади дошкільної освіти можуть узгоджувати з батьками гнучкий режим роботи закладу.

Законом передбачено залучення батьків до управління закладом дошкільної освіти. Така норма реалізується через включення до складу педагогічних рад голів батьківських комітетів, запрошення на засідання педагогічних рад батьків та осіб, які їх замінюють, з наданням їм права дорадчого голосу, функціонування органів батьківського самоврядування.

Після набуття чинності нового Закону України «Про освіту» 28 вересня 2017 р. в Закон України «Про дошкільну освіту» внесено зміни, які на законодавчому рівні закріпили інклюзивну освіту в ЗДО. В цьому напрямі освітні установи розгортають співпрацю з батьками та законними представниками дітей з особливими освітніми потребами.

У стандарті дошкільної освіти:

Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) [Електронний ресурс] : дод. до наказу М-ва освіти і науки, молоді та спорту України від 22 трав. 2012 р. № 615 // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2012. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0615736-12> (дата звернення: 24.01.2019). – Назва з екрана.

зазначено, що формування особистості дошкільника забезпечується зусиллями батьків, педагогів, психологів, що передбачає залучення батьків вихованців до співпраці і спрямовує педагогічний колектив ЗДО на організацію роботи в цьому напрямі.

Низка програм дошкільної освіти зосереджує увагу на важливості зазначеного напрямку діяльності. Зокрема, в освітній програмі для дітей «Дитина»:

Дитина : освіт. програма для дітей від 2 до 7 р. / М-во освіти і науки України, Київ ун-т ім. Б. Грінченка ; наук. керівник проекту В. О. Огнев'юк ; авт. кол.: Г. В. Беленька [та ін.]. – Київ : [б. в.], 2016. – 303 с.

проблемі взаємодії ЗДО з батьками вихованців присвячено розділ «Сім'я і дитячий садок». У ньому розглянуто методологічний інструментарій

для організації та здійснення спільної діяльності освітніх установ для дітей дошкільного віку та їхніх законних представників. Теоретико-методологічні аспекти стисло представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Теоретико-методологічні аспекти взаємодії ЗДО з батьками

Теоретико-методологічні аспекти	Взаємодія ЗДО з батьками вихованців
1. Функції взаємодії	<ul style="list-style-type: none"> – інформаційна; – входження сім'ї в освітній простір; – активна педагогічна позиція сім'ї
2. Завдання взаємодії	<ul style="list-style-type: none"> – формування у батьків уявлень про необхідність взаємодії з педагогічним колективом; – моделювання взаємодії педагогів і батьків на засадах індивідуального підходу до кожної сім'ї; – розширення уявлень батьків про власну дитину, її потенційні можливості й перспективи; – популяризація ефективних педагогічних концепцій сімейного виховання дітей дошкільного віку; – об'єднання батьків за інтересами, створення сімейних клубів
3. Принципи взаємодії	<ul style="list-style-type: none"> – індивідуальний підхід до кожної сім'ї; – поєднання педагогічної просвіти батьків і педагогічної самоосвіти вихователів; – використання традиційних і нових форм взаємодії; – врахування позитивного досвіду сімейного виховання

У розділі подано детальні обґрунтування і визначення кожного з теоретико-методологічних понять.

Документ націлює педагогів на використання інноваційних форм роботи з батьками та передбачає, що «принцип використання традиційних і нових форм взаємодії сім'ї і дитячого садка полягає у доцільному поєднанні колективних форм підвищення педагогічної культури сім'ї з груповими та індивідуальними, з широким залученням інформаційно-комунікаційних технологій. Поширення набувають інтернет-клуби як форма мережевої взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї. Тому необхідним атрибутом іміджевої характеристики має стати сайт дошкільного закладу освіти, створений та підтримуваний відповідно до чинних вимог. Визнання дошкільного навчального закладу відкритим освітнім та соціокультурним простором дає змогу запроваджувати такі нові форми взаємодії, як арт-студії, фан-клуби, літературні кафе з електронною бібліотекою для батьків».

Розкрито зміст форм роботи дошкільного навчального закладу з батьками, зокрема: днів відкритих дверей, просвітницької педагогічної наочності, індивідуального та групового консультування, дискусії, батьківської конференції, батьківського семінару-практикуму, лекторію.

Програма «Малятко»:

Малятко [Електронний ресурс] : програма виховання дітей дошк. віку : затв. М-вом освіти і науки України (лист від 22.08.2001 р. №1/11-3580)

/ М-во освіти і науки України, Голов. упр. змісту освіти, Акад. пед. наук України ; [наук. керівник авт. кол. Зоя Павлівна Плохій]. – [Б. м. : б. в.], 2001. – 286 с.

містить розділ «Взаємодія дошкільного закладу і сім'ї» (автор Т. Алексєєнко). У ньому розкрито сутність, принципи, завдання та умови взаємодії ЗДО з батьками. З метою підвищення педагогічної культури батьків висвітлено стратегії та принципи сімейного виховання дітей дошкільного віку з урахуванням вікових особливостей дошкільників, форми спільної роботи ЗДО з батьками, які подано в таблиці 2:

Таблиця 2

Форми спільної роботи ЗДО з батьками

Форми спільної роботи	Методи спільної роботи
індивідуальні	бесіди, консультації, відвідування педагогами окремих сімей
групові	консультації з психологами, юристами, лікарями, вчителями; заняття в школі молодих батьків, відкриті заняття, організація роботи батьківського комітету, створення і функціонування спільної ради, оформлення наочної інформації, виконання окремих господарських функцій
колективні	батьківські збори, дні відкритих дверей, лекції, батьківські конференції; дитячі ранки, родинні свята; проведення сімейних свят, влаштування виставок дитячих та сімейних творчих робіт

У розділі надано методичні поради педагогічним працівникам щодо впровадження різних методів взаємодії з батьками, зокрема: орієнтовна тематика для бесід, консультацій, занять, конференцій. Зорієнтовано суб'єктів дошкільної освіти щодо етапів взаємодії та показників її ефективності.

У програмі «Світ дитинства»:

Світ дитинства : комплекс. освіт. програма для дошк. навч. закл. / наук. керівник А. М. Богуш ; [упоряд.: О. М. Байєр, Л. В. Балтіна, А. М. Богуш та ін. ; за заг. ред. Л. В. Балтіної]. – Тернопіль : Мандрівець, 2015. – 197 с.

сутністю взаємодії ЗДО з батьками визначено реалізацію педагогічного принципу єдності вимог в освітньому процесі і подано зміст педагогічної діяльності за такими напрямками: інформаційно-аналітичний, пізнавальний, наочно-інформаційний, дозвіллевий.

Окремі програми не містять розділу про організацію роботи зі взаємодії з батьками, серед яких:

Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» : (нова редакція) : у 2 ч. Ч. 2. Від трьох до шести (семи) років : навч. програма / [авт. кол.: О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова та ін. ; наук. керівник О. Л. Кононко]. – Київ : МЦФЕР-Україна, 2014. – 452 с.

Дитина в дошкільні роки : комплекс. освіт. програма / [авт. кол.: Богущ А. М. та ін. ; наук. керівник К. Л. Крутій] ; Ін-т педагогіки і психології Тернопіл. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. – Запоріжжя : ЛПС, 2016. – 159 с.

Проте призначені вони як для педагогів, так і для батьків і містять відомості про психофізіологічний розвиток дітей, уніфіковані показники компетентності кожної вікової групи. Програми орієнтують дорослих на спільні дії у розвитку, вихованні та навчанні дітей дошкільного віку.

Програма «Впевнений старт»:

Впевнений старт : програма розвитку дітей дошк. віку / М-во освіти і науки, молоді та спорту України ; [керівник проекту Б. М. Жебровський ; підгот.: О. О. Андрієтті, О. П. Голубович, О. П. Долинна та ін.]. – Тернопіль : Мандрівець, 2013. – 99 с.

спрямовує батьків та педагогів на взаємодію в освітньому процесі дошкільників, «враховуючи різну періодичність, тривалість охоплення дітей організованими освітніми впливами в умовах тієї чи іншої форми здобуття дошкільної освіти».

Низку програм для організації взаємодії та координації спільних дій педагогів ЗДО та батьків оприлюднено на сайті Міністерства освіти і науки України:

Програми розвитку дітей [Електронний ресурс] // Міністерство освіти і науки України : [офіц. сайт]. – Текст. дані. – Київ, [б. р.] – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej> (дата звернення: 05.02.2019). – Назва з екрана.

Більшою деталізацією процесу формування ефективної взаємодії ЗДО з батьками вирізняються методичні рекомендації Міністерства освіти і науки України:

Методичні рекомендації щодо організації взаємодії закладів дошкільної освіти з батьками вихованців [Електронний ресурс] : лист М-ва освіти і науки України від 11 жовт. 2017 р. № 1/9-546. – Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/0Bxpu4GDxDpc7YWVvcWUtVWJpdEk/view> (дата звернення: 21.10.2018). – Назва з екрана.

У документі зазначено, що співпраця педагогічного колективу з батьками покликана «створити сприятливі умови для виховання здорової, соціально адаптованої, всебічно розвиненої дитини» і здійснюється за напрямками:

- створення інформаційно-просвітницького простору для батьків та інших членів родини, що займаються вихованням;
- підвищення фахової майстерності педагогів через ознайомлення з родинним досвідом виховання;
- сприяння інтеграції родинного виховання в суспільне;
- заохочення батьків брати активну участь в освітньому процесі;
- узгодження понять, цінностей педагогічної позиції, досягнення єдності педагогічних впливів на дитину в родині та закладі дошкільної освіти;

– формування у педагогічних працівників та батьків позитивного ставлення до взаємодії, спонукання їх до дій і моделей поведінки, орієнтованих на взаєморозуміння та взаємоповагу».

Запропоновано орієнтовний перелік індивідуальних та групових форм і методів роботи педагогічного колективу з батьками та родинами вихованців. Наголошено на «раціональному поєднанні різних форм роботи, розробленні власних або використанні перевірених на практиці технологій», необхідності надання педагогічної допомоги батькам у подоланні проблем виховання й навчання дітей.

Закцентовано на широкому використанні інформаційно-комунікаційних технологій у роботі з батьками, сайту закладу, електронного листування, онлайн-спілкування у закритих групах у соціальних мережах. Вміщено рекомендації щодо залучення представників батьківських комітетів, груп батьківської ініціативи, творчих груп педагогів і батьків до планування роботи ЗДО.

Звернуто увагу на важливість співпраці з батьками майбутніх вихованців. Метою такої діяльності є ознайомлення батьків з принципами та організацією роботи ЗДО, його освітніми завданнями, традиціями, досвідом. Важливим є уточнення відомостей про психологічні та фізичні особливості вихованців, їхні інтереси, особистісні якості у доборі «змісту, методів і способів навчально-виховних дій із дітьми», створення оптимальних умов перебування дитини в ЗДО.

Проблема взаємодії ЗДО з батьками широко дискутується на сторінках фахових видань. Так, науковці Н. Гавриш та К. Крутій у статті:

Гавриш, Н. Новий закон України «Про освіту» : які зміни очікують наше дошкілля? / Наталія Гавриш, Катерина Крутій // Дошк. виховання. – 2017. – № 11. – С. 2–6.

зазначають, що інноваційною і прогресивною в новій редакції Закону України «Про дошкільну освіту» є норма щодо відповідальності батьків за здобуття дошкільної освіти. Автори радять педагогам «доносити цю інформацію до батьків і так вибудовувати стосунки з ними, щоб допомогти їм свідомо зайняти активну позицію у вихованні власних дітей».

Теоретичним аспектам питання присвячено статтю дослідників Н. Семенової, Х. Лаврів, Д. Бондарчук:

Семенова, Н. Взаємодія дошкільного навчального закладу і сім'ї у вихованні особистості дитини дошкільного віку як психолого-педагогічна проблема / Наталія Семенова, Христина Лаврів, Дарина Бондарчук // Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія: Педагогічні науки. – 2017. – № 2. – С. 19–29. – Бібліогр.: 15 назв.

Ставлячи за мету обґрунтувати необхідність взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї у вихованні дитини, автори аналізують осмислення поняття «взаємодія» з філософської, соціально-психологічної та соціально-педагогічної точок зору. На основі поглядів науковців кожного із зазначених наукових напрямів простежують становлення дефініції «взаємодія», виокремлюючи важливі аспекти для педагогічної науки. Подано аналіз поглядів на проблему в працях українських педагогів з

обґрунтуванням актуальності та важливості проблеми в педагогічному дискурсі.

Розглянуто питання формування вітчизняного нормативно-правового підґрунтя цього напрямку в діяльності ЗДО, на основі аналізу Закону України «Про дошкільну освіту» та Державного стандарту дошкільної освіти – Базовий компонент дошкільної освіти України, інструктивно-методичні листи Міністерства освіти і науки України з питань організації роботи педагогів з батьками. Стаття містить також огляд низки програм щодо освіти дошкільників, зокрема таких, як Програма виховання дітей дошкільного віку «Малютко», Освітня програма для дітей від 2 до 7 років «Дитина», Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі», Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт».

Здійснивши теоретичний аналіз законодавства, поглядів науковців на проблему, навчально-методичних документів, автори пропонують власне бачення щодо завдань взаємодії ЗДО з батьками (табл. 3).

Таблиця 3

Завдання взаємодії ЗДО з батьками

1.	Обґрунтування першочергової ролі батьків у вихованні дітей
2.	Розкриття ролі дошкільних навчальних закладів
3.	Допомога в усвідомленні особливостей дошкільного дитинства
4.	Залучення батьків до посиленої участі у створенні умов для різноманітної діяльності дітей
5.	Ознайомлення родини зі специфікою розвитку, виховання та навчання дітей раннього та дошкільного віку

Автори переконані в тому, що педагоги мають враховувати виховний потенціал сімей та їх особливості. З огляду на це розглянуто педагогічний інструментарій для взаємодії ЗДО з сім'ями вихованців, зокрема індивідуальні й колективні форми роботи. До індивідуальних відносять: «індивідуальні бесіди (у тому числі телефоном), консультації, відвідування сімей за місцем проживання, прийом і забирання дітей із садка, доручення батькам». До групових – батьківські збори, лекції, дні відкритих дверей, групові консультації, тренінгові заняття, круглі столи, виставки результатів творчості дітей, свята та інші масові заходи для батьків, клубна робота.

Інноваційними формами роботи ЗДО з батьками автори вважають групові семінари, практикуми тренінги, які «передбачають як теоретичне ознайомлення з проблемами виховання, так і практичне розв'язання конкретних педагогічних задач (наприклад програвання ситуацій самими батьками)», ділові ігри.

У статті дослідників Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького:

Гузь, В. Організаційно-педагогічні умови ефективної взаємодії дошкільного закладу з сім'єю / Володимир Гузь, Світлана Жейнова, Людмила Таган // Молодь і ринок. – 2018. – № 3. – С. 27–30. – Бібліогр.: 5 назв.

здійснено аналіз поглядів науковців на сімейне й громадське виховання як соціальні інститути, наголошено на важливості кожного з них для всебічного розвитку особистості дитини. На думку авторів, метою роботи з батьками в закладах дошкільної освіти є усвідомлення призначення та ролі сім'ї у справі виховання дітей, ознайомлення з ефективними шляхами виховання для досягнення найкращого результату.

Підвищення якості взаємодії ЗДО з батьками автори вбачають у визначенні органами управління закладами дошкільної освіти, їх керівниками та педагогічними колективами чітких завдань взаємодії, зміні психологічної орієнтації щодо замовників освітніх послуг закладів дошкільної освіти, усвідомленні педагогічними працівниками того, що «дітей їм довіряє сім'я, а не держава». Відтак необхідно «створювати відповідні функціональні структури – ради, членами яких мають бути батьки та представники колективу працівників дошкільного навчального закладу, що укладають між собою певні угоди, їх виконують і взаємно звітуються».

У дослідженні виокремлено три типи взаємодії між сім'єю і ЗДО з урахуванням різних форм роботи з ними (табл. 4).

Таблиця 4

Взаємодія між закладами дошкільної освіти і батьків

№	Зміст	Тип	Сутність	Форми роботи
1	Оптимізація впливу сім'ї на дитину шляхом підвищення педагогічної культури батьків	Компенсаторний	«Дитячий садок – сім'я»	Батьківські збори, консультації, лекторії та ін.
2.	Залучення батьків до навчально-виховного процесу в ЗДО	Компенсаторний	«Сім'я – дитячому садку»	Допомога дитячому садку з боку батьків: організація колективних заходів у закладі, налагодження роботи гуртків
3.	Батьки й педагоги стають партнерами і спільно застосовують свої можливості для кращого виховання дітей	Координаційний		

У підсумку автори формулюють висновок про те, що «у вихованні маленької дитини чимало заходів будується на формуванні позитивних звичок, навичок поведінки, раціональних способів діяльності. Це можливо тільки тоді, коли дорослі домовлятимуться про однорідність вимог до неї,

спільність методів впливу та способів навчання в дитячому садку й родинному колі».

Дослідниця О. Сема у статті:

Сема, О. Проблеми співпраці вихователя та батьків / Сема Олександра // Психолого-педагогічний пошук: зб. наук. пр. за матеріалами II Всеукр. студент. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми дошкільної освіти: перспективи, інновації, розвиток» (21–22 квітня) / М-во освіти і науки України, Глухів. нац. пед. ун-т ім. О. Довженка, Ф-т дошк. освіти. – Глухів, 2016. – Вип. 3. – С. 239–243. – Бібліогр.: 5 назв.

описує форми і методи ефективної співпраці вихователя з родинами вихованців для посилення взаємодії закладу дошкільної освіти і сімей вихованців. Автор переконана, що «завдяки тісному співробітництву дошкільного навчального закладу з батьками та іншими членами родини навколо дітей створюється атмосфера довіри, підтримки, взаєморозуміння, єдиних вимог». На думку науковця, факторами, які об'єднують педагогічний колектив і батьків, є спільна мета, гуманні стосунки та висока відповідальність. На основі аналізу досвіду діяльності ЗДО виокремлено форми роботи з батьками (індивідуальні, групові, колективні, наочно-письмові), розкрито їх методичне наповнення.

У статті:

Галицька, Т. В. Взаємодія закладу дошкільної освіти з родиною : сучас. підходи / Т. В. Галицька // Дошк. навч. закл. – 2018. – № 11. – С. 11–13. – Бібліогр.: 15 назв.

автор наголошує на важливості сімейного виховання, недостатності педагогічної компетентності у батьків, необхідності системи роботи з батьками в ЗДО. Акцентує увагу на використанні опосередкованих форм педагогічної просвіти. У статті форми роботи розподілено на дві категорії. До першої віднесено: «різні доручення, прохання до сім'ї, домашні завдання дітям, виконання яких можливе лише під керівництвом або за участі батьків». Другу категорію завдань формують як такі, що спрямовані на «підготовку і проведення батьками спільно з дітьми вечорів відпочинку і розваг».

На думку автора, педагогічне навчання за допомогою зазначених форм діяльності полягає в долученні дорослих до турбот і переживань дітей, а результатом їх використання стане позитивна налаштованість батьків на взаємодію із закладом дошкільної освіти.

Професор, доктор педагогічних наук К. Крутій проблемі взаємодії закладу дошкільної освіти з батьками присвятила розділ праці «Взаємодія з батьками та взаємовідносини з дітьми»:

Крутій, К. Взаємодія з батьками та взаємовідносини з дітьми // 1111 запитань до професора / Катерина Крутій. – Запоріжжя, 2012. – С. 224–275.

У формі відповідей на запитання фахівець деталізує деякі аспекти організації та здійснення взаємодії ЗДО з батьками вихованців, висловлює власну точку зору на ті чи інші проблемні моменти, що виникають під час цієї діяльності.

Особливістю видання:

Взаємодія ДНЗ та сім'ї / уклад.: О. А. Рудік, І. В. Молодушкіна. – Харків : Основа, 2013. – 222, [2] с. – (Серія «Дошкільний навчальний заклад. Вихователю»).

є те, що в ньому взаємодію ЗДО з батьками розглянуто у взаємозв'язку з психологічною роботою в ЗДО.

У посібнику йдеться про необхідність методичного супроводу педагогів ЗДО у реалізації взаємодії з батьками для налагодження ефективної взаємодії між учасниками освітнього процесу, подано низку матеріалів, зокрема «Покрокову технологію досягнення взаєморозуміння з батьками» (Д. Б. Філонов).

Окремий розділ присвячено плануванню діяльності ЗДО з організації взаємодії з батьками. Подано методику підготовки та проведення різних форм роботи: круглих столів, батьківських віталень, консультаційного центру, семінарів, практикумів, тренінгів для батьків. Запропоновано методику організації та проведення спільних з батьками свят і розважальних заходів.

У розділі «Психологічна освіта батьків дошкільників» розглянуто систему роботи психологів ЗДО з батьками: діагностичну, консультативну, корекційно-розвивальну, психологічну просвіту.

Фахівці з дошкільної освіти розглядають взаємодію з батьками у взаємозв'язку з формуванням особистості дошкільників. Зокрема, викладач дошкільної педагогіки, психології та окремих методик ВКНЗ СОР «Лебединське педагогічне училище імені А. С. Макаренка» В. Таран у статті:

Таран, В. Робота з батьками в напрямі виховання дошкільників в моральному кліматі пам'яті / Таран Вікторія // Психолого-педагогічний пошук : зб. наук. пр. за матеріалами II Всеукр. студент. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми дошкільної освіти: перспективи, інновації, розвиток» (21–22 квітня) / М-во освіти і науки України, Глухів. нац. пед. ун-т ім. О. Довженка, Ф-т дошк. освіти. – Глухів, 2016. – Вип. 3. – С. 261–265. – Бібліогр.: 6 назв.

аналізує сучасні форми роботи з сім'єю з питань виховання дошкільників в моральному кліматі пам'яті. Зазначає, що з цією метою доцільно організовувати такі заходи: акції, флешмоби, соціомоби, артмоби, батьківські конференції, колективні творчі справи (створення дерев родоводу, родинних газет, проектів, підготовка матеріалу до скриньок мудрості, огляду бабусиних торбинок, залучення до участі у виховних заходах, створення міні-музеїв). Такі заходи сприятимуть підвищенню педагогічної компетенції батьків, націленню їх на «виховання дітей у любові, взаєморозумінні, добрі, злагоді, зверненні до свого роду, народу, його традицій і звичаїв».

У статті:

Задорожна, Г. С. Узаємодія закладів освіти з сім'ями дітей 6–7 років як важлива умова їхнього правового виховання / Задорожна Ганна Сергіївна // Вісн. Черкас. ун-ту. Серія: Педагогічні науки. – 2017. – № 17/18. – С. 54–60. – Бібліогр.: 11 назв.

автор акцентує увагу на взаємодії закладів освіти, зокрема і дошкільної, з сім'ями з питань правового виховання, висвітлює напрями її практичної реалізації. Зазначено, що для підвищення ефективності співпраці з батьками педагоги можуть застосовувати: мотивацію й авансовану поведінку; різні способи інформування батьків.

Співпраця має бути організована на засадах:

- зацікавленості батьків у правовому вихованні власної дитини;
- «залучення батьків до освітнього процесу з правового виховання дітей»;
- значущості освітньої програми для батьків;
- достатнього рівня правової культури батьків і постійного його та підвищення;
- індивідуального підходу до батьків.

З метою підвищення рівня психолого-педагогічної обізнаності батьків з питань правового виховання дошкільників запропоновано використовувати такі форми роботи:

- наочна просвіта у вигляді інформаційних стендів «Захист прав дитини»;
- форум для батьків «Світ прав Вашої дитини»;
- батьківські збори;
- психологічна просвіта (інформаційно-консультаційна допомога, пам'ятки);
- психологічні тренінги;
- ділові ігри;
- групові та індивідуальні консультації;
- виставки сімейних робіт з теми «Тато, мама і я – щаслива сім'я».

Автор наголошує на важливості участі у співпраці з батьками педагогів, соціальних педагогів, психологів, що дасть можливість «створити дискусійний рефлексивний простір для оптимізації виховного процесу і зміни способу впливу батьків на власну дитину».

У дослідженні:

Карагозлю, Ф. Педагогічні умови взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» / Карагозлю Фатма ; М-во освіти і науки України, Держ. закл. «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». – Одеса, 2019. – 20, [1] с.

вперше обґрунтовано педагогічні умови взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників.

У теоретичній частині проаналізовано джерельну базу проблеми. Одним з висновків аналізу є авторське твердження про те, що «попри відсутність єдиного погляду на класифікацію типів педагогічної взаємодії (опіка, наставництво, партнерство, співпраця, співдружність; захист, допомога, підтримка, супровід; співробітництво, протидія, уникнення від взаємодії; одновекторна протидія, контрастна взаємодія, компромісна взаємодія тощо), учені єдині в тому, що розглядають їх як взаємопов'язані,

такі, що не є статичними, а в залежності від умов здатні змінювати один одного. Йдеться лише про провідний, домінуючий тип взаємодії, який повинен бути оптимальним і гуманістично спрямованим».

У другому розділі дослідження викладено результати експериментального дослідження взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю в полікультурному вихованні дошкільників шостого року життя. У контексті дослідження було розроблено модель взаємодії ЗДО із сім'єю, яку подано і описано в роботі.

Одним із завдань наукового дослідження були розробка та апробація методики взаємодії ЗДО із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників. Автор пропонує розробки заходів, зокрема, семінар-практикум для вихователів «Полікультурне виховання дітей у взаємодії з сім'єю», спецпроект для батьків педагогів щодо їхньої взаємодії у полікультурному вихованні старших дошкільників, програму батьківського клубу «Ми всі різні, але ми разом».

Результати дослідження впроваджувалися у кількох ЗДО м. Одеси. В освітній діяльності установ із зазначеної тематики використано:

- для педагогів: лекторії-презентації, майстер-класи, тренінги, методичні вправи;
- для батьків: батьківські клуби, консультування за допомогою нетворкінгу (інтернет-ресурси), бесіди, куточки для батьків, проекти, індивідуальний соціально-педагогічний патронат;
- для дошкільників і батьків: портфоліо, проекти, свята, тематичні дні, розваги, інтегровані заняття.

Спільно з батьками створювався та наповнювався освітній простір дитячої субкультури, а саме: колекція іграшок народів світу, національна атрибутика, фотоілюстрації культурних і природних пам'яток різних країн, маркери для шаф у вигляді діток у національних строях, фонотека етномузики.

Одним з новітніх напрямів сучасної педагогіки є емпатермент-педагогіка, основним завданням якої є мотивація та надихання до дії. Зокрема, у статті:

Сотник, Ю. А. Сталий розвиток дошкільнят засобами екологічного виховання / Сотник Юлія Анатоліївна // Нива знань. – 2018. – № 3. – С. 29–30.

Йдеться про досвід ЗДО № 36 «Джерельце» міста Кам'янського Дніпропетровської області щодо використання різноманітних форм роботи у процесі освіти для сталого розвитку, за допомогою яких реалізуються засади емпатермент-педагогіки. Автор наголошує, що такий діяльнісний підхід навчальний заклад використовує і в спільній діяльності з родинами вихованців, адже «здобуті дитиною знання та правила поведінки повинні мати зворотний зв'язок дітей з батьками. Лише в родині дитина зможе поєднати початкові знання та уявлення з її практичним досвідом, набутим у повсякденному житті вдома. Без допомоги родин вихованців у їх вихованні в зацікавленості, небайдужості до проблем, які порушуються в процесі освіти для сталого розвитку не обійтись». Така взаємодія впроваджується у ЗДО за

допомогою інформаційних куточків, спільних проектів, тематичних днів, презентацій, спільної праці в природному довіллі, перегляду документальних фільмів про відповідальне природокористування.

Взаємодія ЗДО з батьками є актуальною і в процесі підготовки старших дошкільників до навчання в школі. У статтях:

Боровська, О. Готовність дитини до НУШ: важливі аспекти / Олена Боровська, Наталія Стаценко // Вихователь-методист дошк. закл. – 2019. – № 1. – С. 37–41.

Сербіна, Н. Дитячий садок, батьки та школа: форми ефективної взаємодії / Наталія Сербіна, Ірина Січкарь, Майя Молочко // Вихователь-методист дошк. закл. – 2019. – № 1. – С. 43–47.

висвітлено досвід співпраці педагогічних колективів з батьками. Напрацювання педагогів спрямовані на визначення рівня обізнаності батьків з питань виховання, психології, освіти, ознайомлення їх з психологічними особливостями готовності дошкільників до навчання в школі, надання психолого-педагогічної допомоги у розв'язанні наявних проблем.

Одним з актуальних питань взаємодії ЗДО та сім'ї є формування педагогічної культури батьків. Про це йдеться в статті:

Головко, М. Б. Виховання педагогічної культури батьків як провідний напрям взаємодії дошкільного навчального закладу та сім'ї / Головко М. Б., Резнікова В. А. // Наук. скарбниця освіти Донеччини. – 2017. – № 1. – С. 62–65. – Бібліогр.: 4 назви.

У дослідженні розглянуто комплекс категорій, що формують феномен педагогічної культури батьків. Автори акцентують увагу на проблемах, що впливають на виховні функції сім'ї. З-поміж них низька педагогічна культура батьків, яка часто «формується загалом стихійно, під впливом традиційного досвіду старших поколінь, живиться випадковими знаннями, що часто подають ЗМІ, рідше шляхом поміркованої самоосвіти та результативної допомоги професіоналів».

Проте такі традиційні уявлення та досвід є недостатніми за сучасних умов всебічного особистісного розвитку дитини. Педагоги дошкільної освіти є носіями узагальнених надбань педагогічної культури суспільства і організовують та реалізують один з напрямів діяльності закладів дошкільної освіти – взаємодію з батьками вихованців, з метою поглиблення педагогічних знань батьків.

Автори статті вважають, що головною ідеєю взаємодії є «відкриття батькам світу цінностей і смислів (або його актуалізація), що «живуть» у просторі педагогічної культури, створити умови для їх переживання, опанувати сутністю та смислом батьківської ролі, її наявними та прихованими потенціями як головною умовою переходу від стану можливостей до стану дій».

Взаємодія ЗДО з батьками реалізується через «активне залучення родин до освітньо-виховного процесу, співробітництво, рівноправне партнерство, яке ґрунтується на взаємній довірі, повазі, доброзичливості, спільних установках, адекватних очікуваннях та інтересах, культурі спілкування».

На основі аналізу поглядів науковців автори зазначають, що ефективність співпраці, новизну форм діяльності може забезпечити функціонування ЗДО як відкритої системи. Розрізняють два види «відкритості» – «відкритість всередину» та «відкритість назовні».

«Відкритість всередину» забезпечує «організацію педагогічного процесу як вільного, гнучкого та диференційованого, де відносини між дітьми, батьками та педагогами будуються на гуманно-особистісній основі; залучення батьків до освітнього процесу дитячого садка з метою урізноманітнення життя дітей».

Під «відкритістю назовні» розуміють «відкритість до впливів соціуму, мікрорайону, готовність до співробітництва з розташованими на території іншими соціальними установами».

Серед професійних якостей педагога, необхідних для роботи у відкритій взаємодії з батьками, автори, перш за все виділяють «добрий погляд» на дитину, вміння бачити перспективи розвитку її позитивних рис, привертати увагу батьків саме до них, запобігати у спілкуванні з батьками різним негативним оцінкам дитячої поведінки, не допускати скарг, не закликати «розібратися» з дитиною вдома».

Досліджуючи погляди батьків на особистісні та професійні якості педагогів ЗДО, необхідних для здійснення співпраці, у статті констатовано, що на перший план виходять особистісні якості: чуйність, доброта, увага до людей, турботливість. Серед професійних виділяють досвід, знання, компетентність, професіоналізм.

Усі ці якості необхідні педагогам, адже «в умовах «відкритості» дитячого садка саме педагог бере на себе головну місію – демонструвати конкретні позитивні засоби взаємодії з батьками, які розширюють уявлення батьків про життя дітей».

Вважають, що однією з головних ідей взаємодії педагогів з батьками є «відкриття батькам світу цінностей і смислів (або актуалізувати його), що «живуть» у просторі педагогічної культури, створення умови для їх переживання».

У професійній пресі педагоги аналізують ті чи інші форми взаємодії з батьками. Зокрема, у статті:

Ковалевська, Н. Впровадження у роботу дошкільного навчального закладу нової форми співпраці – батьківський клуб / Наталія Ковалевська // Педагогічна освіта: теорія і практика : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, Ін-т педагогіки НАПН України. – Кам'янець-Подільський, 2017. – Вип. 23, ч. 2. – С. 179–184.

автором схарактеризовано особливості організації нової форми роботи з батьками – сімейних клубів. На її думку, сучасний ЗДО виступає як відкритий освітній простір, в якому «педагогічний колектив взаємодіє з батьками, щоб забезпечити освітні інтереси дитини, її потреби». Таку взаємодію в психолого-педагогічній літературі визначають поняттям «співпраця». На основі аналізу поглядів науковців на проблему співпраці ЗДО з батьками виокремлено нові форми роботи. Це, зокрема:

«інформаційно-аналітичні (анкетування, опитування, поштова скринька); наочно-інформаційні (інформаційні проекти для батьків, відкриті заняття, дитячі щоденники, паспорти здоров'я, міні(електронні)-бібліотеки); пізнавальні (практикуми, екскурсії, усні журнали, батьківські вітальні, нетрадиційні батьківські збори); дозвіллі (участь батьків у святах, акціях, конкурсах, спільне дозвілля)». Наголошено на тому, що «особливою популярністю як педагогів, так і у батьків користуються нові форми організації співпраці дошкільного навчального закладу з сім'єю, які допомагають правильно вибудувати роботу з батьками, зробити її ефективною. Вони побудовані за типом телевізійних і розважальних програм, ігор і спрямовані на встановлення неформальних контактів із батьками, залучення їх уваги до дитячого садка. Батьки краще пізнають свою дитину, оскільки бачать її в іншому середовищі, зближуються з педагогами».

Однією з таких форм роботи є сімейний клуб – неформальне об'єднання батьків, створене для розв'язання практичних завдань виховання. Суттєвою відмінністю такої форми співпраці є рівноправна позиція учасників – батьків, педагогів, психолога, логопеда, медичної сестри. Визначено мету та етапи реалізації ідеї сімейного клубу.

На основі аналізу роботи сімейних клубів у ЗДО Полтавщини з'ясовано, що популярними формами роботи в межах клубу є круглі столи, психологічні тренінги, рішення педагогічних ситуацій, обговорення досвіду сімейного виховання, ділові ігри, проблемні ситуації (мозковий штурм), виставки спільних робіт, фотозвіти з організації життя дітей. Зазначено, що «найбільшу зацікавленість викликали електронні форми організації роботи сімейного клубу (відвідування сайту дошкільного навчального закладу, перегляд роликів навчально-виховного змісту на ютуб, електронні листи)».

Проаналізовано інші показники проведеного дослідження, зокрема, такі як ефективність діяльності та відвідуваність.

Як підсумок, автор констатує результативність та педагогічну доцільність роботи сімейного клубу як нової форми взаємодії закладу дошкільної освіти з сім'єю.

Однією з інноваційних форм взаємодії з батьками педагоги вважають творчі майстерні. Організації цієї форми роботи присвячені статті:

Білоус, С. Тематичний тиждень у дитячому садку / Світлана Білоус // Вихователь-методист дошк. закл. – 2019. – № 1. – С. 4–9.

Ночвінова, О. Workshop у дитячому садку, або Творимо дива разом / Олена Ночвінова // Вихователь-методист дошк. закл. – 2019. – № 2. – С. 38–40.

Методист методичного кабінету при департаменті з гуманітарних питань Кам'янської міської ради Дніпропетровської області С. Білоус пропонує методичні поради щодо організації творчих груп серед учасників освітнього процесу з метою проведення тематичних тижнів, а також розробки заходів для підвищення педагогічної культури батьків.

Науковим співробітником Інституту модернізації змісту освіти (Київ), О. Ночвіною, виокремлено творчі групи педагогів і батьків як одну з форм співпраці, що «дає змогу розвивати спостережливість, творчі та дизайнерські

здібності, виховувати художній смак, сприяє особистісному розвитку та самореалізації всіх учасників освітнього процесу». У статтях розглянуто різні аспекти створення та діяльності творчих груп у закладах дошкільної освіти.

Отже, проаналізувавши джерела з питань взаємодії ЗДО з батьками, автори у своїх теоретичних дослідженнях звертають увагу на те, що ця проблема присутня в колі наукових інтересів українських педагогів з появою дошкільної освіти в Україні і з подальшим розвитком дошкільної ланки залишатиметься актуальною.

Модернізація національної освіти зумовила зміни у профільному законодавстві. Зокрема, законами України «Про освіту» та «Про дошкільну освіту» встановлено відповідальність батьків за надання дошкільної освіти власним дітям та визнано їх суб'єктами дошкільної освіти, учасниками освітнього процесу.

Педагоги-практики використовують різноманітні форми і методи роботи. Серед них традиційні, роками перевірені та відпрацьовані в ЗДО. Проте для залучення батьків до співпраці, зважаючи на їх зайнятість і активний спосіб життя, застосовують дистанційні форми роботи, використовують інформаційно-комунікаційні технології та можливості нетворкінгу.

Педагоги ЗДО вчаться сприймати батьків як повноцінних учасників освітнього процесу і намагаються організовувати співпрацю з ними, враховуючи вимоги сучасної освітньої практики. Цей досвід є важливим підґрунтям для подальших науково-педагогічних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. **Базовий** компонент дошкільної освіти (нова редакція) [Електронний ресурс]: дод. наказу М-ва освіти і науки, молоді та спорту України від 22 трав. 2012 р. № 615 // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2012. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0615736-12> (дата звернення: 24.01.2019). – Назва з екрана.
2. **Білоус, С.** Тематичний тиждень у дитячому садку / Світлана Білоус // Вихователь-методист дошк. закл. – 2019. – № 1. – С. 4–9.
3. **Боровська, О.** Готовність дитини до НУШ: важливі аспекти / Олена Боровська, Наталія Стаценко // Вихователь-методист дошк. закл. – 2019. – № 1. – С. 37–41.
4. **Взаємодія** ДНЗ та сім'ї / уклад.: О. А. Рудік, І. В. Молодушкіна. – Харків: Основа, 2013. – 222, [2] с. – (Серія «Дошкільний навчальний заклад. Вихователю»).
5. **Впевнений старт**: програма розвитку дітей дошк. віку / М-во освіти і науки, молоді та спорту України; [керівник проекту Б. М. Жебровський; підгот.: О. О. Андрієтті, О. П. Голубович, О. П. Долинна та ін.]. – Тернопіль: Мандрівець, 2013. – 99 с.
6. **Гавриш, Н.** Новий закон України «Про освіту»: які зміни очікують наше дошкілля? / Наталія Гавриш, Катерина Крутій // Дошк. виховання. – 2017. – № 11. – С. 2–6.

7. **Галицька, Т. В.** Взаємодія закладу дошкільної освіти з родиною : сучас. підходи / Т. В. Галицька // Дошк. навч. закл. – 2018. – № 11. – С. 11–13. – Бібліогр.: 15 назв.
8. **Головко, М. Б.** Виховання педагогічної культури батьків як провідний напрям взаємодії дошкільного навчального закладу та сім'ї / Головко М. Б., Резнікова В. А. // Наук. скарбниця освіти Донеччини. – 2017. – № 1. – С. 62–65. – Бібліогр.: 4 назви.
9. **Гузь, В.** Організаційно-педагогічні умови ефективної взаємодії дошкільного закладу з сім'єю / Володимир Гузь, Світлана Жейнова, Людмила Таган // Молодь і ринок. – 2018. – № 3. – С. 27–30. – Бібліогр.: 5 назв.
10. **Дитина** : освіт. програма для дітей від 2 до 7 р. / М-во освіти і науки України, Київ ун-т ім. Б. Грінченка; наук. керівник проекту В. О. Огнев'юк; авт. кол.: Г. В. Беленька [та ін.]. – Київ: [б. в.], 2016. – 303 с. – Текст доступний в Інтернеті: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/programy-rozvytku-ditey/osvitnya-programa-ditina-nmc.pdf> (дата звернення: 28.01.2018).
11. **Дитина в дошкільні роки** : комплекс. освіт. програма / [авт. кол.: Богуш А. М. та ін.; наук. керівник К. Л. Крутій]; Ін-т педагогіки і психології Тернопіл. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Запоріжжя: ЛПІС, 2016. – 159 с. – Текст доступний в Інтернеті: <https://lib.pedpresa.ua/10791-dytyna-v-doshkilni-roky-kompleksna-osvitnya-programa-nauk-kerivnyk-krutij-k-l.html> (дата звернення: 08.02.2019).
12. **Задорожна, Г. С.** Узаємодія закладів освіти з сім'ями дітей 6–7 років як важлива умова їхнього правового виховання / Задорожна Ганна Сергіївна // Вісн. Черкас. ун-ту. Серія: Педагогічні науки. – 2017. – № 17/18. – С. 54–60. – Бібліогр.: 11 назв.
13. **Карагозлю, Ф.** Педагогічні умови взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» / Карагозлю Фатма; М-во освіти і науки України, Держ. закл. «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». – Одеса, 2019. – 20, [1] с.
14. **Ковалевська, Н.** Впровадження у роботу дошкільного навчального закладу нової форми співпраці – батьківський клуб / Наталія Ковалевська // Педагогічна освіта: теорія і практика : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, Ін-т педагогіки НАПН України. – Кам'янець-Подільський, 2017. – Вип. 23, ч. 2. – С. 179–184.
15. **Крутій, К.** Взаємодія з батьками та взаємовідносини з дітьми // 1111 запитань до професора / Катерина Крутій. – Запоріжжя, 2012. – С. 224–275.
16. **Малютко** [Електронний ресурс] : програма виховання дітей дошк. віку : затв. листом М-ва освіти і науки України від 22.08.2001 р. № 1/11-3580 / М-во освіти і науки України, Голов. упр. змісту освіти, Акад. пед. наук України; [наук. керівник авт. кол. Зоя Павлівна Плохій]. – [Б. м. : б. в.], 2001. – 286 с.

17. **Методичні** рекомендації щодо організації взаємодії закладів дошкільної освіти з батьками вихованців [Електронний ресурс] : лист М-ва освіти і науки України від 11 жовт. 2017 р. № 1/9-546. – Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/0Bxpu4GDxDpc7YWVvcWUtVWJpdEk/view> (дата звернення: 21.10.2018). – Назва з екрана.

18. **Ночвінова, О.** Workshop у дитячому садку, або Творимо дива разом / Олена Ночвінова // Вихователь-методист дошк. закл. – 2019. – № 2. – С. 38–40.

19. **Про** дошкільну освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 11 лип. 2001 р. № 2628-III : [редакція від 19.01.2019] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2019. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 05.03.2019). – Назва з екрана.

20. **Про** освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 05 верес. 2017 р. № 2145-VIII : [редакція від 19.01.2019] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2019. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 05.03.2019). – Назва з екрана.

21. **Програма** розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» : (нова редакція) : у 2 ч. Ч. 2. Від трьох до шести (семи) років : навч. програма / [авт. кол.: О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова та ін. ; наук. керівник О. Л. Кононко]. – Київ : МЦФЕР-Україна, 2014. – 452 с. – Текст доступний в Інтернеті: <https://lib.pedpresa.ua/10873-ya-u-sviti-programa-rozvytku-dytyny-doshkilnogo-viku-chastyna-2-nauk-kerivnyk-kononko-o-l.html> (дата звернення: 10.02.2019).

22. **Програми** розвитку дітей [Електронний ресурс] // Міністерство освіти і науки України : [офіц. сайт]. – Текст. дані. – Київ, [б. р.] – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej> (дата звернення: 05.02.2019). – Назва з екрана.

23. **Світ** дитинства : комплекс. освіт. програма для дошк. навч. закл. / наук. керівник А. М. Богуш ; [упоряд.: О. М. Байер, Л. В. Балтіна, А. М. Богуш та ін. ; за заг. ред. Л. В. Балтіної]. – Тернопіль : Мандрівець, 2015. – 197 с. – Текст доступний в Інтернеті: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/programy-rozvytku-ditey/7svit-ditinstva-bogush.pdf> (дата звернення: 10.02.2019).

24. **Сема, О.** Проблеми співпраці вихователя та батьків / Сема Олександра // Психолого-педагогічний пошук : зб. наук. пр. за матеріалами II Всеукр. студент. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми дошкільної освіти: перспективи, інновації, розвиток» (21–22 квітня) / М-во освіти і науки України, Глухів. нац. пед. ун-т ім. О. Довженка, Ф-т дошк. освіти. – Глухів, 2016. – Вип. 3. – С. 239–243. – Бібліогр.: 5 назв.

25. **Семенова, Н.** Взаємодія дошкільного навчального закладу і сім'ї у вихованні особистості дитини дошкільного віку як психолого-педагогічна проблема / Наталія Семенова, Христина Лаврів, Дарина Бондарчук // Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія: Педагогічні науки. – 2017. – № 2. – С. 19–29. – Бібліогр.: 15 назв.

26. **Сербіна, Н.** Дитячий садок, батьки та школа: форми ефективної взаємодії / Наталія Сербіна, Ірина Січка, Майя Молочко // Вихователь-методист дошк. закл. – 2019. – № 1. – С. 43–47.

27. **Сотник, Ю. А.** Сталий розвиток дошкільнят засобами екологічного виховання / Сотник Юлія Анатоліївна // Нива знань. – 2018. – № 3. – С. 29–30.

28. **Таран, В.** Робота з батьками в напрямі виховання дошкільників в моральному кліматі пам'яті / Таран Вікторія // Психолого-педагогічний пошук : зб. наук. пр. за матеріалами II Всеукр. студент. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми дошкільної освіти: перспективи, інновації, розвиток» (21–22 квітня) / М-во освіти і науки України, Глухів. нац. пед. ун-т ім. О. Довженка, Ф-т дошк. освіти. – Глухів, 2016. – Вип. 3. – С. 261–265. – Бібліогр.: 6 назв.

НАУКОВО-ДОПОМІЖНИЙ АПАРАТ

Іменний покажчик

У покажчику подано за абеткою прізвища, які зустрічаються в оглядовому виданні. Поряд з прізвищем зазначено номери сторінок, на яких автори згадуються. Після крапки з комою зазначено номери сторінок, а у дужках () – номери позицій із відповідних списків використаних джерел до оглядів.

- Абдуліна О. А.** 109
Абашкіна Н. В. 16,
Авшенюк Н. 19, 20, 95; 25 (1, 11)
26 (13, 20)
Агалець І. О. 112; 123 (1)
Аксьонова О. П. 133; 147 (21)
Алексеєнко Т. Ф. 133
Алимханова Д. 80, 81; 84 (9)
Ангелов Г. В. 116; 124 (2)
Андрієтті О. О. 134; 145 (5)
Андрущенко В. П. 41, 109, 111;
101 (1), 124 (3, 4)
Аніщук А. М. 133; 147 (21)
Антонюк Л. Л. 101 (7)
Апостол О. В. 118; 124 (5)
Апраксина М. В. 109
Артемова Л. В. 133, 147 (21)
Артьомов І. В. 101 (8)
Артюхіна М. В. 109
Артюхов А. 56; 60 (1, 2)
- Бабушко С.** 95
Базелюк О. В. 25 (8)
Байєр О. М. 133, 147 (23)
Балабанов К. В. 31
Балабанова Л. В. 109
Балтіна Л. В. 133; 147 (23)
Бандурка О. 109
Барбіна Є. О. 109
Безус Р. 56; 60 (1)
Бережна Е. П. 16
Берназюк Я. О. 58; 60 (3)
Бех І. Д. 109
Белєнька Г. В. 131; 146 (10)
Бжеська Е. Є. 101 (11)
Биков В. Ю. 22; 25 (9), 26 (16, 17),
28 (34, 35)
Бимагамбетова Р. Ж. 80; 83 (1)
- Бібік Н. М. 40
Біблер В. С. 38
Бідюк Н. М. 19; 25 (2)
Білобровко Т. І. 103 (27)
Білоус О. В. 21; 26 (16), 28 (34)
Білоус С. 144; 145 (2)
Боброва А. Є. 101 (2)
Богачков Ю. М. 26 (16)
Богущ А. М. 133, 134; 146 (11),
147 (23)
Бодальов О. О. 109
Бойчевська І. 67; 83 (2)
Болдырева С. К. 101 (3)
Бондар В. І. 109
Бондаренко В. І. 114, 115; 124 (6–
9); 125 (10, 11)
Бондарчук Д. 135; 147 (25)
Боровська О. 142; 145 (3)
Бородієнко О. В. 23, 24; 25 (8), 26
(21), 27 (27, 29, 30)
Брагинец Л. А. 80; 83 (3)
Бугасова Н. В. 19; 25 (3)
Бугров В. 102 (20)
Букач М. М. 57; 60 (4)
Булай Л. В. 16
Буяк Б. 56; 60 (2)
- Василенко В. М.** 101 (4)
Васильєва Т. 56; 60 (1)
Васьківська Г. 21
Васюк О. В. 31
Ващенко Л. С. 40, 41, 95
Великжаніна Д. В. 37; 45 (1)
Вельчева Л. Г. 38; 45 (2)
Вербова В. В. 102 (13)
Виноградова О. М. 101 (5)
Власюк Ю. О. 127 (28)
Вознюк В. С. 116; 125 (12)

Волинець Л. Л. 27 (24)
Ворначев А. О. 23; 25 (4), 27 (22,
23)
Вороненко О. В. 119; 126 (27)
Врублевська О. В. 71; 87 (31)

Гаврик О. А. 39; 45 (3)
Гавриш Н. 135; 145 (6)
Галата С. 46 (4)
Галицька Т. В. 138; 146 (7)
Галітська О. В. 123; 125 (13)
Гамерська І. І. 109
Гапонюк Н. 67; 83 (4)
Гаранчук Т. 46 (5)
Гарасюта В. М. 70; 84 (5)
Гарачук Т. В. 40
Геворкян З. 81; 87 (32)
Глобін О. 21
Глушко О. З. 16; 28 (33)
Гнідь Р. М. 101 (5)
Годецька Т. І. 43; 46 (6)
Голік Л. 21
Головко М. Б. 142; 146 (8)
Голуб Л. І. 26 (20)
Голубович О. П. 134; 145 (5)
Гончаренко І. Д. 44
Гончаренко С. У. 109
Горак В. В. 42, 43; 46 (7)
Грабовська Т. 21
Гриневич Л. М. 33, 34; 48 (19)
Гриньова В. М. 109
Грицан О. 123; 125 (14)
Гриценчук О. О. 21; 25 (9, 10), 26
(17), 28 (34, 35)
Губерський Л. В. 38
Гудикунст В. 39
Гузій Н. В. 109
Гузь В. 137; 146 (9)
Гуменюк Т. Б. 119; 126 (27)
Гуржій А. М. 21
Гюго В. 81; 87 (32)

Давліканова О. 70; 86 (21)
Даниленко Л. І. 41, 109
Дебич М. 101 (6)
Дегтярьова І. 56; 60 (1, 2)

Демида Є. Ф. 101 (10)
Денисюк О. Я. 19, 58; 62 (20)
Десятов Т. М. 31; 25 (5, 11)
Джурило А. П. 28 (33)
Дивак В. В. 41
Добко Т. В. 56; 60 (2)
Довга Т. Я. 117; 125 (15)
Дойчик М. 56; 60 (2)
Долинна О. П. 134; 145 (5)
Дубасенюк О. А. 109
Дудченко М. І. 123; 125 (16)
Дьюї Дж. 109
Дяків О. В. 78; 84 (7)
Дяченко Л. М. 25 (11), 28 (31)

Еріксон М. 44
Есенина Е. Ю. 68; 85 (14)

Євтух В. 109
Євтух М. Б. 109
Єгоров Г. С. 16, 17, 18; 25 (6), 27
(24, 28)
Єгорченко І. 59; 60 (5)
Єлізарова Г. 38
Єпіфанова Ю. 56; 60 (1)
Єрмаков І. Г. 38
Єрьоміна Л. Є. 40; 46 (10)

Жебровський Б. М. 134; 145 (5)
Жейнова С. 137; 146 (9)
Жело Х. А. 57; 60 (4)
Жижко О. А. 19; 25 (7)
Жук Ю. О. 25 (9)
Журавський В. С. 41

Загородня Л. П. 117, 122; 125 (17,
18)
Загоруйко А. О. 67, 68; 84 (8)
Задорожна Г. С. 139; 146 (12)
Запорожченко Ю. В. 21
Захожай О. 58; 61 (8)
Згуровський М. З. 41
Зленко А. М. 122; 126 (24)
Зуєва В. О. 58; 60 (6)
Зязюн І. А. 41, 109

Ибрашева А. 80, 81; 84 (9)

Іваницька О. М. 40, 41; 47 (11)

Іванова С. М. 28 (35)

Іванюк І. В. 21; 28 (34)

Іващук А. Ю. 67, 68; 84 (8)

Ільїн Є. 109

Іванюк І. В. 26 (17)

Іовхїмчук Н. В. 118; 126 (19)

Ісайкіна О. Д. 122; 126 (24)

Іщенко А. Ю. 42

Йепсен М. 67; 87 (27)

**Калашнікова С. А. 98; 101 (9),
102 (20, 23)**

Кан-Калик В. А. 109

Карагозлю Ф. 140; 146 (13)

Карамушка Л. М. 109

Карпенко М. М. 42

Карпенко Н. Л. 126 (20)

Карпенко О. В. 98; 101 (10–12),
102 (13)

Карпенко Ю. М. 123; 126 (20)

Карпов Є. Б. 109

Кершенштейнер Г. 65; 84 (10)

Кіріяк С. Г. 123; 126 (21)

Клепо С. Ф. 40, 41

Клименко В. 109

Ковалевська Н. 143; 146 (14)

Коваленко С. М. 31

Ковалів Ж. В. 109

Ковальова О. О. 109

Кожекіна Л. Ю. 58; 62 (20)

Козирєв В. 56; 60 (1)

Колари О. 77; 84 (11)

Колдовський А. 56; 60 (1)

Колесник М. Ю. 67, 68; 84 (8)

Кондрашова Л. В. 109

Коневщинська О. Е. 21; 25 (10)

Кононко О. Л. 133; 147 (21)

Королько В. Г. 109

Корсак К. В. 102 (14)

Кравець Ю. І. 23, 66; 25 (4), 27
(22); 85 (12)

Кравчина О. Є. 21; 25 (10), 26 (17)

Красовицький М. Ю. 17; 27 (28)

Красько Т. В. 26 (20)

Кращенко Ю. 56; 60 (1)

Креденець Н. 73; 85 (13)

Кремень В. Г. 42–44, 98, 109; 102
(15)

Кресс Х. 68; 85 (14)

Кривоносова О. В. 101 (12)

Крижановська З. Ю. 113; 126 (22)

Кристопчук Т. Є. 31, 32, 69; 47
(15, 16), 85 (15)

Крутій К. Л. 109, 134, 135, 138;
145 (6), 146 (11, 15)

Кряжев П. В. 31

Кубко В. П. 123; 126 (23)

Куделя Н. 81; 85 (16)

Кудін В. О. 19, 41; 26 (13)

Кузьміна Н. В. 109

Курбатов С. 56; 60 (1)

Курлянд З. Н. 109

Кутова Н. А. 19

Кучер О. С. 126 (21)

Кучеренко С. Ю. 42

Лаврентьєва Г. П. 21

Лавриченко Н. М. 16, 17, 18; 25
(6), 27 (24), 28 (32)

Лаврів Х. 135; 147 (25)

Лангалер М. див. Langthaler M.

Лапаєнко С. В. 41; 47 (17)

Легенький М. І. 34, 35; 47 (18)

Леу С. О. 23; 26 (21) 27 (23, 30)

Лещенко М. П. 21, 22; 25 (1)

Леонтєв О. О. 109

Лисий В. 70; 87 (28)

Литвиненко О. В. 42

Литовченко І. М. 102 (16)

Лігоцький А. О. 95; 102 (17)

Лічман Т. 56; 60 (2)

Локшина О. І. 16, 17, 18, 31, 40,
95, 96; 26 (12, 18), 27 (28), 28 (33);
102 (18)

Луговий В. І. 98; 102 (20, 23)

Лузан П. Г. 31

Лю Чжиянь 79; 85 (17, 18)

Люшер М. 113

Ляшенко О. І. 35, 41; 48 (20)

Мазур В. А. 82; 85 (19)

Максимчук В. С. 70, 71; 86 (20)

Малицька І. Д. 21

Мареніченко Валентин Васильович
102 (19)

Мареніченко Валерій
Валентинович **102 (19)**

Марєєва Т. В. 109

Марусинець М. М. 28 (31)

Масол Л. М. 40

Матвієнко О. 95

Мацумото Д. 38

Мельник С. В. 27 (22)

Мельниченко А. 56; 60 (2)

Мельниченко Б. Ф. 16, 18; 25 (6),
27 (25, 26)

Меньшов О. 56; 60 (2)

Меняйленко О. 58; 61 (8)

Мікосянчик О. 67; 83 (4)

Мілл У. 69, 70; 86 (21)

Мірошніченко Д. А. 122; 126 (24)

Мітлош А. В. 113; 126 (22)

Молодушкіна І. В. 139; 145 (4)

Молочко М. 142; 148 (26)

Моляко В. О. 109

Монтессорі М. 16

Морзе Н. В. 21

Моцюк Т. І. 66; 86 (22)

Мошуренко О. Ю. 127 (32)

Мукал Н. В. 19; 26 (14)

Навроцька М. М. 112; 126 (25,
26)

Назарбаєв Н. 79, 81

Несен Л. М. 38

Ничкало Н. Г. 109; 25 (2), 26 (15)

Ніколаєнко С. М. 41

Новіков М. В. 82; 86 (23)

Ночвінова О. 144; 146 (18)

Овчарик З. Д. 78; 86 (26)

Овчарук О. В. 16, 21, 22, 40; 25
(10), 26 (16, 17), 28 (34)

Огієнко О. І. 19, 31; 26 (13, 15)

Огнев'юк В. О. 41, 131; 146 (10)

Ожеван М. А. 59; 61 (11)

Олексюк О. М. 40

Олеськова Г. Г. 71; 90 (56)

Олійник А. І. 109

Оржехівський В. 21

Охріменко О. 51

Павленко А. Ф. 101 (7)

Падалка О. С. 119; 126 (27)

Пазюра Н. В. 19; 28 (31)

Палеха Ю. І. 109

Панченко А. Г. 40, 41; 47 (11)

Парашенко Л. І. 40, 41

Парфьонова Л. Г. 101 (4)

Пасічник Л. М. 21

Пахомов М. 38

Педченко Г. П. 123; 127 (28)

Петерсен А. В. 67; 87 (27)

Пехота О. М. 109

Пилипенко О. П. 70; 87 (28)

Підберезня Н. О. 82; 87 (29)

Платохіна Н. 109

Плохій З. П. 133; 146 (16)

Плужник І. 38

Поберезська Г. Г. 31

Позняк С. М. 21

Пометун О. І. 40, 41

Пономарьов Я. 109

Попиченко С. С. 109

Порошенко П. О. 33

Постригач Н. О. 19; 26 (19)

Почепцов Г. Г. 109

Пристая О. Д. 71; 87 (31)

Приходько В. В. 102 (21)

Проценко І. І. 120; 127 (29)

Прус Н. О. 118; 127 (30)

Пузириний С. С. 123; 127 (31)

Пуляк О. В. 118; 127 (32)

Пупін Т. І. 101 (5)

Пуховська Л. П. 19, 23; 26 (21), 27
(22, 23), 27 (27, 29, 30)

Пюрко О. Є.

П'ятакова Т. С. 26 (20)

Радкевич В. О. 23, 24, 76; 26 (21), 27 (27, 29); 87 (33)
Радкевич О. П. 25 (8), 27 (30)
Радул В. В. 109
Рашкевич Ю. М. 102 (22)
Редько С. І. 40, 41; 47 (11)
Резнікова В. А. 142; 146 (8)
Рижко О. М. 58; 61 (17)
Роджерс К. Р. 109
Рожественська Д. Б. 21
Розін В. М. 38
Роляк А. О. 76; 88 (34, 35)
Роман Р. М. 19
Романов А. 77; 88 (36)
Романовський С. В. 44
Роменець В. А. 109
Руденко Я. В. 57; 61 (12)
Рудік О. А. 139; 145 (4)

Савченко Н. 102 (24)
Савченко О. Я. 40, 41, 109
Садохін О. 38
Самчук Л. І. 98; 101 (11, 12)
Сбруєва А. А. 31; 102 (25)
Свириденко Д. Б. 101 (1), 102 (26)
Світайло Н. 70; 86 (21)
Селецький А. В. 23
Сема О. 138; 147 (24)
Семенова Н. 135; 147 (25)
Сербіна Н. 142; 148 (26)
Серьогіна Т. 56; 60 (1)
Сисоєва С. О. 41, 95, 109
Сігаєва Л. Є. 103 (27)
Сідлярєнко А. 56; 60 (1)
Січкарь І. 142; 148 (26)
Сластьонін В. А. 109
Слюсаренко О. М. 98; 103 (28, 29)
Смирнов Т. 109
Снісаренко О. 21
Сон Хе Джін 37
Сорокіна Н. 56; 60 (1)
Сороко Н. В. 21
Сотник Ю. А. 141; 148 (27)
Сохань Л. В. 38
Спірін О. М. 109; 26 (16)

Спіцин Є. 21, 109
Стакян Ю. 81; 87 (32)
Стаценко Н. 142; 145 (3)
Степенко Г. В. 16
Степко М. 103 (30, 31)
Стонога А. О. 118; 127 (33)
Стояно О. А. 116; 124 (2)
Стрямець О. 56; 60 (1)
Сухомлинська О. В. 109
Сухомлинський В. О. 39, 109

Таган Л. 137; 146 (9)
Таран В. 139; 148 (28)
Тараненко І. Г. 16, 17, 21
Тесленко В. В. 41
Тидеманн Б. 66; 88 (38, 39)
Тимошенко В. В. 118; 127 (34)
Тимчук Л. І. 21
Ткаченко В. В. 58; 62 (20)
Ткаченко О. О. 121; 127 (35)
Тодоров Т. І. 16
Толстанова І. 56; 60 (1)
Топузов О. М. 42
Торубара О. М. 115; 127 (36)
Трубачова С. В. 40
Турчиновський В. 56; 60 (2)

Ульянов О. І. 59; 62 (21)
Ульянова Г. О. 58, 59; 62 (21, 22)
Усатенко В. М. 121, 128 (37)

Фадєєва М. В. 109
Філонов Д. Б. 139
Фініков Т. 56; 60 (2)
Фрейре П. 16

Хан Цьо Ні 36
Хмарський В. 56; 60 (2)
Холод О. М. 109
Хоменко Т. А. 31
Хомс О. *див.* Homs O.
Хуртенко О. В. 118; 128 (38)

Цимбаленко Н. В. 103 (33)

Чебикін О. Я. 109

Чернега Н. С. 120; 128 (39)
Черненко Т. В. 42
Чернуха Н. М. 103 (34)
Чинюк А. А. 57; 61 (12)

Шемприх І. 95
Шимановський М. М. 25 (8)
Шиненко М. А. 21
Шолох Н. Т. 123; 128 (40)
Шпалінський В. В. 109
Штайнер Р. 16
Шулигіна Р. А. 109
Шульман Лі Дж. див Shulman L. S.
Шундик Л. А. 44

Щокін Г. В. 102 (14)

Язловецька О. В. 118; 128 (41)
Яковенко І. О. 67; 89 (41)
Якуніна Н. В. 57; 61 (12)
Янкіна Н. В. 38
Яцишин А. В. 21

Amiruddin 71; 91 (64)
Armstrong M. 95
Arnau Sabatés L. 75; 90 (57)

Baron A. 95
Barreira Cerqueiras E. M. 76; 91 (60)
Becker H. 95
Bruteničová Kurhajcová L. 58; 62 (23)

Chisvert M. J. 74; 90 (51)
Chisvert-Tarazona M. J. 74; 89 (44)
Ciraso Calí A. 75; 90 (57)

Damaschin M. 78; 89 (45)
Djuanda 71; 91 (64)

Drucker P. 95
Eckhardt T. 82; 91 (63)
Euler D. 67; 89 (49)

Fishman T. 52; 63 (24)

Gil G. 74; 90 (51)

Hadi S. 71; 91 (64)
Harrington D. 95
Hogeforster J. 82; 91 (62)
Homs O. 74; 89 (50)

Kustono D. 71; 91 (64)

Langenkamp K. 71; 90 (52)
Langthaler M. 73; 90 (53)
Linten M. 71; 90 (52)

Machlup F. 95
Marhuenda-Fluixá F. 74; 89 (44)

Okulicz-Kozaryn W. 67, 71; 84 (8), 87 (28)
Oleskova H. H. див. Олеськова Г. Г.

Palomares D. 74; 90 (51)
Palomares-Montero D. 74; 89 (44)
Pineda Herrero P. 75; 90 (57)
Priedulena E. 82; 91 (62)
Puspitasari P. 71; 91 (64)

Rego Agraso L. 75, 76; 91 (60)
Rial Sánchez A. F. 76; 91 (60)

Smith A. 95
Shulman L. S. 77; 91 (61)

Vila J. 74; 89 (44), 90 (51)

ДОВІДКОВЕ ВИДАННЯ

Національна академія педагогічних наук України
Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського

**ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ОСВІТИ
В УКРАЇНІ Й ЗАРУБІЖЖІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ
ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

оглядове видання

Автори-упорядники:

Селецький А. В.
Кравченко С. М.
Агалець І. О.
Самчук Л. І.
Вербова В. В.
Годецька Т. І.
Горбенко Н. А.

Науковий редактор Селецький А. В.

Бібліографічний редактор Самчук Л. І.

Літературний редактор Василенко Н. М.,

Рецензенти:

Радкевич В. О.
Тарнавська С. В.